

Onderzoek uitgevoerd in opdracht van de
Vlaamse Overheid, departement Welzijn,
Volksgezondheid en Gezin (WVG), afdeling
Welzijn en Samenleving
(Bestek DEP/WVG/W&S/1)

Persoonlijke netwerkversterking bij mensen in armoede

*Een overzicht van werkmodellen en een
sterkte-zwakteanalyse door ervarings- en praktijkdeskundigen*

Imane Kostet
Kristien Nys
Inge Verhaegen
Joris Van Puyenbroeck
Januari 2018

Colofon

Referentie

Kostet, I., Nys, K., Verhaegen, I. & Van Puyenbroeck, J. (2018). *Persoonlijke netwerkversterking bij mensen in armoede. Een overzicht van werkmodellen en een sterkte-zwakteanalyse door ervarings- en praktijkdeskundigen* (Onderzoek in opdracht van het departement Welzijn, Volksgezondheid en Gezin (WVG), afdeling Welzijn en Samenleving) Brussel: Kenniscentrum Hoger Instituut voor Gezinswetenschappen – Orthopedagogie (Odisee).

Contact

Kenniscentrum Hoger Instituut voor Gezinswetenschappen
Huart Hamoirlaan 136, 1030 Schaarbeek
02 240 68 40
www.hig.be
kenniscentrum.hig@odisee.be

Voorwoord

Dit onderzoeksrapport brengt netwerkversterkende modellen en initiatieven in grote lijnen in kaart en voegt er het oordeel van ervarings- en praktijkdeskundigen, van vrijwilligers en beroepskrachten, netwerkondersteuners en beleidsmedewerkers aan toe. Deze neerslag is mede het resultaat van de inspanning van verschillende actoren die eigen ervaring en expertise in het onderzoek binnenbrachten.

We richten een bijzonder woord van dank aan de opdrachtgever. We zijn de bevoegde minister, het departement Welzijn, Volksgezondheid en Gezin (afdeling Welzijn en Samenleving) en de leden van de strategische stuurgroep erkentelijk voor het mogelijk maken van dit onderzoek.

Verder grote dank aan alle deelnemers met armoede-ervaring die vanuit hun expertise, persoonlijke beleving en leefsituatie inzicht gaven in wat persoonlijke en duurzame netwerkversterking voor hen betekent. Ze reikten de bouwstenen aan van het overzicht aan mogelijkheden, beperkingen en voorwaarden van netwerkversterkend werken.

Ook de deelnemers aan de bijeenkomsten van de inhoudelijke stuurgroep en de deelnemende beroepskrachten die vanuit hun praktijkervaring de voorgestelde werkmodellen voor netwerkversterking kritisch beoordeelden, willen we niet vergeten.

Samen met de betrokkenen in dit onderzoek zijn we ervan overtuigd dat te veel netwerkversterkende initiatieven nog te weinig gekend zijn. Met dit rapport hopen we een aanzet te kunnen geven om daar, vanuit ervarings- en praktijkperspectief, verandering in te brengen.

Imane Kostet, Kristien Nys,
Inge Verhaegen en Joris Van Puyenbroeck

Inhoud

COLOFON	2
VOORWOORD	3
INHOUD	4
LIJST MET TABELLEN	7
1 INLEIDING	8
2 METHODOLOGISCH KADER	10
2.1 Onderzoeksvragen	10
2.2 Delphi-design	11
2.2.1 Literatuurstudie en praktijkverkenning	12
2.2.2 Ronde 1: inhoudelijke stuurgroep	12
2.2.3 Ronde 2: ervaringsdeskundigen	12
2.2.4 Ronde 3: ervaringsdeskundigen en praktijkdeskundigen	13
2.2.5 Ronde 4: synthese	14
3 BEGRIPPENKADER	15
3.1 Informele en formele netwerken, sociaal netwerk en –vangnet	15
3.2 Sociaal isolement en eenzaamheid	16
3.3 Sociale steun en sociaal kapitaal	16
3.4 Verbinden, overbruggen en participeren	18
3.5 Sociale en persoonlijke netwerkversterking	18
3.6 Versterken van sociale vaardigheden	20
4 WERKMODELLEN VOOR PERSOONLIJKE NETWERKVERSTERKING	21
4.1 Methode, praktijk en werkmodel	21
4.2 Werkmodellen voor persoonlijke netwerkversterking	22
4.3 Schematisch overzicht	25
4.3.1 Persoonlijke competentieversterking	27

4.3.2	Persoonlijke vriend, 'buddy'	29
4.3.3	Persoonlijk netwerk	33
4.3.4	Lotgenotennetwerk	36
4.3.5	Contextgericht werken via organisatie	39
4.3.6	Vrijwilligerswerking via organisatie	42
4.3.7	Netwerkversterking via locatie ('community building')	44
5	RONDE 1: CONCEPTAFBAKENING EN EERSTE RANDVOORWAARDEN	47
5.1	Persoonlijke en duurzame netwerkversterking	47
5.1.1	Wat kan netwerkversterking persoonlijk maken?	47
5.1.2	Wat maakt netwerkversterking duurzaam?	48
5.2	Kritische succesfactoren	49
6	RONDE 2 EN 3: TOETSING WERKMODELLEN	50
6.1	Het eigen netwerk: ervaringen en noden	51
6.1.1	Ervaren noden en drempels	51
6.1.2	Netwerkversterkingsinitiatieven	54
6.2	Werkmodellen en praktijken	55
6.2.1	Algemene randvoorwaarden	55
6.2.2	Direct, indirect en geïntegreerd	57
6.2.3	Aangepast aan de 'nieuwe armen'	58
6.2.4	De rol van de vrijwilliger of beroepskracht	58
6.2.5	Aandacht voor spanningen en concurrentie tussen mensen	59
6.3	Sterktes en kansen, zwaktes en bedreigingen en randvoorwaarden per werkmodel	60
6.3.1	Persoonlijke competentieversterking	61
6.3.2	Persoonlijke vriend (buddy-projecten)	64
6.3.3	Persoonlijk netwerk	69
6.3.4	Lotgenotennetwerk	75
6.3.5	Contextgericht werken (samen hulp krijgen)	78
6.3.6	Vrijwilligerswerking via organisatie	79
6.3.7	Netwerkversterking via regio of locatie	82
6.4	Conclusies	84
7	RONDE 4: SYNTHESE EN VOORUITBLIK	87
7.1	Feedback op de SWOT-analyse	87
7.1.1	Gevaar op instrumentalisatie	87
7.1.2	Impact van recente migratiegeschiedenis	88
7.1.3	Het professionele en het persoonlijke netwerk	88
7.1.4	Gentrificatie en sociale cohesie	90
7.2	Feedback over opvolging onderzoek	91
7.2.1	Verspreiding resultaten	91

7.2.2	Mogelijkheden voor verder onderzoek	93
8	CONCLUSIES EN AANBEVELINGEN	94
8.1	Werkmodellen voor persoonlijke netwerkversterking	94
8.2	Kritische succesfactoren	97
8.2.1	Toegankelijkheid en bekendheid van initiatieven	97
8.2.2	Netwerkversterkend werken vanuit een structureel armoedebeleid	97
8.2.3	Vanuit welk perspectief en hoe wordt op netwerkversterking ingezet?	98
8.2.4	Maatschappelijke uitdagingen	102
8.3	Disseminatie en vervolgonderzoek	105
8.3.1	Vorming	105
8.3.2	Verder onderzoek	105
	LITERATUURLIJST	107
	BIJLAGE: DEELNEMERSLIJST FOCUSGROEPEN	113

Lijst met tabellen

Tabel 1: Begripsverklaring methode, praktijk en werkmodel	21
Tabel 2: Werkmodellen voor persoonlijke netwerkversterking.....	25
Tabel 3: Voorbeelden van persoonlijke competentieversterking	27
Tabel 4: Voorbeelden van persoonlijke vriend, 'buddy'	29
Tabel 5: Voorbeelden van persoonlijk netwerk	33
Tabel 6: Voorbeelden van Lotgenotennetwerk.....	36
Tabel 7: Voorbeelden van contextgericht werken via organisatie.....	39
Tabel 8: Voorbeelden van Vrijwilligerswerking via organisatie.....	42
Tabel 9: Voorbeelden van netwerkversterking via locatie ('community building')	44
Tabel 10: SWOT persoonlijke competentieversterking.....	61
Tabel 11: SWOT persoonlijke vriend	64
Tabel 12: SWOT persoonlijk netwerk.....	69
Tabel 13: SWOT lotgenotennetwerk.....	76
Tabel 14: SWOT contextgericht werken (samen hulp krijgen).....	78
Tabel 15: SWOT netwerkversterking via organisatie	79
Tabel 16: SWOT netwerkversterking via regio of locatie	82
Tabel 17: samenvattend overzicht SWOT-analyse	96
Tabel 18: Samenstelling inhoudelijke stuurgroep	113
Tabel 19: Samenstelling focusgroep ronde 2 en 3 (ervaringsdeskundigen).....	113
Tabel 20: Samenstelling focusgroep ronde 3 (praktijkdeskundigen)	114
Tabel 21: Deelnemers diepte-interviews	114

1 Inleiding

Onderzoek wijst uit dat mensen in armoede een groter risico lopen op een minder sterk sociaal netwerk (Cleaver, 2005; Driessens & Van Regenmortel, 2006; Vranken, Campaert, Dierckx, & Van Haarlem, 2009). Wanneer mensen opgroeien in armoede zijn de kansen om duurzame relaties aan te knopen en te onderhouden doorgaans beperkter (Driessens & Van Regenmortel, 2006). Tegelijkertijd tonen studies aan dat een sterk sociaal netwerk essentieel is voor een positief welbevinden en psychologische draagkracht. Een steunend sociaal netwerk biedt niet enkel emotionele en praktische steun, maar is ook een belangrijke beschermende factor die de algemene levenskwaliteit ten goede komt (Bartelink & Verheijden, 2015). Om die reden zetten steeds meer maatschappelijke organisaties en sociale initiatieven in op netwerkversterking bij maatschappelijk kwetsbare groepen, en dus ook bij mensen in armoede. Vanuit verschillende sectoren (welzijnswerk, de sociaal-culturele sector, opbouwwerk, jeugdwerk enz.) worden methoden en methodieken ontwikkeld om netwerken te versterken en indien nodig te vergroten. Het verbeteren van de kwaliteit van netwerken kan op heel uiteenlopende manieren en vanuit verschillende referentiekaders gebeuren (Hendrix, 2001).

Vaak worden vrijwilligersnetwerken ingezet in complementaire opdrachten aan beroepsmatige hulp- en dienstverlening (Hustinx, Handy, & Cnaan, 2010). De Vlaamse overheid ondersteunt deze tendens in het kader van de beweging naar een vermaatschappelijking van hulp- en dienstverlening. De onderzoeksopdracht stelt dat *“de informele vrijwilligersnetwerken die op deze manier ontstaan, (...) steeds [meer fungeren] in het verlengde van de beroepsmatige hulp- en dienstverlening. Dit heeft tot gevolg dat deze netwerken, enkele uitzonderingen daargelaten, verdwijnen wanneer deze hulp- en dienstverlening – om welke reden dan ook – uit het leven van mensen in armoede verdwijnen. Zonder het belang en de meerwaarde van dit vrijwilligerswerk te minimaliseren, zijn zij echter in dat opzicht dan ook weinig duurzaam”* (p.18). Dit roept de vraag op naar wat een methode voor sociale netwerkversterking wel persoonlijk en duurzaam maakt, alsook de vraag wat kritische succesfactoren zijn voor sociale netwerkversterking.

Onderzoek naar methoden voor persoonlijke netwerkversterking, referentiekaders en initiatieven is schaars. In een overzichtswerk van het Nederlands Jeugdinstituut signaleren Bartelink en Verheijden (2015) dat interventies die het sociale netwerk inschakelen om emotionele en praktische steun te bieden nauwelijks of slecht zijn onderzocht. Verder schrijven de auteurs: *“De overzichtsstudies laten zien dat er nog maar weinig onderzoek is gedaan naar interventies om het sociale netwerk van gezinnen te versterken. Er kunnen dan ook nog geen hele sterke conclusies getrokken worden over wat effectief is in het versterken van het sociale netwerk van gezinnen”* (p.2). Er zijn met andere woorden tot op heden niet alleen weinig effectmetingen van netwerkversterkende initiatieven, ook de processen en randvoorwaarden om netwerkversterkend te kunnen werken blijven onderbelicht.

Meer recent zien we in onze contreien in verschillende domeinen en vanuit verschillende onderzoeksinstellingen initiatieven die aan die leemte trachten tegemoet te komen (o.a. Dijkstra, Creemers, Asscher & Stams, 2016; Fierens & Van Puyenbroeck, 2016; Kenniscentrum WWZ e.a., in

uitvoering; Melis & Driessens, 2015; Van Robaeys & Lyssens-Danneboom, 2016). Ook de Vlaamse overheid, departement Welzijn, Volksgezondheid en Gezin (afdeling Welzijn en Samenleving) – gekaderd in de doelstellingen van de beleidsnota Armoedebestrijding 2014-2019 – wou een beter zicht krijgen op de processen en randvoorwaarden om netwerkversterkend te werken en dat specifiek bij mensen in armoede. Het Kenniscentrum Hoger Instituut voor Gezinswetenschappen van de Odisee-Hogeschool ging op die vraag in en voerde in 2017 het onderzoek naar ‘modellen en kritische succesfactoren voor persoonlijke netwerkversterking bij mensen in armoede’ uit.

Het onderzoek bestond uit twee luiken: een literatuur- en praktijkverkenning, en een Delphi-studie. Op basis van de literatuurstudie en de praktijkverkenning stelde het onderzoeksteam een lijst op met verschillende werkmodellen en initiatieven die inzetten op netwerkversterking. Vervolgens ging het team in een Delphi-studie na hoe verschillende experts, praktijk- en ervaringsdeskundigen deze lijst beoordelen. Dit kwalitatieve design bestond uit vier onderzoeksronden.

In dit onderzoeksrapport geven we eerst, in hoofdstuk twee, een beschrijving van het onderzoeksopzet en de onderzoeksmethoden. Vervolgens zetten we in het theoretische luik de gebruikte begrippen uiteen. In het vierde hoofdstuk beschrijven we de resultaten van de literatuurstudie en praktijkverkenning. We schetsen zeven werkmodellen die worden ingezet om netwerken te versterken en geven bij elk werkmodel verschillende voorbeelden. Daarna staan we in hoofdstuk vijf, zes en zeven stil bij de resultaten van de verschillende Delphi-ronden. Deze rondes bestonden uit verschillende focusgroepen en diepte-interviews met een inhoudelijke stuurgroep, praktijkdeskundigen en mensen in armoede. We ronden dit onderzoeksrapport ten slotte af met een overzicht van de conclusies en aanbevelingen.

In het hele onderzoeksrapport gebruikten we fictieve namen. Om de anonimiteit zo goed mogelijk te bewaken, lieten we bij de citaten herkenbare details weg.

2 Methodologisch kader

In dit hoofdstuk bespreken we de onderzoeksvragen, het onderzoeksopzet en het verloop van deze studie. Om de onderzoeksvragen te beantwoorden, kozen we naast een literatuurstudie en praktijkverkenning voor een Delphi-design met vier rondes. Het Delphi-traject bestond uit vier focusgroepen en vijf diepte-interviews.

2.1 Onderzoeksvragen

De opdrachtgever wilde *‘inzicht krijgen in de kritische succesfactoren om tot de versterking van het informeel persoonlijk netwerk bij mensen in armoede te komen, door identificatie van effectieve modellen om informele persoonlijke netwerken bij mensen in armoede te versterken en beleidsaanbevelingen om deze modellen te implementeren.’* Met dat doel voor ogen, legde de opdrachtgever de volgende onderzoeksvragen voor:

- a. Waar staan we vandaag (definiëring gebruikte concepten, bestaande methodieken en praktijken, verhouding informele en formele netwerken)?
- b. Welke rol spelen informele netwerken in armoedebestrijding?
- c. Welke zijn de ervaringen van professionelen, vrijwilligers en mensen in armoede zelf?
- d. Volgens welke modellen en onder welke randvoorwaarden kan informele netwerkversterking bij mensen in armoede worden gerealiseerd?

Mede op basis van een eerste verkennende literatuurstudie vertaalden we deze opdracht naar de centrale onderzoeksvraag: *‘Wat zijn kritische succesfactoren en randvoorwaarden om de persoonlijke netwerken van mensen in armoede duurzaam te versterken?’*. De toevoeging van duurzaamheid verwijst naar de opmerking in de opdrachtbeschrijving dat netwerkversterking idealiter moet leiden tot sociaal gewaardeerde contacten die het louter functioneel aanbod van een organisatie, hulp- of dienstverlening overstijgt.

Vertrekkend van deze centrale onderzoeksvraag, formuleerden we vijf deelvragen die een herschikking zijn van de door de opdrachtgever aangereikte onderzoeksvragen:

1. Welke praktijktheoretische begrippen en werkmodellen worden in de literatuur geciteerd om persoonlijke netwerkvorming te beschrijven?
2. Welke good practices op mesoniveau zijn te vinden in de Belgische en Nederlandse ‘grijze literatuur’¹?
3. Hoe kunnen deze good practices geordend worden op kernparameters: inzet van professionals of vrijwilligers, werkmodel, betekenis, functie en uitkomsten voor de persoon in armoede en randvoorwaarden?

---

¹ “Publicaties die niet via de erkende uitgeverij en boekhandel worden verspreid, zoals scripties, rapporten en dissertaties, die bibliografisch moeilijk te traceren zijn” (van Bork, Struik, Verkruijssse & Vis, 2002, z.p.).

4. Welke aangereikte good practices hebben voldoende duurzame praktijkrelevantie in de context van betere kwaliteit van leven voor mensen in armoede volgens het oordeel van ervarings- en praktijkdeskundigen?
5. Hoe wordt netwerkversterking in de context van armoede ervaren door professionelen, vrijwilligers en mensen in armoede zelf?

Om deze onderzoeksopdracht te realiseren, maakten we gebruik van een Delphi-design met vier onderzoeksronden. Bij aanvang en afronding van het onderzoek (voor de eerste en na de laatste Delphi-ronde) zaten we samen met de strategische stuurgroep van het onderzoek. Deze stuurgroep bestond uit vertegenwoordigers van de opdrachtgever (Departement Welzijn, Volksgezondheid en Gezin en het kabinet van minister Homans). Zij stonden in voor de opvolging van de voortgang van het onderzoek en hielden toezicht op de uitvoering van de onderzoeksopdracht (o.a. dataverzameling en oplevering van het onderzoeksrapport).

2.2 Delphi-design

Een Delphi-design is een participatieve onderzoeksmethode die gebruikt wordt om opinies in kaart te brengen, om uit individuele en subjectieve ervaringen en opvattingen een gemeenschappelijke 'taal' te ontwikkelen, om organisatiestrategieën te vergelijken en om alternatieve strategieën te ontwikkelen. Delphi behoort tot de familie van 'consensusmethoden' die gekenmerkt worden door (Kieft, 2011):

- een beperkte groep van deskundigen die een mening over het onderwerp hebben;
- de subjectieve wijze waarop men een bepaald onderwerp benadert en uitspraken doet;
- de stapsgewijze terugkoppeling (iteratie en feedback) van informatie die gebruikt wordt om tot consensus te komen.

Deze ontwerpgerichte onderzoeksmethode laat ons met andere woorden toe om, vanuit de grote diversiteit aan netwerkondersteunende initiatieven, relevante inzichten samen te brengen die bovendien getoetst zijn op inzetbaarheid. Een voordeel van dit onderzoeksdesign is dat vele uiteenlopende deskundigheden gehoord kunnen worden en dat deze telkens 'feedback' krijgen over de input uit de andere groepen. De anonimiteit van deze terugkoppeling garandeert dat elk idee evenveel waarde krijgt en dat machtsongelijkheden de input van de deelnemers niet beïnvloeden (Kieft, 2011). Na een eerste literatuurstudie en praktijkverkenning, kozen de onderzoekers er daarom voor om verschillende focusgroepen te organiseren, met telkens gerichte vragen per doelgroep (zie verder).

De focusgroepen werden opgezet als interactieve sessies. We daagden de deelnemers uit om hun ervaringen inzake netwerkversterking uit te wisselen, aan te scherpen en te vertalen naar beleidsaanbevelingen. Daarnaast fungeerden de focusgroepgesprekken als intervisiegerichte bevragingsmomenten. Uit onderzoek blijkt dat deelnemers aan opeenvolgende focusgroepsessies in een kort tijdsbestek een leerproces kunnen doorlopen waarbij ze nieuwe ervaringen, kennis en

inzichten verwerven (Morgan, 1999). Een voordeel van focusgroepen is met andere woorden dat particuliere ervaringen bevestigd en/of oversteegen kunnen worden:

'The technique allows the researcher to develop an understanding about why people feel the way they do. In a normal individual interview the interviewee is often asked about his or her reasons for holding a particular view, but the focus group approach offers the opportunity of allowing people to probe each other's reasons for holding a certain view. (...) For one thing, an individual may answer in a certain way during a focus group, but, as he or she listens to others' answers, he or she may want to qualify or modify a view; or alternatively may want to voice agreement to something that he or she probably would not have thought of without the opportunity of hearing the views of others. These possibilities mean that focus groups may also be very helpful in the elicitation of a wide variety of different views in relation to a particular issue' (Bryman, 2012, p. 503).

2.2.1 Literatuurstudie en praktijkverkenning

De (beschrijving van) werkmodellen en 'good practices' die dit rapport aanreikt (hoofdstuk 4), zijn in hoofdzaak gebaseerd op een analyse van wetenschappelijke Nederlandstalige en Angelsaksische literatuur over netwerkversterkende methodieken en op zogenaamde grijze literatuur (voor een omschrijving, zie supra). Gelijkaardige theoretische concepten en netwerkversterkende initiatieven werden gegroepeerd in 'werkmodellen'. Het resultaat van deze literatuurstudie (de werkmodellen) werd in vier opeenvolgende ronden bediscussieerd en bijgesteld.

2.2.2 Ronde 1: inhoudelijke stuurgroep

In de eerste Delphi-ronde kwam een groep experts samen die fungeerde als inhoudelijke stuurgroep. Deze groep bestond uit (vertegenwoordigers van) beleids- en werkveldactoren uit verschillende domeinen (o.a. welzijnswerk, tewerkstelling, jeugdhulpverlening, armoedebestrijding) en vertegenwoordigers van organisaties die reeds netwerkversterkend werken (zie tabel 18). De inhoudelijke stuurgroep beoordeelde de lijst met werkmodellen en praktijken op vlak van duurzaamheid, persoonlijk karakter en relevantie voor het onderzoek. Ze formuleerde tevens een eerste reeks van randvoorwaarden voor persoonlijke netwerkversterking.

2.2.3 Ronde 2: ervaringsdeskundigen

De tweede Delphi-ronde bestond uit de eerste bijeenkomst van twee focusgroepen met ervaringsdeskundigen: mensen in armoede of mensen met die levenservaring. Deze groepen beoordeelden de werkmodellen en bijhorende praktijken kwalitatief. In deze ronde gingen we niet op zoek naar een consensus, maar peilden we naar een zo breed mogelijk spectrum van beoordelingen. De participanten werden uitgenodigd om na te denken over vragen als: 'Wat vindt u van zo'n

werkwijze?', 'Zou u deelnemen aan dit soort methoden?' en 'Vindt u dit haalbaar?'. We vulden aan het schema met werkmodellen uit ronde 1 sterktes en kansen en zwaktes en bedreigingen aan.

De ervaringsdeskundigen werden geworven via een mailing naar een breed aantal organisaties in verschillende domeinen (o.a. algemeen welzijnswerk, sociale economie en socio-culturele organisaties) en Facebook-oproepen via de pagina's van het Hoger Instituut voor Gezinswetenschappen (HIG) en Welzijnsschakels. De uitnodigingsbrief omvatte twee versies: een versie voor organisaties en hun medewerkers en een versie voor de mogelijke deelnemers aan de focusgroepen. Bij interesse belde het onderzoeksteam de potentiële deelnemers op om de deelname te bespreken. Om de deelnemers te erkennen in hun ervaringsdeskundigheid, voorzagen we een forfaitaire vergoeding van 65 euro per focusgroep. Een vergoeding kan de responsgraad ten goede komen (zie o.a. Luiten, 2009), maar kan ook sociaal wenselijke input in de hand werken (zie o.a. van Male, 2011). Dit probeerden we te voorkomen door de interesse en vraag naar de eigen ervaringen en houding inzake persoonlijke netwerkversterking uitdrukkelijk te verwoorden en door onze rol als onafhankelijke onderzoekers toe te lichten. Het onderzoeksopzet, de constellatie en de gefaseerde aanpak van de focusgroepen in het Delphi-design (supra, punt 2.2) verkleinen de kans op sociaal wenselijke antwoorden. Centraal staan immers de eigen ervaringen die in groep uitgewisseld en bediscussieerd worden.

Per focusgroep namen negen ervaringsdeskundigen deel. Kenmerken van de deelnemers zijn terug te vinden in tabel 19. De groepen waren heterogeen op vlak van etnisch-culturele achtergrond, ervaring met armoede en ervaring met netwerkversterkingsinitiatieven. De deelnemers hadden een Belgische, Marokkaanse, Tunesische, Armeense of Kameroense origine. De meeste deelnemers werden geconfronteerd met generatie-armoede, enkele deelnemers hadden een zwakke economische positie door migratie en een deelnemer werd later in haar leven met armoede geconfronteerd omdat ze haar beroep niet meer kon uitoefenen. Verschillende deelnemers waren actief in een vereniging waar armen het woord nemen of een buurtvereniging, en hadden min of meer ervaring met netwerkversterkingsinitiatieven. Enkele participanten waren verbonden met de opleiding 'ervaringsdeskundige in de armoede'. Drie deelnemers hadden uitsluitend ervaring met de reguliere hulpverlening (dak- en thuislozenhulp). Er waren deelnemers uit de provincie Antwerpen, Vlaams-Brabant en het Brussels Hoofdstedelijk Gewest. Er namen 13 vrouwen en 5 mannen aan de focusgroepen deel.

Er was slechts één jonge deelnemer in armoede (18-30) in de focusgroepen aanwezig. Ook de meest kwetsbare mensen in armoede die niet bereikt worden door de reguliere of informele sociale sector waren, zoals vaak het geval, niet vertegenwoordigd in het onderzoek.

2.2.4 Ronde 3: ervaringsdeskundigen en praktijkdeskundigen

In ronde drie van het Delphi-design brachten we de groep ervaringsdeskundigen uit ronde twee terug samen, aangevuld met praktijkdeskundigen (d.w.z. beroepskrachten of opgeleide vrijwilligers, zie tabel 20). Deze praktijkdeskundigen kregen de kans om de sterkte-zwakteanalyse uit ronde twee aan te vullen vanuit een praktijkondersteunend perspectief. De onderzoekers gingen na of de SWOT van de ervaringsdeskundigen al dan niet strookte met hun eigen ervaringen. Deze beoordeling was niet

corrigerend bedoeld, maar diende om de eventuele particuliere ervaringen uit de tweede ronde te onderbouwen met inzichten uit meerdere contexten van armoede. De ervaringsdeskundigen kregen de gelegenheid om de beoordeling van de praktijkdeskundigen te bevestigen, aan te vullen of van kritische commentaar te voorzien.

De overgrote meerderheid uit ronde twee nam terug deel aan de focusgroepen (15 van de 18 deelnemers), twee deelnemers verontschuldigde zich telefonisch om persoonlijke redenen. We zien verschillende elementen die tot deze relatief grote deelnamegraad bijgedragen hebben. Ten eerste gaven de deelnemers meermaals aan dat ze zich door de vergoeding gerespecteerd voelen. Zo vertelde een deelnemer dat ze het 'moe' is om overal te moeten getuigen zonder dat ze er een volwaardige vergoeding voor krijgt. Hoewel de vergoeding voor de meeste deelnemers niet de voornaamste reden om te participeren was, voelden ze zich benaderd als 'deskundige' eerder dan 'te onderzoeken groep'. Daarnaast benadrukten verschillende deelnemers de zinvolheid en meerwaarde van het onderzoek. Dat kan erop wijzen dat ze zich persoonlijk aangesproken voelden en participeerden vanuit een persoonlijk engagement. Verder hielden we tussen de focusgroepen door contact met de deelnemers. We brachten hen tijdig op de hoogte van het verloop van het onderzoek (nieuwe data enz.) en stuurden hen het verslag van ronde twee zowel elektronisch als per post door voor feedback. Een week op voorhand herinnerden we de deelnemers aan de bijeenkomsten per e-mail en twee dagen op voorhand per sms. Vier deelnemers werden op eigen initiatief door een opbouwwerker of hulpverlener begeleid naar de focusgroeplocatie. De deelnemers konden kiezen om deel te nemen in Antwerpen of Brussel wat voor enkelen de verplaatsing makkelijker maakte. Kortom, we zetten een aantal generieke en een aantal respondent-specifieke strategieën in om deelname te bevorderen.

Parallel met de focusgroepen namen we vijf diepte-interviews af met ervaringsdeskundigen. De bedoeling van deze gesprekken was om de individuele beleving van netwerkversterking meer in de diepte te verkennen. De focus van de interviews lag op de beleving van het netwerk in relatie tot de armoedesituatie en de ervaring of mogelijkheid dat het netwerk verbreed, hersteld of versterkt zou worden. Tabel 21 geeft de kenmerken van de deelnemers aan de diepte-interviews weer. We zochten specifiek naar deelnemers met bepaalde profielen. We interviewden een deelnemer uit een buitenstedelijk gebied, een jongere, een jonge alleenstaande mama van twee kinderen, een 'nieuwe arme' en een deelnemer met een fysieke beperking.

Volledigheidshalve geven we mee dat in het bestek van dit kwalitatief onderzoek niet de numerieke representativiteitsregels aan de orde zijn (cf. numerieke afspiegeling van de populatie). We rekruteerden daarentegen op elementen en kenmerken die een invloed (kunnen) hebben op de ervaringen, houdingen en meningen van mensen met een armoede-ervaring. De rekrutering was er met andere woorden op gericht om een zo groot mogelijke verscheidenheid aan ervaringen, houdingen en meningen in beeld te krijgen.

2.2.5 Ronde 4: synthese

We ronden af met een synthese in dezelfde inhoudelijke stuurgroep als de eerste ronde. Deze deelnemers vergeleken de input uit de eerste ronde met wat de ervarings- en praktijkdeskundigen hebben aangeleverd. In deze ronde trokken we gezamenlijk conclusies en formuleerden we beleidsaanbevelingen met aandacht voor de lokale context.

3 Begrippenkader

Dit hoofdstuk geeft een beschrijving en een analyse van het begrippenkader inzake netwerkversterking. Het is gestoeld op literatuurbronnen die netwerkversterking in het algemeen (over verschillende groepen heen) in kaart brengen en literatuurbronnen die inzoomen op netwerkversterking bij mensen in armoede. Het perspectief van mensen in armoede, praktijk- en beleidsmedewerkers op dit begrippenkader komt in hoofdstuk vijf en de daaropvolgende hoofdstukken aan bod.

3.1 Informele en formele netwerken, sociaal netwerk en –vangnet

Mensen bewegen zich niet alleen in formele netwerken (bv. het verenigingsleven, het dienstencentrum, de school, het wijkgezondheidscentrum), maar ook in informele of natuurlijke netwerken (bv. de bakker, de broer van een vriend, een kennis). Zowel formele als informele sociale netwerken zijn een belangrijke bron van sociaal kapitaal (Cattell, 2001; Hogan, Linden, & Najarian, 2002).

Een sociaal netwerk omschrijven we als een geheel van relaties tussen een persoon en de mensen die in meer of mindere mate een band met hem/haar hebben en betekenisvol zijn voor hem/haar (Newton, Horner, Lebaron, & Sappington, 1994). Een sociaal vangnet wordt omschreven als een groep van mensen met wie een persoon min of meer duurzame banden onderhoudt voor de vervulling van noodzakelijke levensbehoeften (Hendrix, 2001). Vanuit de ervaring van de betrokkene kan iemand uit het sociale vangnet (bv. de hulpverlener) echter ook als ‘betekenisvol’ worden ervaren door de steun die hij of zij biedt. Een sociaal netwerk en sociaal vangnet kunnen elkaar vanuit subjectieve beleving dus deels overlappen.

Niet alle sociale relaties en –netwerken bieden sociale steun. Vaak wordt verondersteld dat netwerkversterking quasi-automatisch leidt tot meer sociale steun. Dit is niet altijd het geval. Sociale steun helpt mensen in moeilijke situaties overleven en problemen overwinnen, maar sociale netwerken kunnen ook contraproductief of belemmerend zijn. Zo moeten sommige netwerken bijvoorbeeld afgebouwd worden omdat ze kunnen leiden tot meer problemen. De mate waarin mensen sociale steun ervaren van hun netwerk is een subjectieve beleving die onder meer afhangt van de kwaliteit van de relatie. Zo kunnen mensen sociale netwerken als ‘autonomie-ondersteunend’ ervaren, maar ook als opgelegd of controlerend (De Boyser & Levecque, 2007; Hendrix, 2001; Melis & Driessens, 2015).

3.2 Sociaal isolement en eenzaamheid

Ook het onderscheid tussen sociaal isolement en eenzaamheid is relevant. Sociaal isolement is een objectief vaststelbare situatie; het wordt in kaart gebracht door te kijken naar de sociale contacten die mensen al dan niet hebben (Hortulanus, Machielse, & Meeuwesen, 2003). Zo wijst onderzoek bijvoorbeeld uit dat mensen in armoede vaak geïsoleerd leven. Ze krijgen bijvoorbeeld minder gemakkelijk toegang tot maatschappelijke instituties zoals de arbeids- en huurmarkt en kunnen minder vaak deelnemen aan het verenigingsleven (Driessens & Van Regenmortel, 2006). Eenzaamheid daarentegen is een subjectieve beleving. Een individu kan een groot sociaal netwerk hebben maar zich toch eenzaam voelen. Dit individu ontleent in dat geval weinig betekenis aan de sociale contacten die het heeft. Omgekeerd kan ook; mensen kunnen geïsoleerd leven maar zich daar niet eenzaam bij voelen. Vaak gaan sociaal isolement en eenzaamheid echter gepaard (Hortulanus et al., 2003).

3.3 Sociale steun en sociaal kapitaal

Sociale steun kan verwijzen naar verschillende eigenschappen van iemands netwerk. Het kan verwijzen naar de structurele grootte van het netwerk (bv. het aantal contacten, samenstelling van het netwerk), functionele aspecten van het netwerk (de vorm van steun die het netwerk biedt), de effectieve uitoefening van de steun (bv. aantal uren geleverde steun) ('enacted') en de *perceptie* van deze steun ('perceived') (Cohen, 1988 in Hogan et al., 2002).

Er zijn verschillende typen sociale netwerken die verschillende vormen van sociale steun kunnen bieden. Bartelink en Verheijden (2015) onderscheiden drie mogelijke functies van het sociale netwerk: (1) praktische ondersteuning: bijvoorbeeld hulp bij de kinderen, klusjes, huishoudelijke hulp; (2) psychologische of emotionele steun: een luisterend oor, waardering, zich geliefd voelen en; (3) normatieve functie: functioneren als rolmodellen voor elkaar, overdragen van normen en waarden, ... Hendrix (2001) voegt daar ook cognitieve steun (advies- of informatiefunctie) en sociaal contact aan toe. Een sociaal netwerk is namelijk ook belangrijk om het contact zelf: mensen hebben elkaar nodig. Sociale netwerken geven een gevoel van betekenis omdat men ergens bij hoort. Ze bieden mensen een bepaalde groepsidentiteit. Meer specifiek vanuit opvoedings- en ouderschapspectief vormt een sociaal netwerk (en de steun die ervan uitgaat) daarnaast een beschermende buffer voor het ouderschap (zie Van der Pas in Hoek, 2015, p. 14 e.v.). Aansluitend bij de advies- of informatiefunctie stelt Dubois (2017) dat sociale netwerken een belangrijke rol spelen om geïnformeerd te worden over mogelijke tegemoetkomingen en de aanvraagprocedures (bv. studiebeurzen), en tot een groter vertrouwen in het beoordelingsproces van die aanvragen kunnen leiden.

Vanuit de vaststelling dat maatschappelijk kwetsbare groepen beperktere kansen hebben om terug te kunnen vallen op een steunend netwerk, zijn er de afgelopen jaren tal van methoden en technieken ontwikkeld en toegepast om die groepen daarin te ondersteunen (Hendrix, 2001). Deze methoden hebben als doel de sociale relaties en het sociaal kapitaal van mensen in armoede te versterken.

Sociaal kapitaal is een sociologisch concept dat de waarde van 'gemeenschap vormen' conceptualiseert. Daarbij kan het gaan om 'resources', d.w.z. bronnen die een zekere waarde hebben, hetzij meetbaar (bv. gemeenschapsinfrastructuur) of on-meetbaar (bv. mensen) (Wielemans, 1993). Het begrip wordt doorgaans gebruikt om te verwijzen naar de sociale bronnen of connecties die mensen onderhouden (Phillipson, Allan, & Morgan, 2004). Putnam (1995; 2000) beschrijft sociaal kapitaal in termen van betrokkenheid op elkaar en op de samenleving, gedeelde normen en wederzijds vertrouwen.

Sociaal kapitaal verwijst vooral naar het functionele, instrumentele of praktische aspect van sociale relaties (Cattell, 2001; De Clercq & Maes, 2012). Het gebruik van deze term houdt daarom een gevaar in. Het gebruik van het woord 'sociaal kapitaal' kan de perceptie voeden dat het sociale netwerk louter als middel wordt beschouwd i.f.v. een bepaald doel (bv. een groter economisch kapitaal) (Cleaver, 2005). Toch is het een relevant begrip om ook vanuit empowerend perspectief te gebruiken, omdat het verwijst naar machtsverschillen: sommige netwerken worden maatschappelijk nuttiger of waardevoller geacht dan anderen (cf. Bourdieu). Zo gaat het niet zozeer om hoeveel mensen je kent, maar ook om welke mensen je kent. Er zijn groepen in de samenleving met een groot sociaal netwerk, maar met een laag sociaal kapitaal. Deze groepen kunnen zich kenmerken door sterke intragroepssolidariteit en familiebanden. Maar door de eigen maatschappelijke kwetsbaarheid doen mensen in armoede vaak geen of nauwelijks beroep op dergelijk netwerk om een hogere maatschappelijke positie te verwerven. Een individu dat sterke banden onderhoudt met mensen die maatschappelijk hoger gewaardeerde rollen opnemen, loopt een grotere kans om een goede baan te vinden dan iemand die omringd wordt door mensen met een maatschappelijk lager gewaardeerd profiel. Sociaal kapitaal tracht in die zin de waarde die toegekend wordt aan bepaalde sociale relaties uit te drukken. Dit om te schetsen hoe maatschappelijke ongelijkheden.

Hoewel een heterogeen sociaal netwerk kansen op een groter sociaal kapitaal biedt, kennen mensen in armoede vooral mensen in armoede (Driessens & Van Regenmortel, 2006; Bartelink & Verheijden, 2015). Dit wil niet zeggen dat er niet geïnvesteerd moet worden in homogene relaties en familiebanden (zie verder: belang van 'bonding'). Verschillende typen sociale netwerken bieden verschillende vormen van sociale steun (Heaney & Israel, 2008). Emotionele en psychische steun is minstens zo belangrijk als materiële of praktische steun. Netwerkversterkende initiatieven kunnen in die zin gericht zijn op het versterken van homogene relaties en/of heterogene relaties. In dit overzicht zijn daarom zowel methoden opgenomen die mensen in armoede, door het stimuleren van relaties met zogenaamde 'kansrijken', meer levenskansen willen bieden, als methoden die vertrekken van een homogeen netwerk onder 'kansarmen'.

Granovetter (1973) spreekt in dit kader over 'strong' en 'weak ties'. Sterke banden worden voornamelijk, maar niet noodzakelijk, onderhouden met familieleden en vrienden. Deze relatief homogene netwerken bieden vaak sociale ondersteuning. Losse of zwakkere banden worden gekenmerkt door een grotere heterogeniteit. De contacten zijn vluchtiger en staan verderaf, maar spelen een belangrijke rol voor opwaartse sociale mobiliteit. Toch dienen we op te merken dat ook sterke banden (bv. met de familie) opwaartse sociale mobiliteit kunnen ondersteunen, denk

bijvoorbeeld aan familieleden die helpen met kinderopvang zodat de ouders naar werk kunnen zoeken (De Boyser & Levecque, 2007; Cattell, 2001).

Auteurs benadrukken dat het concept sociaal kapitaal niet gebruikt mag worden om de armoedeproblematiek te depolitiseren. Onterecht kan sociaal kapitaal gebruikt worden om de verantwoordelijkheid voor armoedebestrijding te verschuiven naar de persoon in armoede zelf. De veronderstelling dat individuen gebruik kunnen maken van 'kansrijke' netwerken om uit de armoede te geraken, houdt weinig rekening met maatschappelijke belemmeringen. De individuele agency is in dat geval beperkt (Cleaver, 2005).

3.4 Verbinden, overbruggen en participeren

Het begrip 'sociaal kapitaal' biedt ondanks de verschillende betekenissen, een pragmatische insteek om versterkend te werken. Putnam (1995; 2000) schetst drie mechanismen om sociaal kapitaal te vergroten. 'Bonding' versterkt eerstegraadsrelaties binnen homogene groepen, bijvoorbeeld met familie en vrienden en/of mensen die op heel vergelijkbare manier leven (behoren tot een groep). 'Bridging' versterkt tweedegraadsrelaties, d.w.z. heterogene relaties via tussenpersonen, organisaties of groepen (sociaal contact met andere groepen). Netwerkversterkende initiatieven kunnen dus zowel de bestaande homogene 'banden' versterken als 'bruggen' bouwen tussen verschillende sociale groepen. Daarnaast spreekt Putnam van 'linking', dat staat voor participeren aan de samenleving. Deze drie vormen van sociaal kapitaal versterken elkaar.

3.5 Sociale en persoonlijke netwerkversterking

Uit het voorgaande leiden we af dat sociale netwerkversterking kan gebeuren met het oog op het versterken van sociale steun (emotioneel of affectief), het vergroten van het sociaal kapitaal (functioneel) of een combinatie van beiden. De literatuurstudie wijst uit dat zeer uiteenlopende initiatieven onder de term 'netwerkversterking' worden gebracht. De visie van waaruit organisaties en verenigingen vertrekken heeft expliciet of impliciet invloed op de methoden die ontwikkeld en geïmplementeerd worden.

Bartelink en Verheijden (2015) definiëren sociale netwerkversterking als: *"activiteiten (...) die erop gericht zijn (...) het sociale netwerk van gezinnen te vergroten en benutten. Het kan om allerlei verschillende soorten activiteiten gaan, waarbij zowel professionals en vrijwilligers als het gezin en zijn bestaande sociale netwerk het initiatief kunnen hebben. Effect is dat gezinnen een beroep kunnen doen op hun sociale netwerk voor praktische of emotionele ondersteuning, zodat problemen afnemen. Daardoor neemt de behoefte aan professionele steun af"* (p. 2).

Scheffers (2010) spreekt van een 'sociaal netwerkmethodiek', het vergroten van het algemene welzijn en geluk door: *"de sociale omgeving van de cliënt in kaart te brengen, te analyseren en samen met de cliënt te bespreken hoe het netwerk hem kan ondersteunen en wat hij voor zijn netwerk kan betekenen om zo in wederkerigheid langdurende relaties op te bouwen"* (p.19).

Heaney en Israel (2008) schrijven over 'social support interventions'. Vanuit de vaststelling dat sociale relaties niet noodzakelijk leiden tot sociale steun, benadrukken deze auteurs dat interventies gericht moeten zijn op de subjectieve beleving van sociale steun. Uitbreiding van het sociale netwerk alleen is in dat opzicht niet voldoende. Ze onderscheiden interventies gericht op het versterken van sociale steun in vier categorieën: (1) interventies gericht op het versterken van bestaande sociale netwerken; (2) interventies die helpen nieuwe sociale netwerken op te bouwen; (3) netwerken versterken met behulp van iemand uit het netwerk zelf en een professionele facilitator (zie verder, punt 4.3.3); en (4) netwerkversterking door community building en door beroep te doen op 'buurt sociaal kapitaal' (zie verder, punt 4.3.7). Om de impact van de interventies te vergroten, kunnen de interventies gecombineerd worden.

Netwerkversterking start vaak bij het natuurlijke netwerk. Iedereen heeft een web van mensen die ver of dichtbij staan. Verschillende methoden voor persoonlijke netwerkversterking vertrekken daarom van het in kaart brengen van het sociale netwerk. Bij de opsomming van het netwerk van een kwetsbaar persoon zal men heel wat contacten tegenkomen die behoren tot formele netwerken (bv. het dienstencentrum, de school, het wijkgezondheidscentrum enz.). Belangrijk is te kijken naar waar en hoe de informele of natuurlijke netwerken kunnen versterkt worden.

In de onderzoeksopdracht wordt verwezen naar het belang van het informele netwerk bij sociale netwerkversterking. Het zou dan gaan om 'persoonlijke' netwerkversterking. Hogan et al. (2002) vinden inderdaad dat betrokkenheid van een familielid of persoonlijke vriend een mogelijke succesfactor is voor duurzame verbetering in iemands leven. De vraag die zich stelt, is hoe breed of hoe eng dit persoonlijk karakter moet opgevat worden. We lijsten een paar mogelijke interpretaties op, die elkaar kunnen overlappen:

1. De netwerkversterking gebeurt in functie van de ondersteuning, en op maat van het individu. Er wordt bijvoorbeeld een netwerk gemaakt rond een kwetsbare persoon om zich te heroriënteren in het leven. Een voorbeeld is wat in 'person centered planning' (PTP) een persoonlijke 'circle of support' wordt genoemd (O'Brien & O'Brien, 2000).
2. De interventie betreft het informele netwerk of introduceert een informeel contact. Voorbeelden zijn de 'buddy' methoden, maar ook het contextgericht werken vanuit een hulpverlenende organisatie die voor de opvolging van een cliënt, het gezin mee betreft (Broekaert, De Fever & Hellinckx, 1996; Fierens & Van Puyenbroeck, 2016; Van Robaey & Lyssens-Danneboom, 2016)
3. De interventie heeft geen van deze eigenschappen (bv. een collectieve inzet van een vrijwilliger voor een groep van mensen), maar leidt doorgaans wel tot persoonlijke, informele

en duurzame contacten. Een sociaal versterkende netwerkinterventie kan op die manier niet alleen het sociale kapitaal, maar ook het persoonlijke sociale netwerk versterken.

3.6 Versterken van sociale vaardigheden

Spiesschaert (2005) stelt dat een gebrek aan kennis, informatie en de nodige sociale vaardigheden kan leiden tot een verzwakt sociaal netwerk. Om een netwerk op te bouwen en in te schakelen zijn verschillende vaardigheden nodig die aansluiten bij een aantal gangbare maatschappelijke verwachtingen. Denk aan gesprekstechnieken, feedback geven en ontvangen, een mening formuleren, omgaan met emoties enzoverder. Het belang van deze vaardigheden brengt sommige auteurs ertoe dat *'het versterken van sociale vaardigheden soms een noodzakelijke tussenstap is om een sociaal netwerk te kunnen opbouwen en profijt te hebben van de mogelijkheden van het netwerk'* (Bartelink en Verheijden, 2015, p. 6-7). Methoden die inzetten op de communicatie- en omgangsstijlen zijn sociale vaardigheidstrainingen, psycho-educatie, assertiviteitstrainingen (Bartelink & Verheijden, 2015; Hendrix, 2001).

Meer specifiek in relatie tot mensen in armoede wordt een zogenaamde 'gestoorde communicatie' gezien als een element van sociale uitsluiting dat zich, naast gevoelens van machteloosheid, wantrouwen en breuklijnen in de verbintenis met zichzelf, met anderen en met de maatschappij, in de belevingswereld van mensen in armoede laat voelen (zie Driessens & Van Regenmortel, 2006). Uitdaging daarbij is om die belevingsaspecten te kunnen situeren én om vanuit een krachtenperspectief en positieve herkadring met al de betrokkenen mogelijkheden te zoeken om die breuklijnen te overbruggen.

4 Werkmodellen voor persoonlijke netwerkversterking

4.1 Methode, praktijk en werkmodel

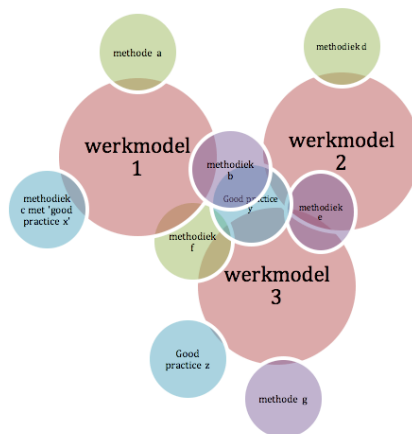
Vooraleer we een overzicht geven van gehanteerde netwerkondersteunende methoden, starten we met een schematisch overzicht waarin we de eigen terminologie situeren tegenover het gebruikelijke kader in het sociaal-cultureel werk en de praktijktheorie in de hulpverlening.

Tabel 1: Begripsverklaring methode, praktijk en werkmodel

Funcies van sociaal-cultureel werk (Cockx, 2010)	Effectladder (o.a. Veerman & van Yperen, 2008)	Onderzoeksproject	Omschrijving
Methodiek	Onderbouwde en (causaal) effectieve interventies	Onderbouwde en (causaal) effectieve methodieken	Een methodiek beschrijft een (set van) methode(s) en grondt deze in een welomlijnde theorie. Methodiek bundelt gelijkaardige methoden via parameters die gelijkenissen hebben in termen van theoretische aannames, concepten, verklaringen.
(Concreet handelingsniveau)		Werkmodel	Set van methoden die gelijkaardige parameters delen wat betreft werkvorm, organisatie en die gelijkaardige implicaties hebben voor de dagelijkse praktijk.
Interventie	Beschreven interventies	Beschreven (afgelijnde) interventies, methoden en werkvormen	Interventie: tussenkomst, zeer algemeen. Kan ook een bepaald beleid omvatten, een gesprek, een event, enz.
Methode			Methode: doordachte en vastgelegde manier van handelen om een bepaald doel te bereiken.
Werkvormen			Werkvorm: Niveau van praktische invulling, bijvoorbeeld twee procesbegeleiders inzetten i.p.v. één. De uitvoerende elementen. Groepswerk versus individueel werk. Niveau van dagelijks werk.
	Impliciete kennis of ervaring	Beschreven praktijken	Concreet voorbeeld van een uitvoering die elementen van verschillende methoden kan omvatten. Niveau van casus: vereniging X beschrijft een traject waarin ze netwerkversterkend hebben gewerkt, met verduidelijking van een aantal methoden, werkvormen, interventies.

Onder ‘good practice’ of ‘goed voorbeeld’ verstaan we praktijken en methoden die anderen kunnen inspireren. Het gaat daarbij niet noodzakelijk over ‘best practices’ waarbij men op zoek gaat naar de beste of de meest effectieve methoden, maar over voorbeelden die mits nodige aanpassingen ook elders implementeerbaar zijn. Goede of ‘goed genoeg’ voorbeelden bevatten in die zin niet alleen positieve elementen, maar kunnen ook verbeterd en aangescherpt worden (Dirk Luyten, persoonlijke communicatie, maart 2017).

Merk op dat methoden, werkmodellen en praktijken elkaar overlappen en dat de pragmatische clustering in werkmodellen geen volledig uitsluitende indeling betekent (zie figuur 1). Naargelang sector of discipline worden de termen werkmodel, methodiek, methode en good practice anders ingevuld en in het dagelijkse taalgebruik worden ze bovendien vaak door elkaar gebruikt. Bovenstaande definities zijn dan ook geen algemeen geldende concepten, maar gebonden aan de doelstellingen van dit onderzoeksproject.

Figuur 1: Schematische voorstelling van werkmodellen, good practices, methodieken en methoden

4.2 Werkmodellen voor persoonlijke netwerkversterking

We onderscheiden op basis van vijf parameters (individueel of groepsgericht, aantal ingezette personen, al dan niet persoonlijke relatie, rol van vrijwilligers en rol van beroepskracht) zeven werkmodellen voor persoonlijke netwerkversterking waar de doelstellingen direct of indirect gericht zijn op persoonlijke netwerkversterking.

Een schematisch overzicht van deze werkmodellen met een verduidelijking van hun parameters, een aantal methoden en praktijkvoorbeelden, is terug te vinden in punt 4.3. Hoewel we onder elk werkmodel een aantal methoden en praktijken onderbrengen, zijn ze in de praktijk niet altijd duidelijk af te bakenen en zijn er heel wat variaties. Een methode of praktijk kan gebaseerd zijn op verschillende (praktijk)theoretische modellen en verschillende complementaire doelen nastreven waardoor ze in werkelijkheid onder twee of meerdere werkmodellen vallen. Sommige projecten in het opbouwwerk vallen in onderstaand werkmodel bijvoorbeeld onder ‘persoonlijke vriend’, terwijl de projecten eveneens onder ‘netwerkversterking via regio (community building) te plaatsen zijn.

We geven hier eerst een beknopte beschrijving van de zeven werkmodellen.

Met het werkmodel **'persoonlijke competentieversterking'** verwijzen we naar methoden die in eerste instantie gericht zijn op het bijbrengen van kennis, het aanleren van vaardigheden en het doen reflecteren over en/of werken aan de eigen houding. De betrokkene kan op die manier leren hoe sociale netwerken opgebouwd en versterkt kunnen worden. Een professionele begeleider ondersteunt het leerproces. Hogan e.a. (2002) spreken van *"interventions that target social skills attempt to improve naturally occurring support systems by teaching relationship skills; the professional group leaders are directive and follow a defined curriculum"* (p. 399).

Het werkmodel **'persoonlijke vriend'** bevat methoden die een vrijwillige sleutelfiguur inschakelen om de betrokkene te ondersteunen. Deze methoden noemt men ook 'buddywerkingen', 'duo-methoden' of 'maatjesprojecten'. Een (professionele) coördinator koppelt een vrijwilliger aan de betrokkene die zich in een kwetsbare situatie bevindt. Vervolgens doet het koppel alledaagse dingen samen. Dit kan gaan van een ontspannende wandeling tot een concertbezoek of het samen regelen van administratieve zaken (Van Robaey & Lyssens-Danneboom, 2016). De wijze waarop de koppeling gebeurt, is veelal afhankelijk van de concrete doelstelling en visie van de betrokken organisatie of het betrokken project. Er zijn bijvoorbeeld buddy-projecten die mensen koppelen op basis van gemeenschappelijke interesses en projecten waarin een zogenaamde kansrijke buddy wordt gekoppeld aan iemand die geconfronteerd wordt met kansarmoede.

Methoden onder het werkmodel **'persoonlijk netwerk'** zijn afgeleid of sluiten nauw aan bij 'person-centered planning' (zie O'Brien & O'Brien, 2000). Dit werkmodel kenmerkt zich doordat de betrokken persoon (de 'centrale persoon') een zelfgekozen netwerk rond zich betreft. Vaak bestaat dit netwerk uit het natuurlijke netwerk, meerbepaald familie en vrienden. De centrale persoon en zijn of haar netwerk werken vervolgens samen aan een bepaald plan of bepaalde probleemstelling met als doel sociale steun te bevorderen. Het proces wordt vaak gefaciliteerd door een vrijwillige of betaalde groepscoördinator. Slechts uitzonderlijk, en als het netwerk het zelf nodig acht, wordt er beroep gedaan op (multidisciplinaire) hulpverleners en maken zij als het ware deel uit van dat persoonlijk netwerk.

Het werkmodel **'lotgenotennetwerk'** gaat uit van 'peer support': *"giving of assistance and encouragement by an individual considered equal"* (Dennis, 2003, p. 323). Dit zijn methoden en praktijken gericht op het samenbrengen van een groep mensen met een gedeelde of vergelijkbare levenservaring (bv. mensen met armoede-ervaring, mensen met een beperking, mensen die ongeneeslijk ziek zijn). Lotgenoten kunnen elkaar begrijpen, steunen en ervaringen met elkaar delen (Hendrix, 2001). Dit begrip of de erkenning van een ervaring alleen al zorgt vaak voor sociale steun. Lotgenoten die worden samengebracht in een groep kennen elkaar bij aanvang niet noodzakelijk, maar duurzame vriendschappen kunnen er wel uit voortvloeien.

Het werkmodel **'contextgericht werken'** omvat een breed spectrum aan interventies die vanuit professionele organisaties in hulp- en dienstverlening worden ingezet. Kenschetsende eigenschappen

zijn dat men *mobiel* werkt in het gezin, in de familie, in de omgeving van de kwetsbare persoon en dat men op die domeinen werkt waar de persoon zich beweegt (Collart, Deneffe, Floré, Demuynck, & Tibo, 2011). Indien gecombineerd met (semi-)residentiële ondersteuning, is de contextgerichte ondersteuning gericht op een terugkeer naar of behoud van de eigen context. Het betekent dat de ondersteuning of de zorg niet volledig door een professioneel team in handen wordt genomen, maar dat de hulpverleners samenwerken met de krachten in het netwerk van de kwetsbare persoon.

Onder het werkmodel **'vrijwilligerswerking via organisatie'** verstaan we netwerkversterking via het decretaal 'ingebouwd vrijwilligerswerk', d.w.z. vrijwilligerswerk dat georganiseerd en uitgevoerd wordt binnen een bestaande organisatie waar ook beroepskrachten actief zijn en waar de vrijwilligers aanvullende taken uitvoeren (Belgisch Staatsblad, 2009). Organisaties kunnen inspelen op de motivaties van vrijwilligers door hen op een adequate manier te ondersteunen en door de nodige waardering te tonen voor hun vrijwillige inzet (Orwig, 2011; Skoglund, 2006).

'Netwerkversterking via regio of locatie' is een werkmodel waarbij netwerkversterking tot stand komt in de buurt of omgeving van de persoon via een professionele organisatie. Men kan het vatten onder de noemer 'community building' of 'buurtgericht werken' (Minkler & Wallerstein, 2012).

In het volgende punt geven we per werkmodel een aantal voorbeelden van netwerkversterkende methoden en praktijken uit onze contreien. Zoals eerder vermeld, kunnen sommige initiatieven onder twee of meerdere werkmodellen vallen. Deze lijst is daarenboven niet allesomvattend. Alle mogelijke initiatieven in kaart brengen, was in het onderzoeksbestek van een jaar onmogelijk. Zoals we later zullen zien, vallen onder het werkmodel 'persoonlijke vriend' alleen al ongeveer 73 werkingen in Vlaanderen en 700 werkingen in Nederland (Van der Tier & Potting, 2016; Van Robaey & Lyssens-Danneboom, 2016).

De methoden (zie verder) die we onder de werkmodellen samenbrengen hebben gelijke parameters, maar kunnen verschillen in hun functie. Een methode beperkt zich niet noodzakelijk tot één functie maar kan meerdere functies tegelijk vervullen. Mogelijke functies zijn:

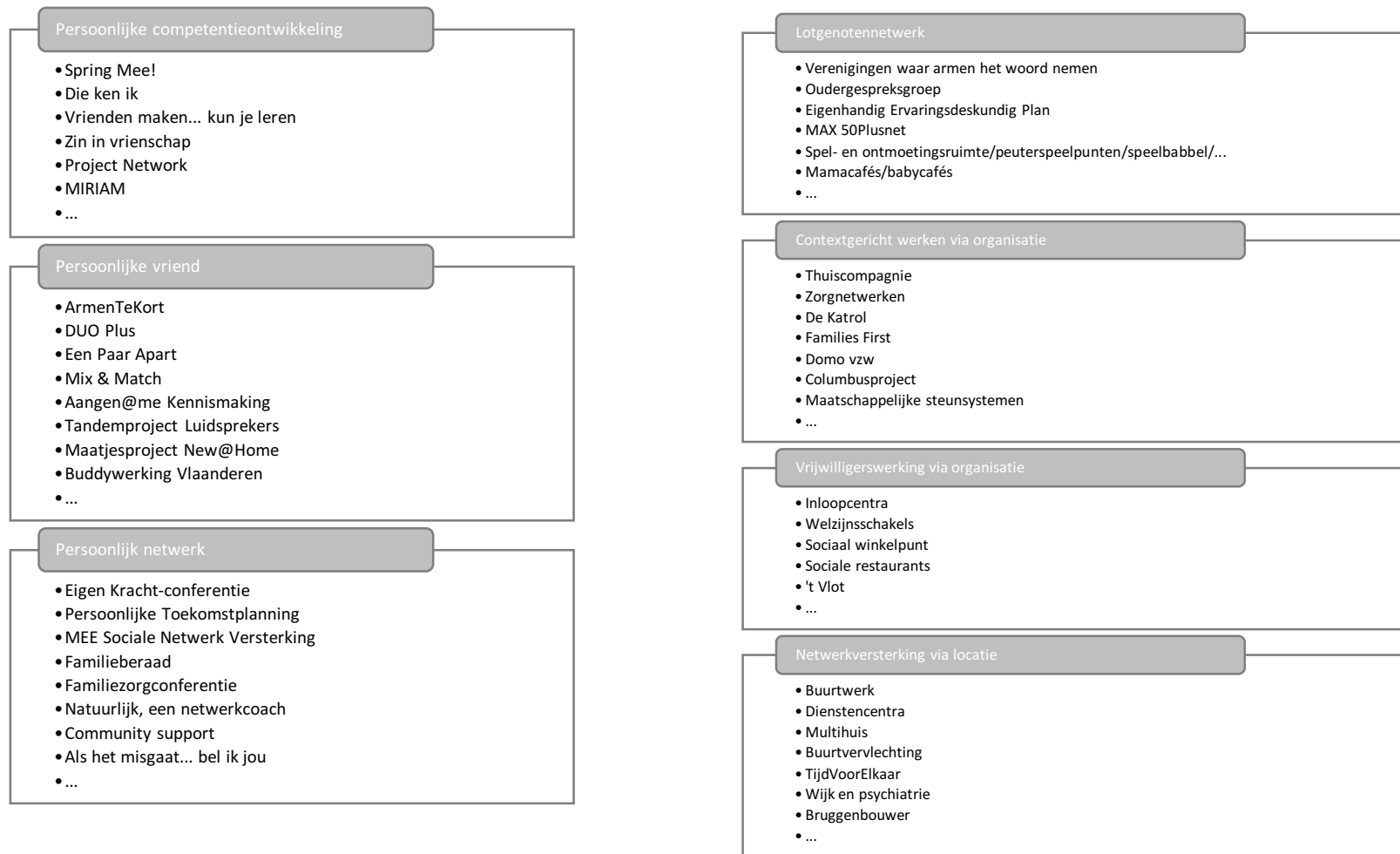
- Educatieve functie of informatiefunctie: mensen kaders en tools aanreiken om kennis, vaardigheden en attitudes verder te ontwikkelen. Het werkmodel gericht op persoonlijke competentieversterking richt zich vooral op deze functie.
- Psychosociale functie: bieden van emotionele steun, presentie, welzijn bevorderen enz.
- Gemeenschapsvormende functie: sociale cohesie versterken, sociale binding tussen verschillende sociale groepen, vaak wijkgericht (cf. 'bridging' en samenlevingsopbouw). Het werkmodel gericht op community building zet daar bijvoorbeeld sterk op in.
- Culturele functie: cultuurparticipatie bevorderen.
- Opvoedingsondersteuning: steun bieden aan ouders of ouderfiguren bij hun rol en taak.
- Activerende functie: maatschappelijk engagement (bv. vrijwilligerswerk, arbeid, mantelzorg enz.)

4.3 Schematisch overzicht

Tabel 2: Werkmodellen voor persoonlijke netwerkversterking

Parameter	Persoonlijke competentieversterking	Persoonlijke vriend 'buddy'	Persoonlijk netwerk ('PCP')	Lotgenotennetwerk ('peer')	Contextgerichte werking via organisatie	Vrijwilligerswerking via organisatie	Netwerk via regio of locatie ('community building')
Individueel/ Groepsgericht	Individueel	Individueel	Individueel	Individueel/groep	Individueel/groep	Groep	Groep
Ingezet aantal personen	Betrokkene werkt aan zichzelf	Eén sleutelfiguur werkt met de betrokkene	Meerdere persoonlijke contacten of vrijwilligers	Meerdere vrijwilligers	Meerdere persoonlijke contacten of vrijwilligers (vaak gezin, familie)	Meerdere vrijwilligers	Meerdere contacten buurt
A priori persoonlijke relatie	N.v.t.	Neen	Noodzakelijk	Niet noodzakelijk	Noodzakelijk	Mogelijk maar niet noodzakelijk	Mogelijk maar niet noodzakelijk
Rol van vrijwilliger	N.v.t.	- sociale steun - sociale relatie - overbruggen	Model a: trajectbegeleiding Model b: - sociale steun - sociale relatie	- sociale steun - ervaringsdeskundigheid	sociale steun	- recreatief - sociale relatie - sociale steun	Kan betrokken zijn via organisatie: - recreatief - sociale relatie - sociale steun
Rol van beroepskracht	Educatief	Coördinatie vrijwilligers	Model a: Coördinatie vrijwilligers Model b: Trajectbegeleiding	Coördinatie activiteiten Coördinatie vrijwilligers	Trajectbegeleiding Coördinatie netwerk	Coördinatie activiteiten Coördinatie vrijwilligers	Coördinatie activiteiten buurt, vereniging

Figuur 2: Exemplarisch (niet exhaustief) overzicht van netwerkversterkende initiatieven per werkmodel

4.3.1 Persoonlijke competentieversterking

'Interventions that target social skills attempt to improve naturally occurring support systems by teaching relationship skills; the professional group leaders are directive and follow a defined curriculum.' (Hogan, Linden, & Najarian, 2002, p. 399)

Tabel 3: Voorbeelden van persoonlijke competentieversterking

<p>Spring Mee! <i>Vormingplus Antwerpen i.o.v. Stad Antwerpen</i> (Malfroid, Lens, & Jamine, 2016)</p> <p>Locatie: Antwerpen</p>	<p>'Spring mee!' is een stedelijk project ter bestrijding van kinderarmoede en wil kwetsbare ouders en hun kinderen effectieve aansluiting laten vinden op school. Vanuit de persoonlijke ervaringen, behoeften en vragen van ouders, kleuter- en zorgleerkrachten, maakt Vormingplus de brug tussen ouder en school. Ouders wisselen onderling en met de school tips en ideeën uit over onderwerpen, zoals: 'Hoe kan ik mijn kind in twee talen opvoeden?', 'Wat leert mijn kind in het instapklasje of de eerste kleuterklas en hoe kan ik dit thuis verder stimuleren?', 'Wat zit er in een gezonde brooddoos?'</p>	<p>Doel: Steun bieden aan ouders van kinderen die het schooljaar instappen (instapklas of eerste kleuterklas): de brug maken tussen ouders en school. Ouders laten kennismaken met organisaties in de buurt van de school en het beantwoorden van opvoedingsvragen.</p> <p>Doelgroep: Ouders, met specifieke aandacht voor ouders in armoede</p> <p>Domein: vormingswerk, sociaal-cultureel volwassenenwerk</p>
<p>Die ken ik <i>Landelijke Federatie van Belangenverenigingen Onderling Sterk (LFB)</i> (www.lfb.nu)</p> <p>Locatie: NL</p>	<p>'Die ken ik' is een cursus voor mensen met een verstandelijke beperking en geeft ze handvatten om een eigen sociaal netwerk op te bouwen en te onderhouden. Het gaat dan om contacten anders dan familie, begeleiders of ondersteuners. Dit vergroot hun zelfstandigheid en maakt ze onafhankelijker van professionele begeleiders. De cursus is ontwikkeld door de LFB, een belangenvereniging voor en door mensen met een verstandelijke beperking.</p>	<p>Doel: Sociaal netwerk uitbreiden en onderhouden.</p> <p>Doelgroep: Mensen met een mentale beperking</p> <p>Domein: sector voor personen met een beperking</p>
<p>Vrienden maken... kun je leren (van de Maat, 2011)</p> <p><i>O.a. Rode Kruis Nederland</i></p>	<p>Deze methode helpt bij het voorkomen van depressie bij volwassenen met een klein sociaal netwerk. De cursus is gericht op het vergroten van sociale steun. De deelnemers verkennen hun vriendschappen, werken aan zelfwaardering en maken een persoonlijk plan gericht op het aangaan en onderhouden van vriendschappen. De cursisten komen zes</p>	<p>Doel: Vergroten van het welbevinden en bevorderen informele steun.</p> <p>Doelgroep: volwassenen die (1) kunnen en willen werken aan het verstevigen van vriendschap in hun leven, (2) bereid en in staat zijn naar zichzelf te kijken en te leren en (3) beschikken</p>

<p>Locatie: NL</p>	<p>weken lang twee uur per week samen. De begeleider geeft eerst theoretische uitleg over de onderwerpen die centraal staan. Vervolgens wordt het huiswerk van de vorige les besproken. De deelnemers oefenen daarna met opdrachten en (rollen-)spellen en aan het einde van de bijeenkomst krijgen de deelnemers een huiswerkopdracht voor de volgende sessie mee.</p>	<p>over een klein sociaal netwerk Domein: algemeen welzijnswerk</p>
<p>Zin in vriendschap (van de Maat, 2010) <i>Verskillende organisaties</i> Locatie: NL</p>	<p>‘Zin in vriendschap’ is een cursus voor vrouwen van 55 jaar en ouder. Het doel van de methode is het verminderen of voorkomen van gevoelens van eenzaamheid onder oudere vrouwen, door ze te helpen bestaande vriendschappen te verbeteren of nieuwe vriendschappen op te bouwen.</p>	<p>Doel: Het netwerk vergroten en versterken Doelgroep: vrouwen 55+ Domein: algemeen welzijnswerk</p>
<p>Project Network (www.werkenaanjenetwerk.nl) Locatie: ontwikkeld in Nederland Smartphone-app</p>	<p>Project Network is een smartphone-applicatie die helpt het sociale netwerk een boost te geven. Mensen die niet goed zijn in het onderhouden van netwerken of het netwerk verwaarlozen door grote drukte, kunnen deze app gebruiken om het netwerk te verstevigen. De app kan gebruikt worden om de vrienden te selecteren in wie je wil investeren, per persoon vast te stellen hoe vaak je hem of haar wil zien en spreken, enz.</p>	<p>Doel: actief werken aan het netwerk, verhogen van de frequentie van contacten; verbeteren van de kwaliteit van contacten; leren over vriendschap Doelgroep: iedereen die het sociale netwerk wil versterken</p>
<p>MIRIAM (www.mi-is.be) OCMW/CPAS Locatie: OCMW Charleroi, Leuven, Namen, Gent en Sint-Jans-Molenbeek</p>	<p>MIRIAM is een project voor alleenstaande moeders die een leefloon ontvangen. In vijf OCMW's zijn vijf case managers aangeworven om alleenstaande moeders individuele en collectieve gendergevoelige begeleiding te geven. Er wordt met de moeders gewerkt om hun zelfbeeld te versterken, om hen te oriënteren in het institutionele landschap, om hen in te lichten over hun rechten en ervoor te zorgen dat ze deze uitputten, om hun deelname aan de maatschappij te verbeteren en hun sociaal isolement te doorbreken.</p>	<p>Doel: duurzame maatschappelijke en professionele integratie waarborgen aan de deelneemsters en zo hun empowerment vergroten; sociaal isolement doorbreken Doelgroep: alleenstaande moeders Domein: algemeen welzijnswerk, armoedebestrijding</p>

4.3.2 Persoonlijke vriend, 'buddy'

'Een duo-werking kan algemeen omschreven worden als een vrijwilligersproject waarbij een vrijwilliger één op één gekoppeld wordt aan een persoon (of gezin) in een maatschappelijk kwetsbare positie. De thema's en de doelgroepen waarrond duo-werkingen zich organiseren zijn zeer divers, evenals de sectoren waarin ze worden opgezet en uitgebouwd.' (Van Robaey & Lyssens-Danneboom, 2016, p. 5)

Tabel 4: Voorbeelden van persoonlijke vriend, 'buddy'

<p>ArmenTeKort Vzw ArmenTeKort (www.armentekort.be)</p> <p>Locatie: Antwerpen</p>	<p>ArmenTekort is een Antwerpse duo-werking die kansarmoede op grote schaal wil bestrijden. 'Kansrijke' vrijwilligers ('mensen met een groot engagement en een klare kijk op hun veerkracht') worden in dit project gekoppeld aan een persoon in kansarmoede voor een tweejarig traject. Tijdens dit traject sluiten de buddy's een gearrangeerde vriendschap en doen ze 'alledaagse' dingen samen. De vrijwilligers worden professioneel opgeleid. ArmenTeKort gaat uit van een krachtenperspectief en wil zowel de eigenwaarde als het sociale netwerk van mensen in kansarmoede versterken.</p>	<p>Doel: Kansarmoede op grote schaal bestrijden en overwinnen door de eigenwaarde en het sociale netwerk van de betrokkenen te versterken.</p> <p>Doelgroep: personen in kansarmoede</p> <p>Domein: armoedebestrijding, algemeen welzijnswerk</p>
<p>DUO Plus RIMO Limburg (www.rimo.be)</p> <p>Locatie: Genk</p>	<p>In het experimentele project 'DUO Plus' wordt in Genk voor het eerst een soort 'vriendenkoppel-kantoor' opgezet. Het komt erop neer dat twee mensen gedurende het hele jaar door per twee iets samendoen. Dit proces wordt ondersteund door een opbouwwerker die samenwerkt met buurtwerkers, verenigingen en wijkbewoners zelf. De opbouwwerker start met een individueel en informeel gesprek waarin gepeild wordt naar interesses, mogelijkheden, ... Vervolgens zoekt hij/zij naar iemand die bij de wijkbewoner zou passen. Na twee ontmoetingen beslissen beide deelnemers of en hoe vaak ze iets samen willen doen.</p>	<p>Doel: wijkbewoners verbinden en versterken; toenemende vereenzaming en het sociaal isolement in Genkse wijken tegengaan.</p> <p>Doelgroep: iedereen (specifieke aandacht voor maatschappelijk kwetsbare groepen)</p> <p>Domein: maatschappelijk opbouwwerk, armoedebestrijding</p>
<p>Een Paar Apart</p>	<p>Mensen in armoede hebben vaak een beperkt sociaal netwerk en kennen vooral mensen die ook in armoede leven. Hierdoor gaan ze er zelden tussen</p>	<p>Doel: mensen met en zonder armoede-ervaring met elkaar in contact brengen; sociaal isolement tegengaan;</p>

<p>(De Pauw et al., 2013)</p> <p><i>Recht-Op vzw</i> (http://www.recht-op.be/projecten/een-paar-apart)</p> <p>Locatie: Antwerpen</p>	<p>uit – weg van de zorgen – en missen ze heel wat kansen op een betere levenssituatie. In ‘Een Paar Apart’ gebruikt Recht-Op de duo-werking om mensen met een andere leefwereld met elkaar in contact te brengen: een confrontatie onder de veilige bescherming van een ‘avondje uit’. Het project richt zich op cultuur. Drempels worden opgevangen die deelname aan cultuur bemoeilijken, cultuur wordt in die zin als ‘alibi’ gebruikt om ontmoeting mogelijk te maken. De duo’s – die altijd bestaan uit een persoon die in armoede leeft en een persoon die niet in armoede leeft – proeven van het culturele aanbod in de stad.</p>	<p>participatie aan het culturele aanbod bevorderen</p> <p>Doelgroep: mensen in armoede en mensen zonder armoede-ervaring</p> <p>Domein: armoedebestrijding, algemeen welzijnswerk</p>
<p>Mix & Match</p> <p><i>Samenlevingsopbouw Antwerpen Stad, de8 (nu Atlas Antwerpen), Servicepunt vrijwilligers</i> (Haesendonckx & Milh, 2016)</p> <p>Locatie: Antwerpen</p>	<p>Mensen in een kwetsbare positie vonden hun weg naar vrijwilligerswerk niet of hielden het niet vol. Samenlevingsopbouw zocht samen met de8 en andere vrijwilligersorganisaties naar een oplossing. Ze werkten hiervoor met de duo-methode: een vrijwilliger die actief is in een organisatie gaat samen aan de slag met een nieuwe vrijwilliger die zich in een kwetsbare positie bevindt. In duo voeren ze vrijwilligerstaken uit en na een tijd kan de nieuwe vrijwilliger zelfstandig aan de slag in de organisatie. Zolang het nodig is, krijgt elk duo ondersteuning van een vrijwillige coach.</p> <p>Het project is afgerond, maar sinds 2015 integreert het Servicepunt vrijwilligers van de stad Antwerpen de werkwijze i.s.m. Pegode vzw.</p>	<p>Doel: vrijwilligersorganisaties en vrijwilligers in een maatschappelijk kwetsbare positie samenbrengen.</p> <p>Doelgroep: vrijwilligers in een kwetsbare positie en vrijwilligersorganisaties</p> <p>Domein: maatschappelijk opbouwwerk, algemeen welzijnswerk, armoedebestrijding, integratie en inburgering</p>
<p>Aangen@me kennismaking</p> <p>(Haesendonckx, Wuyts, Deckers, & Libbrecht, 2010)</p> <p><i>Recht-Op i.s.m. Samenlevingsopbouw Antwerpen stad</i></p> <p>Locatie: Antwerpen</p>	<p>In het project ‘Aangen@me kennismaking’ gingen duo’s samen aan de slag om te leren werken met de computer. Door laagdrempelig te leren hoe je e-mails moet versturen, dingen kan opzoeken op het internet, spelletjes online kan spelen, ... werden kansen gecreëerd voor ontmoeting en sociale netwerken verruimd. Duo-lesgevers werden gevormd door iemand die in armoede leeft en iemand die niet in armoede leeft, later werden dat trio’s. De trio’s gaven digitale lessen, minstens één begeleider had armoede-ervaring.</p>	<p>Doel: door het overbruggen van de digitale kloof mensen bij elkaar brengen, aan netwerkverruiming doen</p> <p>Doelgroep: mensen met en zonder armoede-ervaring</p> <p>Domein: maatschappelijk opbouwwerk, algemeen welzijnswerk, armoedebestrijding</p>

<p>Tandemproject Luidsprekers</p> <p><i>Welzijnsschakels</i> (www.welzijnsschakels.be)</p> <p>Locatie: Vlaanderen</p>	<p>Vrijwilligers met en zonder armoede-ervaring leren in dit project elkaars leefwereld kennen en geven vervolgens per duo getuigenissen in de lokale gemeenschap. Op deze manier groeit het vertrouwen en maken vooroordelen plaats voor begrip binnen en buiten de groep.</p>	<p>Doel: mensen met en zonder armoede-ervaring leren elkaars leefwereld kennen</p> <p>Doelgroep: vrijwilligers met en zonder armoede-ervaring</p> <p>Domein: armoedebestrijding, algemeen welzijnswerk, sociaal-cultureel volwassenenwerk</p>
<p>Maatjesproject New@Home</p> <p>(www.newathome.nl)</p> <p>Locatie: Nederland</p>	<p>Jonge vluchtelingen of nieuwkomers van 12 tot 20 jaar die een beperkt sociaal netwerk hebben, worden gekoppeld aan een ‘maatje’ voor een schooljaar. Deze maatjes doen samen leuke activiteiten om bekend te geraken met de Nederlandse gewoontes en om te werken aan sociale en culturele participatie. Naast de wekelijkse afspraken tussen de maatjes worden ook om de twee maanden activiteiten georganiseerd voor de hele groep deelnemers.</p>	<p>Doel: vergroten van het sociaal en cultureel kapitaal van jonge nieuwkomers waardoor de integratie in Nederland wordt bevorderd.</p> <p>Doelgroep: jonge nieuwkomers</p> <p>Domein: integratie en inburgering</p>
<p>Buddywerking Vlaanderen</p> <p>(www.buddywerking.be)</p> <p>Locatie: Vlaanderen</p>	<p>Buddywerking Vlaanderen overkoepelt alle regionale buddywerkingen in Vlaanderen en Brussel. Met de buddywerkingen willen ze mensen met een psychische kwetsbaarheid uit hun sociaal isolement halen, destigmatiseren en hun integratiekansen verhogen. De formule is op zich vrij eenvoudig: één vrijwilliger (‘buddy’) wordt gekoppeld aan één persoon met psychische moeilijkheden (‘deelnemer’). Ze ontmoeten elkaar voor een babbel, gaan wandelen, eens fietsen of naar de film, ...Voor de concrete invulling van het contact wordt rekening gehouden met de verwachtingen en mogelijkheden van beiden.</p>	<p>Doel: sociaal isolement doorbeken, destigmatiseren en integratiekansen verhogen</p> <p>Doelgroep: mensen die psychisch kwetsbaar zijn</p> <p>Domein: algemeen welzijnswerk, geestelijke gezondheidszorg</p>

Andere gelijkaardige buddy-praktijken:

- Humanitas Tandem
- Special Buddyproject Schuldpreventie (CAW Limburg i.s.m. BudgetInzicht Limburg en OCMW)
- Homiesproject (CAW Antwerpen)
- Buddy bij de wieg (Arteveldehogeschool, opleiding Vroedkunde)
- 2spraak (Inburgering Antwerpen)
- SporTaal, samen sporten met een nieuwkomer (Servicepunt vrijwilligers Antwerpen)
- Dynamic Duo (Formaat Jeugdhuiswerk Vlaanderen)
- Kompanjon vzw
- Cultuurverkenner (WerkVormm)
- Samen Inburgeren (Stad Turnhout en Agentschap Integratie en Inburgering/Prisma)
- Brug Binnen Buiten (CAW)
- Metawonen vzw
- CoHousing Curant (OCMW, stad Antwerpen)

Meer informatie:

In een onderzoek naar duo-werkingen in Vlaanderen brachten Van Robaeys en Lyssens-Danneboom (2016) Vlaamse duo-werkingen in kaart. Deze zoektocht leverde een lijst van 78 duo-werkingen op (waarvan 5 werkingen echter lieten weten zich niet als duo-werking te herkennen omdat de 'buddy' een professional is). De duo-werkingen zijn relatief jong; net geen 70% van de bevroagde werkingen (n = 55) bestaat minder dan vijf jaar, 22% bestaat op het moment van de bevraging nog geen jaar. De duo-werkingen zijn vooral actief binnen de domeinen welzijn (51%) en cultuur, vrije tijd en sport (54,5%). Daarnaast zet 44% in op gezondheid, 42% op integratie, 16% op onderwijs en 9% op arbeid. De meeste duo-werkingen willen mensen in kwetsbare situaties bereiken.

Het Oranje Fonds schetste in Nederland 700 gelijkaardige projecten in 2013 en dat aantal neemt nog altijd toe (Van der Tier & Potting, 2016). Het overzicht in dit rapport is een kleine selectie van een werkmodel dat steeds vaker geïmplementeerd wordt. Het lerend netwerk duo-methodiek² maakte een website om kennis en ervaringen te bundelen rond duo-werkingen in Vlaanderen (Duo-methodiek, 2016).

---

² Een initiatief van ArmenTeKort, Recht-Op, Demos, Samenlevingsopbouw Antwerpen Stad en Buddywerking Vlaanderen

4.3.3 Persoonlijk netwerk

‘Support interventions that include family members or friends in treatment have the benefit of using the patient’s natural support system.’
(Hogan, Linden, & Najarian, 2002, p. 385)

Tabel 5: Voorbeelden van persoonlijk netwerk

<p>Eigen Kracht-conferentie (Beyers, 2013)</p> <p>Locatie: Vlaanderen</p>	<p>De Eigen Kracht-conferentie (Family Group Conference/EKC) brengt alle belangrijke personen uit het netwerk van de hulpvrager samen om rond een concreet plan te werken. Vertrekkend vanuit een bepaald probleem of een specifieke hulpvraag, overlegt de kring samen hoe ze zullen omgaan met de hulpvraag, welke ‘eigen krachten’ ze hiervoor kunnen inzetten en of er al dan niet beroep gedaan moet worden op externe hulpverlening. Hoewel de oorspronkelijke benaming ‘Family Group Conference’ is, kan het steunende netwerk breder zijn dan de familie. In een Eigen Kracht-conferentie beslist de hulpvrager zelf wie hij wil betrekken in zijn netwerk, dit kan gaan om familie maar ook om vrienden, burens, kennissen, enzoverder. De eigen – vaak verborgen – krachten van dit netwerk worden geactiveerd en de betrokkenen behouden op deze manier maximaal regie over het eigen leven. Het proces wordt ondersteund door een onafhankelijke, opgeleide en vrijwillige Eigen Kracht-coördinator.</p>	<p>Doel: alle belangrijke personen samenbrengen rond iemand om een plan uit te werken.</p> <p>Doelgroep: iedereen met een hulpvraag</p> <p>Domein: algemeen welzijnswerk</p>
<p>Persoonlijke Toekomstplanning (PTP) (Demeyer & Van Regenmortel, 2008)</p> <p>Locatie: internationaal, in Vlaanderen o.a. door Lus vzw</p>	<p>Persoonlijke Toekomstplanning (Person-Centered Planning) is in Vlaanderen geïntroduceerd in de sector voor mensen met een beperking door de vakgroep Orthopedagogiek van de Ugent. In 2006 ging PLAN vzw (nu LUS vzw) praktisch met het project van start. De betrokkene werkt samen met mensen die belangrijk voor hem zijn aan een persoonlijke toekomstplanning om eigen dromen en wensen te realiseren. De Persoonlijke Toekomstplanning ondersteunt in die zin de betrokkene om zelf richting te geven aan zijn of haar leven, gebaseerd op de eigen krachten en die van de omgeving. Professionals hebben slechts een ondersteunende rol tenzij ze</p>	<p>Doel: Het vergroten van welbevinden, empowerment en het bevorderen van informele steun door het mobiliseren van het sociale netwerk.</p> <p>Doelgroep: oorspronkelijk mensen met een beperking, maar later voor iedereen met een hulpvraag</p> <p>Domein: algemeen welzijnswerk, sector voor personen met een beperking</p>

	door de betrokkene worden uitgenodigd om actiever deel te nemen. Een PTP wordt ondersteund door twee 'facilitators', een professionele medewerker van LUS vzw en een vrijwillige persoon uit de omgeving van de betrokkene.	
MEE Sociale Netwerk Versterking (SNV) MEE	Gelijkaardig aan PTP, zie: https://www.meeplus.nl/diensten/snv/ Nederland –	
Familieberaad (Kruijswijk et al., 2014) <i>Vilans Expertisecentrum Mantelzorg</i> Locatie: Vlaanderen en Nederland	Een familieberaad of familienetwerkberaad is een overleg tussen de bewoner, zijn familieleden en één of meer zorgverleners waarbij de mogelijkheden en de krachtbronnen van de familieleden in kaart worden gebracht en verschillen in inzicht worden besproken. Het doel van het overleg is het versterken van de communicatie bij een wijziging in de leefomgeving of –omstandigheden en het onderzoeken van manieren om de informele ondersteuning aan de bewoner en zijn familie te verbeteren. Het werd oorspronkelijk toegepast in intramuraal setting maar wordt nu ook gebruikt in de jeugdhulp en het welzijnswerk. Het lijkt op een Familiezorgconferentie maar is verschillend van aanpak omdat bij het familieberaad wel zorgverleners aanwezig zijn.	Doel: Het bevorderen van informele steun door het versterken en het mobiliseren van het netwerk. Doelgroep: gezinnen met een hulpvraag Domein: algemeen welzijnswerk, jeugdhulp
Sonestra <i>Portengen & Moonen, sonestra.nl</i> Locatie: Nederland en Vlaanderen	Sociale NetwerkStrategieën richt zich op het activeren van het sociale netwerk van een volwassene, kind of gezin om vervolgens gezamenlijk oplossingen voor diens problemen te zoeken tijdens een netwerkberaad. Vooraf krijgen ze van de probleemeigenaar en eventueel van professionals informatie over de problemen. De cliënt en zijn netwerk voeren het plan samen met professionals uit.	Doel: Vergroten welbevinden, empowerment en bevorderen informele steun via het mobiliseren van het netwerk. Doelgroep: kwetsbare groepen Domein: maatschappelijk opbouwwerk, algemeen welzijnswerk, sociaal-cultureel werk, sector personen met een handicap
Familiezorgconferentie (Kruijswijk et al., 2014) <i>Vilans Expertisecentrum Mantelzorg</i>	Een Familiezorgconferentie is een bijeenkomst tussen de zorgvrager (de bewoner) en zijn sociale netwerk en draait om een conflict of een crisis of het voorkomen ervan. De zorgvrager wil samen met zijn netwerk tijdens de conferentie een plan maken dat een oplossing voor het probleem kan bewerkstelligen. Het lijkt op een Familie(netwerk)beraad maar is	Doel: Het evalueren, versterken en mobiliseren van het sociale netwerk en het vergroten van welbevinden. Doelgroep: Oorspronkelijk mensen met een beperking, maar kan breder ingezet worden Domein: algemeen welzijnswerk, sector voor personen

<p>Locatie: Nederland</p>	<p>verschillend van aanpak omdat bij de conferentie geen zorgverleners aanwezig zijn. Ook is het een specifieke vorm van een Eigen Kracht-Conferentie, bedoeld voor mensen met een beperking die in een instelling wonen.</p>	<p>met een beperking</p>
<p>Natuurlijk, een netwerkcoach (Moerings, 2011)</p> <p><i>Verschillende organisaties in Nederland</i></p> <p>Locatie: Nederland</p>	<p>D.m.v. deze methode willen organisaties het netwerk van kwetsbare groepen versterken waardoor ze beter kunnen participeren aan de samenleving. Een vrijwillige coach doorloopt samen met de betrokkene een 10-stappenplan. Eerst worden de wensen van de cliënt en het huidige sociale netwerk in kaart gebracht. Vervolgens wordt met de betrokkene gewerkt aan de mogelijkheden om dat netwerk uit te breiden en in te schakelen om eigen wensen te realiseren. In stap 6 van de methode wordt het netwerk ingeschakeld: zowel de cliënt als netwerkcoach kunnen suggesties doen voor mogelijke deelnemers aan de interventie.</p>	<p>Doel: Maatschappelijke participatie bevorderen door het versterken en mobiliseren van het netwerk.</p> <p>Doelgroep: volwassenen in een kwetsbare situatie met een zwak sociaal netwerk</p> <p>Domein: algemeen welzijnswerk</p>
<p>Community support (Heijs, 2015)</p> <p>Locatie: verschillende organisaties in Nederland</p>	<p>Het doel van Community Support is het vergroten van zelfredzaamheid van mensen en hen zelf regie laten voeren over hun leven. De taak van de professional is niet om de problemen van deze mensen op te lossen, maar om deze mensen de greep op hun eigen leven terug te geven. Community Support wil mensen helpen bij het (leren) kennen en benutten van hun eigen krachten en talenten en daarbij het realiseren van voldoende steun uit de eigen omgeving. Daarnaast is de methode gericht op het voorkomen van intensieve, langdurige en professionele ondersteuning.</p>	<p>Doel: Empowerment, vergroten van het welbevinden en informele steun via het in kaart brengen, versterken en mobiliseren van het netwerk.</p> <p>Doelgroep: mensen met een lage 'samenredzaamheid'³ die zelfstandig wonen</p> <p>Domein: algemeen welzijnswerk</p>
<p>Als het misgaat... bel ik jou (van Harten, z.d)</p> <p><i>JSO expertisecentrum voor jeugd, samenleving en opvoeding</i></p>	<p>Als het misgaat... bel ik jou' is een ondersteuningsprogramma voor kinderen (0-18) die getuige zijn van huishoudelijk geweld. De methodiek richt zich op het versterken van sociale netwerken rond het kind en regelt tegelijkertijd veiligheidsplanning. Samen met de kinderen en ouders worden afspraken</p>	<p>Doel: De eigen handelingsmogelijkheid van het kind te versterken, ouders medeverantwoordelijk maken voor de veiligheid van het kind en het sociale netwerk van alle betrokkenen versterken</p> <p>Doelgroep: kinderen die getuige zijn van huishoudelijk</p>

³ "Mensen met problemen in hun zelfredzaamheid die onvoldoende steun ervaren van hun sociaal netwerk om zichzelf te redden op één of meer levensterreinen" (Heijs, 2015, p. 4)

Locatie: Nederland	gemaakt over hoe te handelen indien zich een situatie van huishoudelijk geweld voordoet.	geweld Domein: jeugdhulpverlening
---------------------------	--	---

4.3.4 Lotgenotennetwerk

‘Lotgenoten kunnen elkaar helpen om de situaties waarin ze verkeren beter te begrijpen en te verwerken. Ook kunnen zij elkaar adviezen geven over hoe om te gaan met bepaalde problemen. En soms staan ze ook samen sterk in het tegemoet treden van bepaalde zaken die in hun gemeenschappelijk belang zijn. (...) Lotgenoten kunnen ook het gat opvangen wanneer familie, vrienden of andere leden van het netwerk niet in staan zijn voldoende sociale steun te geven.’

(Hendrix, 2001, p. 88)

Tabel 6: Voorbeelden van Lotgenotennetwerk

<p>Verenigingen waar armen het woord nemen</p> <p>(Netwerk tegen armoede, z.d.)</p> <p>Koepel: Netwerk tegen armoede en Brussels platform armoede</p> <p>Locatie: Vlaanderen en Brussel</p>	<p>In Vlaanderen en Brussel zijn er verschillende verenigingen waar armen het woord nemen. Erkende verenigingen werken volgens zes criteria:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Armen verenigen zich • Armen krijgen het woord • Werken aan maatschappelijke emancipatie • Werken aan maatschappelijke structuren • Dialoog en vorming • Armen blijven zoeken <p>O.a.: Arm in Arm, ATD Vierde Wereld Vlaanderen, Betonne Jeugd, Centrum Kauwenberg, De Doorzetters, De Moazoort, Filet Divers, Open Huis-PSC, Recht-Op, sommige lokale Welzijnsschakels, ... De volledige lijst is beschikbaar op de website van het Netwerk tegen</p>	<p>Doel (volgens decreet): “Armen en niet-armen samenbrengen in een onafhankelijke vzw met het doel armen uit hun maatschappelijk isolement te halen en hun slagkracht te vergroten. In hun werking zijn ze gericht op de samenwerking met andere organisaties en instanties die zich tot kansarmen richten” (Netwerk tegen armoede, z.d., p.1).</p> <p>Doelgroep: mensen in armoede</p> <p>Domein: armoedebestrijding, algemeen welzijnswerk</p>
--	--	--

	armoede (www.netwerktegenarmoede.be) en het Brussels platform armoede (www.brussels-platform-armoede.be).	
<p>Oudergespreksgroepen</p> <p><i>o.a. sommige lokale Welzijnsschakels</i> (www.welzijnsschakels.be)</p> <p>Locatie: o.a. WS Kiemen, De Breese Schakel, Tegoare, Buurthuis Ommekaar, Schakel Kontich</p>	<p>In een oudergespreksgroep wisselen ouders ervaringen en tips uit. De focus in een oudergespreksgroep ligt niet op vorming maar op ervaringsuitwisseling. Oplossingen op bepaalde problemen of antwoorden op bepaalde vragen komen vanuit de groep zelf.</p> <p>De organisatie, ondersteuning en inhoudelijke invulling van deze groepen verschilt naargelang de dienst of organisatie. Bij Welzijnsschakels wordt bijvoorbeeld de groep begeleid door een vrijwilliger van de Gezinsbond in samenwerking met een opgeleide ervaringsdeskundige in de armoede. Bij andere groepen staat een groeps- of vormingswerker in voor de begeleiding van de groep (cf. procesbegeleider, zie ook verder: ervaringsgericht groepswork).</p>	<p>Doel: ervaring uitwisselen en het scheppen van een vertrouwelijke sfeer in de groep; sociaal contact</p> <p>Doelgroep: mensen in armoede</p> <p>Domein: armoedebestrijding, sociaal-cultureel volwassenenwerk</p>
<p>Eigenhandig Ervaringsdeskundig Plan (EEP)</p> <p><i>Vereniging personen met een handicap (VFG)</i> (www.vfg.be)</p> <p>Locatie: Vlaanderen</p>	<p>Een groep personen met een beperking wordt samengebracht rond een ondersteuningsvraag. Begeleid door een ervaringsdeskundige, stelt iedere persoon in de groep tijdens een zevental sessies een eigen toekomstplan op. Het traject bestaat uit zes sessies waarbij één sessie specifiek handelt over het netwerk.</p>	<p>Doel: persoonlijk dossier waarin vermeld staat welke ondersteuning en hulpmiddelen de personen nodig hebben, wat hun mogelijkheden en beperkingen zijn en hoe het netwerk eruitziet.</p> <p>Doelgroep: mensen met een beperking</p> <p>Domein: sector voor personen met een handicap</p>
<p>MAX 50Plusnet</p> <p>(www.50plusnet.nl)</p> <p>Locatie: Nederland</p> <p>Online</p>	<p>50Plusnet is een online ontmoetingsplek voor 50-plussers die hun sociale netwerk willen uitbreiden. Het doel van 50Plusnet is het verminderen en voorkomen van eenzaamheid en sociaal isolement. Ook wil 50Plusnet sociale participatie bevorderen, zelfredzaamheid stimuleren en een gezonde en actieve leefstijl bevorderen. Welzijnsinstellingen kunnen een lokale ingang voor de community</p>	<p>Doel: Het uitbreiden van het sociale netwerk en het vergroten van het welbevinden en maatschappelijke participatie</p> <p>Doelgroep: 50+'ers</p> <p>Domein: ouderenzorg</p>

ontwikkelen. Hiermee creëren ze een laagdrempelige toegang voor 50-plussers in de eigen regio.		
<p>Spel- en ontmoetingsruimte/ Peuterspeelpunten/ Speelbabbel/ Praat- en spelateliers</p> <p>(Expoo, 2012).</p> <p><i>o.a. in de Huizen van het Kind</i> (http://www.kindengezin.be/gezinsondersteuning/dienstverlening-door-partners/spel-en-ontmoeting)</p> <p>Locatie: Vlaanderen</p>	<p>Een spel- en ontmoetingsinitiatief staat open voor alle jonge kinderen vergezeld van een ouder of andere opvoedingsverantwoordelijke. Ouders krijgen er de plaats en de tijd om even op adem te komen en contacten te leggen met andere ouders. Baby's en peuters kunnen er zelf op ontdekking, in alle veiligheid, in de nabijheid van hun vertrouwenspersoon en kunnen er samen spelen.</p>	<p>Doel: ontmoeting, sociaal contact, sociale cohesie, samen spelen, voorschoolse ontwikkeling, stimuleren ontwikkeling</p> <p>Doelgroep: verschilt naargelang het initiatief: alle ouders met jonge kinderen/weerspiegeling sociale mix van het werkingsgebied (= erkenningsvoorwaarde)/gezinnen in armoede</p> <p>Domein: preventieve gezinsondersteuning, armoedebestrijding</p>
<p>Mamacafés/babycafés</p> <p><i>o.a. in Huizen van het Kind, vzw's</i> (www.kindengezin.be)</p>	<p>Moeders en hun pasgeborenen/jonge kinderen komen samen om ervaringen en tips uit te wisselen. Soms ligt dit initiatief in handen van moeders zelf (cf. vrijwilligers/ 'zelfhulporganisatie'), soms komt het initiatief van een dienst of organisatie en worden deze gespreksgroepen mee ondersteund/begeleid door een vroedvrouw/lactatiedeskundige/groeps- of vormingswerker.</p>	<p>Doel: ontmoeting, sociaal contact, ervaring delen, deskundig advies</p> <p>Doelgroep: alle mama's, naargelang initiatief specifieke aandacht voor mensen in armoede</p> <p>Domein: preventieve gezinsondersteuning</p>

Andere initiatieven:

- Samen koken, samen eten – Stichting Philia, NL
- Roze Maatjes – Stichting Mara, NL
- ...

4.3.5 Contextgericht werken via organisatie

‘Netwerkversterking bij meerdere verwante personen. Omvat mobiel werken in het gezin, in de familie, in de omgeving van de kwetsbare persoon en op die domeinen waar de persoon zich beweegt.’ (Collart et al., 2011).

Tabel 7: Voorbeelden van contextgericht werken via organisatie

<p>Thuiscompagnie (Nys, 2012; Engelen & Nys, 2014)</p> <p>Locatie: Limburg</p>	<p>Thuiscompagnie tracht gezinszorg toegankelijk te maken voor kwetsbare gezinnen met kinderen. Verzorgenden geven begeleiding aan huis en bieden praktische ondersteuning om het huishouden draaiend te houden. Samen met het gezin wordt besproken wat er specifiek moet gebeuren. Thuiscompagnie zet tevens in op het versterken van sociale netwerken door het netwerk samen met de betrokkene in kaart te brengen en te betrekken (zie o.a. hoofdstuk 4 van ‘Draaiboek Thuiscompagnie’ (Engelen & Nys, 2014).</p>	<p>Doel: mensen ondersteunen om greep te krijgen op eigen leven; levenskwaliteit van kwetsbare gezinnen verhogen Doelgroep: kwetsbare gezinnen met kinderen (die zelf een vraag hebben naar praktische ondersteuning). Domein: (kinder)armoedebestrijding, gezinsondersteuning</p>
<p>Zorgnetwerken <i>Samenlevingsopbouw West-Vlaanderen vzw en CERA (Pareit, 2015)</i></p> <p>Locatie: Vlaanderen</p>	<p>Een zorgnetwerk wordt beschreven als: “een lokale voorziening die een aanvullend dienstenaanbod brengt bij kwetsbare mensen. Dat gebeurt via nauwe samenwerking tussen (1) een netwerkcoördinator, (2) vrijwilligers en (3) lokale actoren. De netwerkcoördinator stuurt de werking en bouwt bruggen tussen de verschillende partijen. Vrijwilligers ondersteunen kwetsbare mensen. Ze merken ook eventuele verborgen noden op tijdens het uitvoeren van bezoeken, huiswerkbegeleiding, kookactiviteiten, ontmoeting of doen allerlei kleine (zorg)taken (bv. Vervoer, boodschappen, kleine klusjes zoals de was ophangen, ...). De vrijwilligers verwijzen, waar mogelijk, door naar</p>	<p>Doel: eenzaamheid en sociaal isolement tegengaan. Doelgroep: kwetsbare groepen Domein: maatschappelijk opbouwwerk, armoedebestrijding</p>

	de passende dienst en signaleren nieuwe niet-beantwoorde noden aan de netwerkcoördinator” (p. 16).	
De Katrol (www.dekatrol.org) Locatie: Vlaanderen	Opvoedings- en onderwijsondersteuning aan kwetsbare gezinnen. Hogeschoolstudenten gaan hiervoor onder begeleiding en opvolging van een professionele medewerker tweemaal per week langs bij het gezin thuis (gedurende drie maanden). Op deze manier tracht De Katrol een studiecultuur te installeren binnen kwetsbare gezinnen.	Doel: kansarme kinderen kansrijker maken; zelfredzaamheid ouders verhogen Doelgroep: kwetsbare gezinnen Domein: preventieve gezinsondersteuning
Families First <i>Vereniging Spoedhulp Jeugd (Vereniging Spoedhulp Jeugd, 2014)</i> Locatie: Nederland	De hulp wordt aangepast naargelang de doelen en noden van het gezin en is gericht op het versterken van eigen krachten en verminderen van draaglast. De aanpak bestaat uit drie fasen: - opbouwen werkrelatie met de gezinsleden, taakverlichting, het verzamelen van informatie en het stellen van doelen. Indien nodig ook praktische en materiële hulp - Doelen worden omgezet in werkpunten, vaardigheden worden aangeleerd, het netwerk wordt geactiveerd en benut - Evaluatie en bijstelling	Doel: de veiligheid in het gezin vergroten en uiteenplaatsing van kinderen voorkomen; Doelgroep: kinderen in een problematische opvoedingssituatie Domein: jeugdhulpverlening
Domo vzw www.domovlaanderen.be (zie ook: Eeman & Van Regenmortel, 2012) Locatie: Vlaanderen	Samen met geëngageerde vrijwilligers biedt Domo opvoedingsondersteuning aan kwetsbare gezinnen met kinderen t.e.m. 12 jaar. De organisatie wil ouders ondersteunen om vooral de kinderen meer kansen te bieden. Soms hebben gezinnen het door bepaalde omstandigheden moeilijk om hun kinderen de nodige kansen te bieden en krachtgericht op te voeden. Domo ondersteunt, bemoedigt en bevestigt deze ouders. De vrijwilligers engageren zich een aantal uren per week voor het gezin en de ouders zelf beslissen wat de vrijwilliger mag betekenen in het gezin.	Doel: talentontwikkeling van kinderen bevorderen, isolement van kwetsbare gezinnen doorbreken; ouders bevestigen en versterken in hun rol Doelgroep: kwetsbare gezinnen Domein: algemeen welzijnswerk, opvoedingsondersteuning

<p>Columbusproject (Dammekens et al., 2011) <i>De Wissel</i> Locatie: Vlaanderen en Nederland</p>	<p>Krachtgerichte contextbegeleiding die vertrekt vanuit de methodiek van positieve heroriëntering. Volgende fasen worden doorlopen:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Introductiegesprek met aanmelder, het gezin en de procesbegeleider van Columbus (probleemschets) - Individuele interviews met alle betrokkenen • ‘Cirkels’ met alle gezinsleden: ieders beleving in beeld brengen, samen een concreet actieplan opstellen om positieve dynamiek te brengen in het gezin • Opvolging actieplan en bijsturing • Afronding 	<p>Doel: Dialoog in gezinnen brengen waar communicatie en verbinding vastgelopen zijn, instroom in niet-rechtstreeks toegankelijke hulpverlening verminderen Doelgroep: kwetsbare gezinnen Domein: jeugdhulpverlening</p>
<p>Signs of Safety <i>Turnell & Edwards, 2014</i> Locatie: Vlaanderen, Nederland,</p>	<p>Signs of Safety is een methodiek van contextbegeleiding in een situatie van 'verontrusting' of 'maatschappelijke noodzaak'. Een gemeenschappelijk referentiekader tussen de omgeving van het kind/de jongere en de hulpverleners helpt om een veilige opvoedingssituatie te creëren. De gezins- en familieleden maken samen het ondersteuningsplan.</p>	<p>Doel: een gemeenschappelijk referentiekader creëren tussen ouders, kinderen, gezinnen, families, hulpverleners en verwijzers Doelgroep: gezinnen in een verontrustende opvoedingssituatie Domein: jeugdhulp</p>
<p>Maatschappelijke steunsystemen (MMS) (Kruijswijk, et al., 2014) <i>Verschillende organisaties in Nederland</i> Locatie: Nederland</p>	<p>Kwetsbare groepen worden ondersteund bij de opbouw van een web van personen, diensten en voorzieningen in de eigen leefomgeving. Op deze manier wenst MMS de zelfredzaamheid van kwetsbare mensen te stimuleren. Men vertrekt vanuit een gecoördineerd netwerk dat in wisselende samenstelling bestaat uit vertegenwoordigers van o.a. welzijnsorganisaties, geestelijke gezondheidszorginstellingen, organisaties voor maatschappelijke opvang, vrijwilligersorganisaties, gemeenten en andere betrokkenen.</p>	<p>Doel: Participatie en inclusie en bevordering van informele steun via het in kaart brengen, opbouwen, versterken en mobiliseren van netwerken. Doelgroep: Mensen met een psychische kwetsbaarheid Domein: geestelijke gezondheidszorg</p>
<p>Ervaringsgericht groepswerk (Expoo, 2013)</p>	<p>Ouders, grootouders en kinderen komen onder begeleiding van een groepswerker één of meerdere keren samen. In dit groepswerk vertrekt men van de levenservaringen van de</p>	<p>Doel: ervaringen uitwisselen, steun vinden bij elkaar, leren van elkaar. Nevendoelestellingen: sociaal netwerk creëren, sociaal-emotionele ontwikkeling van kinderen</p>

<p>Locatie: Vlaanderen</p>	<p>deelnemers en vormt 'opvoeding' de insteek. Ervaringsgericht groepswork gaat uit van een krachtenperspectief en stimuleert ontmoeting. De begeleiders gaan ervan uit dat bij de deelnemers een leer- en groeipotentieel aanwezig is.</p>	<p>bevorderen. Contextgerichte doelstellingen: toegankelijkheidsbevordering van diensten, een kindvriendelijke(re) buurt, ...</p> <p>Doelgroep: ouders, aanstaande ouders, grootouders, al dan niet vergezeld van hun (klein) kinderen. Extra aandacht voor kwetsbare groepen.</p> <p>Domein: preventieve gezinsondersteuning</p>
-----------------------------------	---	---

4.3.6 Vrijwilligerswerking via organisatie

Indirecte persoonlijke netwerkversterking via het decretaal 'ingebouwd vrijwilligerswerk' (Staatsblad, 2009).

Tabel 8: Voorbeelden van Vrijwilligerswerking via organisatie

<p>Inloopcentra</p> <p>CAW (www.caw.be)</p> <p>Locatie: Vlaanderen</p>	<p>Een inloopcentrum is een laagdrempelige werking waar iedereen kan binnenspringen, tot rust kan komen en kan kennismaken met anderen. Ook praktische zaken kunnen er geregeld worden, zoals papierwerk, de was, iets opzoeken op het internet, ... Mensen met een laag inkomen kunnen er aan lage prijzen eten en kleren wassen. Regelmatig organiseren inloopcentra goedkope of gratis activiteiten. Er is altijd een CAW-medewerker aanwezig, eventueel gesteund door vrijwilligers.</p>	<p>Doel: warme ontmoetingsplaats bieden voor mensen die nergens anders terecht kunnen</p> <p>Doelgroep: kwetsbare groepen</p> <p>Domein: algemeen welzijnswerk, armoedebestrijding</p>
<p>Welzijnsschakels</p> <p>(www.welzijnsschakels.be)</p> <p>Locatie: Vlaanderen</p>	<p>De afdelingen van Welzijnsschakels bieden kansen aan mensen die uitsluiting ervaren door armoede of afkomst, terwijl ze elkaar ontmoeten in de eigen buurt. Welzijnsschakels doet huisbezoeken en gaat persoonlijke contacten aan, organiseert groepsactiviteiten, biedt praktische steun, voert actie, ... Welzijnsschakels steunt op vrijwilligers met en zonder armoede-ervaring.</p>	<p>Doel: groepen en vrijwilligers verenigen met en zonder armoede-ervaring; uitgesloten groepen meer kansen bieden</p> <p>Doelgroep: mensen met en zonder armoede-ervaring</p> <p>Domein: armoedebestrijding, sociaal-cultureel volwassenwerk</p>

<p>Sociaal winkelpunt/Sociale Kruidenier/Sociale buurtwinkels</p> <p><i>Vzw Sociaal Winkelpunt</i> (www.sociaalwinkelpunt.be)</p> <p>Locatie: Vlaanderen</p>	<p>Een sociale kruidenier biedt kwaliteitsvolle producten aan lage prijzen, waarbij mensen zélf hun producten kiezen en betalen. Mensen met een laag inkomen kunnen er terecht voor voeding, verzorgings- en huishoudproducten. Daarnaast wil de sociale kruidenier ook een ontmoetingsplaats creëren: in een aparte ruimte kunnen mensen terecht voor koffie en gezelligheid. In samenwerking met andere verenigingen worden er allerlei activiteiten georganiseerd om sociale netwerken te versterken en om kennis te delen zodat mensen sterker in het leven kunnen staan. De medewerkers van de winkels zijn vrijwilligers.</p>	<p>Doel: armoede bestrijden en mensen in hun eigenwaarde laten, sociale netwerken versterken, kennis delen, kwalitatieve en duurzame jobs creëren</p> <p>Doelgroep: mensen in armoede</p> <p>Domein: armoedebestrijding</p>
<p>Sociale restaurants</p>	<p>Een buurtrestaurant biedt lekkere maaltijden tegen een betaalbare prijs en is een ontmoetingsplaats voor mensen uit de buurt. Deze restaurants bieden een goedkoper tarief voor senioren, OCMW-cliënten en personen met een verhoogde tegemoetkoming opdat ook kwetsbare groepen hun weg vinden naar deze ontmoetingsplek.</p>	<p>Doel: maaltijden aan betaalbare prijzen voor kwetsbare groepen en ontmoetingsruimte bieden</p> <p>Doelgroep: staan open voor iedereen, maar extra inspanningen voor mensen met een laag inkomen</p> <p>Domein: algemeen welzijnswerk, ouderenzorg, armoedebestrijding</p>
<p>'t Vlot</p> <p><i>De Loodsen</i> (www.deloodsen.be)</p> <p>Locatie: Antwerpen</p>	<p>In 't Vlot kunnen dak- en thuislozen terecht in een 'gezellige huiskamer'. De doelgroep kan hier in een rustige en huiselijke sfeer terecht voor koffie, soep, brood en een luisterend oor. In de huiskamer kunnen mensen uitrusten, uitblazen, iets lezen of schrijven ... 't Vlot wordt gedragen door een vaste medewerker en een vrijwilligersploeg.</p>	<p>Doel: ontmoetingsruimte bieden</p> <p>Doelgroep: dak- en thuislozen</p> <p>Domein: algemeen welzijnswerk, armoedebestrijding</p>

4.3.7 Netwerkversterking via locatie ('community building')

Indirecte persoonlijke netwerkversterking in de buurt of omgeving van de persoon via een professionele organisatie. Men kan het vatten onder 'community building' (Minkler & Wallerstein, 2012).

Tabel 9: Voorbeelden van netwerkversterking via locatie ('community building')

<p>Buurtcentra/buurtwerk/wijkcentra <i>O.a. de sector samenlevingsopbouw</i> (www.samenlevingsopbouw.be)</p> <p>Locatie: Vlaanderen en Brussel</p>	<p>Door buurtwerk vinden maatschappelijk kwetsbare groepen samen met andere bewoners aansluiting bij hun woonomgeving. Vertrekkend vanuit de aanwezige krachten bij bewoners en de wijk worden buurtactiviteiten georganiseerd en wijkcentra opgehouden. Buurtwerk investeert voornamelijk in wijken met een concentratie maatschappelijk kwetsbare groepen.</p>	<p>Doel: creëren van ontmoetingskansen en netwerken; participatie van wijkbewoners in de buurt, investeren in de kracht van burgers</p> <p>Doelgroep: buurtbewoners met specifieke aandacht voor maatschappelijk kwetsbare groepen</p> <p>Domein: maatschappelijk opbouwwerk</p>
<p>Dienstencentra <i>O.a. stedelijke diensten/OCMW</i> (https://www.vlaanderen.be/nl/gezin-welzijn-en-gezondheid/gezondheidszorg/lokale-dienstencentra)</p> <p>Locatie: Vlaanderen</p>	<p>Lokale dienstencentra geven informatie en advies, bieden ontspannings- en vormingsactiviteiten en zorg op maat. Daarnaast bieden de centra hulp bij activiteiten uit het dagelijkse leven (kapper, hulp bij het wassen, pedicure ...). In een dienstencentrum kan je ook terecht voor gratis praktische en administratieve hulp. Door middel van de gezamenlijke activiteiten en eetmomenten, wordt ontmoeting gestimuleerd.</p>	<p>Doel: zelfredzaamheid en het sociale netwerk van deelnemers versterken, buurtbewoners zo lang mogelijk zelfstandig en kwaliteitsvol laten thuis wonen</p> <p>Doelgroep: personen in een beginnende zorgsituatie; bijzondere aandacht voor senioren en de meest kwetsbaren onder hen</p> <p>Domein: algemeen welzijnswerk, ouderenzorg</p>
<p>Multihuis <i>Samenlevingsopbouw Gent vzw</i> (www.samenlevingsopbouwgent.be)</p>	<p>Het Multihuis is een laagdrempelige ontmoetingsruimte die ruimte biedt aan een doorgeefwinkel en een kluscontainer. Op deze manier wil het initiatief kansen bieden aan bewoners om elkaar te leren kennen en een netwerk uit te bouwen terwijl ze leren klussen.</p>	<p>Doel: huurders in de wijk Nieuw Gent samenbrengen, sociale netwerken in de buurt versterken</p> <p>Doelgroep: aandacht voor kwetsbare groepen</p>

Locatie: Gent		Domein: maatschappelijk opbouwwerk, armoedebestrijding
<p>Buurtvervlechting <i>Tordale vzw (Roels, 2013)</i></p> <p>Locatie: Vlaanderen</p>	<p>In 'Buurtvervlechting' worden individuele talenten in kaart gebracht met een capaciteitsvragenlijst. Op basis van al deze talenten en wensen legt men contacten tussen buurtvervlechters. Dat gebeurt aan de hand van een 'talentenmarkt': een boekje dat alle talenten en wensen van buurtvervlechters (en hun contactgegevens) bundelt. De buurtvervlechters kunnen de talentenmarkt ook online raadplegen via een website voor geregistreerde buurtvervlechters.</p> <p>Buurtvervlechting is vrijwillig. Een buurtvervlechter kan steeds zelf beslissen wanneer hij iemand wil contacteren en waarom. Maar ook voor de gecontacteerde buurtvervlechter is het vrijwillig: hij bepaalt zelf of dit contact voor hem betekenisvol is.</p>	<p>Doel: Mensen met elkaar in contact brengen zodat men een warme, gezellige buurt kan creëren.</p> <p>Doelgroep: mensen met een beperking</p> <p>Domein: sector voor mensen met een handicap</p>
<p>TijdVoorElkaar (Willemse, 2011) <i>Ontwikkelaar: Pascal van Wanrooy van Social Minds</i></p> <p><i>Implementatie: Verschillende sociaal-culturele organisaties</i></p> <p>Locatie: Nederland</p> <p>Online</p>	<p>De methode TijdVoorElkaar kent twee pijlers: een interactieve website en een sociaal makelaar. Buurtbewoners en lokale organisaties informeren elkaar over vraag en aanbod van diensten (zoals ramen wassen, boodschappen doen of hulp bij computergebruik) via een interactieve website. De sociale makelaar is als professional een spin in het web met een zeer belangrijke functie. De twee belangrijkste pijlers van de sociaal makelaar zijn: het matchen van vraag en aanbod en het betrekken van sociaal kwetsbare bewoners. Het is de bedoeling om hen een omgeving te bieden waarin ze durven te vragen en in contact kunnen komen met andere bewoners. Het is de bedoeling dat op den duur kleine netwerken van deelnemers worden gevormd waarin deelnemers dingen voor en met elkaar doen, zonder tussenkomst van de website of de sociale makelaar.</p>	<p>Doel: Het hoofddoel van de methode TijdVoorElkaar is het opbouwen van sociale netwerken in buurten of wijken, oftewel het opbouwen van duurzame contacten tussen bewoners</p> <p>Doelgroep: alle inwoners van een wijk met specifieke aandacht voor kwetsbare groepen</p> <p>Domein: maatschappelijk opbouwwerk, algemeen welzijnswerk, sociaal-cultureel werk</p>
<p>Wijk en psychiatrie (WeP) (Kabouniaris, 2013)</p>	<p>Deze methodiek richt zich tot mensen met een psychische beperking en wil hun aansluiting in de wijk verbeteren door het sociale netwerk te vergroten. Dit doen ze door enerzijds ontmoetingsplekken te</p>	<p>Doel: Participatie en inclusie, het vergroten van welbevinden en bevorderen van informele steun door het opbouwen en versterken van netwerken.</p>

<p><i>Ontwikkelaar: WELZIN</i> <i>Implementaties: samenwerkend netwerk van welzijnsorganisaties, zorgorganisaties en vrijwilligersorganisaties</i></p> <p>Locatie: Nederland</p>	<p>creëren in de wijk en anderzijds door het stimuleren van sociaal contact. Op deze manier wil WeP eenzaamheid verminderen en voorkomen. Er worden enerzijds ontmoetingsplekken gecreëerd in de wijk en anderzijds worden sociale contacten gestimuleerd.</p>	<p>Doelgroep: mensen met een psychische kwetsbaarheid Domein: maatschappelijk opbouwwerk, geestelijke gezondheidszorg</p>
<p>Bruggenbouwer (Vos & Verhaegen, 2016)</p> <p>Locatie: Vlaanderen</p>	<p>De methodiek Bruggenbouwer werd ontwikkeld in de schoot van de opleiding orthopedagogie van Odisee in het kader van de pijler en leerlijn sociale inclusie. De methodiek bestaat uit 7 stappen die in een sociaal inclusietraject vervat zitten. Een organisatie die in een buurt vrij geïsoleerd werkt wordt omgebouwd naar een netwerkorganisatie met een goede lokale verankering. Hierbij spelen zowel formele als informele netwerken van de organisatie, het personeel en cliënteel een cruciale rol. De voornaamste skills van bruggenbouwers situeren zich in het netwerken, lobbyen, belangen behartigen, samenwerkingsverbanden tot stand brengen, verduurzamen en bemiddelen.</p>	<p>Doel: verhogen van de kwaliteit van bestaan van de cliënt Doelgroep: kwetsbare groepen Domein: sector personen met een handicap</p>
<p>ABCD (Brörmann, 2010)</p> <p>Locatie: Vlaanderen en Nederland</p>	<p>ABCD (Asset-Based Community Development) is een methode die ontwikkeld werd om het sociaal kapitaal in kwetsbare wijken te versterken. De methode is gericht op participatie van alle buurtbewoners, met specifieke aandacht voor de buurtbewoners die weinig contact hebben met elkaar. Er wordt gewerkt in vijf stappen: (1) in kaart brengen van aanwezige capaciteiten in de wijk; (2) bouwen aan relaties tussen de betrokkenen; (3) activeren van de buurt rond economische ontwikkelingen en een communicatienetwerk; (4) samenwerken rond een visie en een plan voor de gemeenschap en (5) op zoek gaan naar externe steunmiddelen.</p>	<p>Doel: werken aan een leefbare buurt door o.a. sociale relaties te stimuleren, de krachten van de buurtbewoners te gebruiken en lokale organisaties en instellingen te mobiliseren. Doelgroep: bijzondere aandacht voor kwetsbare groepen Domein: wordt in verschillende domeinen toegepast, o.a. sector voor personen met een handicap, het sociaal-cultureel werk enz.</p>

5 Ronde 1: conceptafbakening en eerste randvoorwaarden

In de eerste Delphi-ronde koppelden de onderzoekers de literatuurstudie en praktijkverkenning terug naar een inhoudelijke stuurgroep. Deze stuurgroep bestond uit beleids- en werkveldactoren en vertegenwoordigers van organisaties die reeds netwerkversterkend werken (zie tabel 18). Ze beoordeelden werkmodellen op vlak van duurzaamheid, persoonlijk karakter en relevantie voor het onderzoek. Ze formuleerden ook algemene randvoorwaarden voor persoonlijke netwerkversterking.

5.1 Persoonlijke en duurzame netwerkversterking

Het doel van dit onderzoek is te komen tot werkmodellen die door ervarings- en praktijkdeskundigen getoetst zijn op hun persoonlijke en duurzame karakter. Vooraleer we dit kunnen doen, hebben we een goede definitie nodig van persoonlijke en duurzame netwerkversterking. De stuurgroep bevestigde dat deze reflectie op de gebruikte concepten en definities noodzakelijk is. Het gevaar bestaat dat men een eigen normatief kader oplegt over wat persoonlijke en duurzame netwerkversterking is. Enkele stuurgroepleden wijzen erop dat netwerkversterking vaak ingevuld wordt als iemand stimuleren om 'actief' te zijn of 'initiatief' te nemen. Dan is de vraag: is dit duurzaam? Is een persoonlijk gesprek met dit soort doelstelling een voldoende reden om de methode als persoonlijk te beschouwen?

5.1.1 Wat kan netwerkversterking persoonlijk maken?

De literatuur- en praktijkverkenning leverde de volgende mogelijke invullingen op:

- De netwerkversterking gebeurt op maat, in functie van levens- en ondersteuningsvragen. Men creëert een (deels vertrouwd) netwerk rond een kwetsbare persoon om zich te heroriënteren in het leven (cf. PTP, EKC).
- De netwerkversterking gebeurt op maat, in functie van de ondersteuning. De interventie betreft het informele, vertrouwde netwerk op contextgerichte wijze bij de ondersteuning.
- De netwerkversterking gebeurt op maat. De interventie introduceert daartoe een informeel, een-op-een contact (bv. buddy-methoden).
- De interventie heeft geen van deze eigenschappen maar leidt wel tot persoonlijke, informele en duurzame contacten (bv. vrijwilligerswerking, thematische groepswerking enz).

De inhoudelijke stuurgroep kan zich vinden in deze invullingen en vult ze aan. Maatwerk is zeer belangrijk in netwerkversterking omdat het persoonsgerichte karakter naargelang het individu anders beleefd kan worden. Of netwerkversterking als persoonlijk wordt ervaren, hangt af van de betekenisgeving van de betrokkenen. Netwerkversterking is persoonlijk als de betrokkenen dat zo ervaren.

Persoonlijk betekent volgens de stuurgroep niet noodzakelijk hetzelfde als 'op maat'. Persoonlijk kan geïnterpreteerd worden als regie hebben over het eigen leven en de context, terwijl werken op maat eveneens kan betekenen dat iemand anders (bv. een hulpverlener) mee beslist wat beter is voor de hulpvrager. In het eerste geval beslist de betrokkene zelf welke netwerken hij of zij als persoonlijk ervaart (bv. vrienden, familie), terwijl maatwerk kan betekenen dat de hulpverlener dit meebeslist op basis van zijn of haar inzicht in de hulpvraag. De stuurgroep opteert om te focussen op netwerken die door de hulpvragers zelf worden ervaren als persoonlijk.

Verder geeft de stuurgroep aan dat in persoonlijke netwerkversterking rekening moet worden gehouden met de kwetsbaarheid en persoonlijkheid van de betrokkene. Ook veiligheid speelt een rol. Persoonlijke netwerkversterking kan enkel tot stand komen wanneer iemand zich veilig voelt bij een ander. De netwerkversterking moet aansluiten bij de verwachtingen en de vraag van de betrokkene en is persoonlijk als de levenskwaliteit beter wordt.

5.1.2 Wat maakt netwerkversterking duurzaam?

Mogelijke invullingen die de literatuur- en praktijkanalyse aan het licht bracht:

- Netwerkversterkingsinterventies zijn duurzaam als ze gericht zijn op competentieversterking opdat de betrokkenen op langere termijn zélf sociale relaties kunnen opbouwen of onderhouden.
- Netwerkversterkingsinterventies zijn duurzaam als ze leiden tot een sterker persoonlijk netwerk (Hogan et al., 2002).
- Netwerkversterkingsinterventies zijn duurzaam als ze tegelijk inzetten op verschillende vormen van sociale steun (bv. emotionele steun, functionele steun enz.).
- Netwerkversterkingsinterventies zijn duurzaam als ze tegelijk inzetten op verschillende factoren: het versterken persoonlijke competenties, het betrekken sociale netwerken en sociale steun, enz. (McLeroy, Gottlieb, & Heaney, 2001).

Aanvullend op bovenstaande invullingen, stelt de stuurgroep dat netwerkversterking duurzaam is als het doorleefd is: als je de persoon raakt in zijn 'zijn'. Duurzame netwerkversterking is authentiek, beklijvend en vertrekt van de leefwereld van de betrokkene.

Hoewel aandacht voor duurzaamheid essentieel is voor dit onderzoek, brengt deze benadering volgens de stuurgroep enkele gevaren mee. Een daarvan is de valkuil om op onderzoeks- of beleidsniveau voortdurend resultaatgericht te denken. Er zal altijd een groep mensen zijn die niet de nodige competenties heeft om het nagestreefde doel te bereiken. Dat betekent niet noodzakelijk dat netwerkversterking niet duurzaam is, maar dat het professionele netwerk (zoals de hulpverlening) ook als potentieel duurzaam gezien moet worden. De meest kwetsbaren in deze samenleving kunnen afhankelijk blijven van professionele hulp. De stuurgroep plaatst vraagtekens bij de assumptie dat een netwerk niet duurzaam is als het niet wordt overgenomen door het natuurlijke netwerk. De doelstelling om het natuurlijke netwerk te betrekken en te versterken moet er volgens hen wel altijd zijn, zeker in begeleiding van de meest kwetsbare groepen.

Enkele leden van de inhoudelijke stuurgroep benoemen het gevaar om met een individualistische visie te kijken naar netwerkversterking. De bovengenoemde invullingen kunnen de indruk wekken dat de persoon in kwestie de netwerkvaardigheden zelf moet incorporeren en ermee aan de slag gaan. Duurzame netwerkversterking kan ook breder bekeken worden en gezien worden als een collectieve opdracht.

Ten slotte geven leden aan dat duurzaamheid ook bestudeerd kan worden op organisatieniveau. Netwerkversterking is duurzaam als de betrokken organisaties zelf veranderen, als hulpverleners bijvoorbeeld door het versterkingsproces meer gaan reflecteren over de eigen werking.

5.2 Kritische succesfactoren

De inhoudelijke stuurgroep formuleert algemene randvoorwaarden en kritische succesfactoren voor persoonlijke en duurzame netwerkversterking in een armoede-context.

Een eerste opmerking is dat een succesfactor op individueel niveau heel verschillend ervaren kan worden door mensen. De eerste kritische succesfactor is dus het **subjectieve oordeel** van de betrokkene zelf. Een persoon kan bijvoorbeeld een hechte persoonlijke relatie wensen op het domein van vrije tijd (bv. vrienden) terwijl hij geen hechte relatie wil met anderen op het domein van werk (collega's). Ook de leeftijd en levensloop kan een rol spelen: voorkeuren kunnen variëren naargelang men ouder wordt. De stuurgroep beslist daarom om de lijst met werkmodellen niet te filteren en **alle modellen** mee te nemen in het verdere verloop van het onderzoek. Elk werkmodel heeft een eigen insteek en kan duurzame effecten beogen. Bovendien staan de werkmodellen in de praktijk niet los van elkaar. Organisaties of hulpverleners kunnen verschillende werkmodellen combineren en implementeren. Welk model het beste werkt, hangt af van individu tot individu.

Ook worden **veiligheid en wederzijds vertrouwen** als belangrijke kritische succesfactoren opgenoemd. Netwerkversterking kan enkel slagen als de betrokkene vertrouwt op de begeleiding en vertrouwen heeft in de gebruikte methoden. Aandacht voor de **keuzevrijheid** van de persoon doorheen het volledige proces is verder essentieel (bv. om een eigen netwerk samen te stellen, het proces stop te zetten enz.). Tot slot vertrekken goede netwerkversterkingsinitiatieven van de **leefwereld** van de persoon in armoede en dient men **te volgen** in de stappen die hij of zij zelf wil en kan zetten.

6 Ronde 2 en 3: toetsing werkmodellen

“Ik herinner me vorig jaar, of wanneer was het, stond er in De Morgen een reportage van ‘hoe vind je als volwassene een vriend?’ en ik dacht toen verdomme, maar dat is waar he. Ik weet verdomd goed waarover ik spreek. Dat doe je niet zomaar... Ik bedoel, bij kinderen is dat iets heel anders. Die zijn daar heel spontaan in, die zijn daar... ja... Dus een netwerk opbouwen als je er nog geen hebt als volwassene is niet zo evident hoor. Het klinkt allemaal mooi, maar het is niet zo evident (Deelnemer met armoede-ervaring, focusgroep ronde 3).

In dit hoofdstuk bundelen we de bevindingen uit de tweede en de derde Delphi-ronde van het onderzoek naar persoonlijke netwerkversterking bij mensen in armoede.

In ronde twee brachten we in twee focusgroepen mensen in armoede of mensen met die levenservaring samen in Brussel en in Antwerpen. Per focusgroep namen negen respondenten deel. Kenmerken van de deelnemers lijkten we op in tabel 19. In het eerste deel van het gesprek peilden we naar hoe de respondenten hun eigen sociaal netwerk ervaren en welke noden ze hebben. Vervolgens stelden we hen de lijst van good practices en werkmodellen uit de eerste Delphi-ronde voor. De groepen beoordeelden de good practices en werkmodellen kwalitatief. Ze voegden aan de lijst sterktes en kansen toe, met een aanduiding of ze volgens ervaringsdeskundigen noodzakelijk of belangrijk zijn. We gingen tevens na welke zwaktes en bedreigingen volgens hen aan welbepaalde werkmodellen verbonden zijn.

In de derde ronde brachten we in twee focusgroepen (Brussel en Antwerpen) de deelnemers uit de vorige ronde terug samen met praktijkwerkers. In Antwerpen namen zeven van de negen deelnemers terug deel en in Brussel acht van de negen deelnemers. De kenmerken van de praktijkwerkers die zich aansloten bij de groep, lijkten we op in tabel 20. In de twee focusgroepen van deze ronde vroegen we zowel aan de deelnemers met een armoede-ervaring als aan de praktijkwerkers naar reacties, aanvullingen of opmerkingen bij het verslag van Delphi-ronde 2. Eerst werd dat in het algemeen bevraagd, daarna voor elk werkmodel apart.

Aanvullend op de focusgroepen namen we vijf diepte-interviews mensen in armoede. Het doel van deze gesprekken was om meer in de diepte vanuit individuele beleving te werken en minder vanuit de ‘gemeenschappelijke’ beoordeling van praktijken en modellen. De focus van de interviews lag op de beleving van het netwerk in relatie tot de armoedesituatie en de ervaring of mogelijkheid dat het netwerk verbreed, hersteld of versterkt zou worden. Kenmerken van de respondenten die deelnamen aan de diepte-interviews zijn terug te vinden in tabel 21.

6.1 Het eigen netwerk: ervaringen en noden

We vroegen de deelnemers met een armoede-ervaring hoe hun sociaal netwerk er uitziet en hoe ze dat netwerk ervaren. De ervaringen zijn heel verscheiden. Sommige deelnemers omschrijven het eigen netwerk als zeer groot terwijl anderen aangeven een beperkt of geen sociaal netwerk te hebben. Volgens deze laatste groep verwateren de netwerken vooral door verhuis en/of migratie, ouderdom en werkloosheid. Deelnemers met een groot netwerk verwijzen in eerste instantie naar contacten die ze hebben in het verenigingsleven (bv. vrijwilligerswerk, buurthuizen, verenigingen waar armen het woord nemen) en in mindere mate ook naar familie, vrienden en burens.

6.1.1 Ervaren noden en drempels

De meeste deelnemers met een beperkt sociaal netwerk geven aan dat ze een sterke nood hebben aan een groter netwerk. Een gedeelte ervaring onder sommigen is dat de eenzaamheid toeneemt naarmate men ouder wordt. Drie deelnemers geven aan dat ze in hun jongere jaren minder nood hadden aan vrienden omdat ze het druk hadden met (vrijwilligers)werk of een carrière uit te bouwen. Op het moment dat ze ouder worden en minder of niet meer actief zijn in het verenigingsleven of op de arbeidsmarkt, beginnen ze zich eenzaam te voelen en beseffen de deelnemers dat ze in de loop der jaren weinig hebben geïnvesteerd in hun sociale netwerk. Ze benadrukken dat ze om deze reden een eigen persoonlijk netwerk belangrijker vinden dan een professioneel netwerk. Een professioneel netwerk valt op een gegeven moment immers weg.

Ik heb der ook vroeger minder last van gehad. Ik was ook altijd bezig in het buurthuis, altijd... Dat vrijwilligerswerk was belangrijk. Die drang was er om er altijd te zijn... Maar nu inderdaad, nu ik ermee gestopt ben, is die nood heel groot... Die eenzaamheid is vreselijk (Deelnemer met armoede-ervaring, focusgroep ronde 2).

Netwerkversterking blijft volgens de deelnemers belangrijk op zowel het professionele- als op het privé-vlak. Methoden en praktijken moeten inzetten op beide aspecten. Zowel sociale netwerken die toe kunnen leiden naar werk als vriendschappelijke en familiale netwerken moeten worden versterkt. **Vriendschappelijke banden** zijn duurzamer dan professionele netwerken en niet afhankelijk van een bepaald beroep. De deelnemers hebben het gevoel dat de reguliere hulpverlening en bredere sociale sector voornamelijk inzetten op het versterken van professionele netwerken. De nadruk ligt op mensen in armoede 'zo snel mogelijk aan de bak' krijgen.

De deelnemers ervaren de eigen precare financiële situatie als een grote drempel om persoonlijke netwerken op te bouwen, te onderhouden en te versterken. Wanneer familie bijvoorbeeld verspreid over het land woont, wordt het financieel moeilijk om ze regelmatig een bezoekje te brengen omwille van de vervoerskosten. Een laag inkomen maakt dat je je voor verschillende ontmoetingsmomenten moet verontschuldigen. Verjaardagsfeestjes, etentjes en andere sociale gelegenheden kosten immers geld.

Ik voel mij ook soms ongemakkelijk om met mijn vriendin iets te gaan drinken. Want elke zaterdag of in de vakantie of zo, mijn vrienden zijn allemaal... ze werken allemaal en hebben een goede situatie. Financieel hebben ze geen probleem, maar ze weten mijn situatie. Sommigen... soms betalen die voor mij, maar ik voel mij altijd... Ik voel mij altijd beschaamd. Op den duur wil ik niet meer met mijn vriendinnen naar buiten gaan en dus ik probeer zoveel mogelijk met mensen die in dezelfde situatie zitten te blijven, om mij niet anders te voelen (Deelnemer met armoede-ervaring, focusgroep ronde 2).

Een beperkt inkomen maakt dat sommige deelnemers geen internetaansluiting kunnen betalen, terwijl het internet een belangrijk sociaal medium vormt.

Deelnemer A. (focusgroep ronde 2): Ik vind ook nog een voorwaarde het internet. Ik vind dat bijna een basisbehoefte geworden. Om financiële redenen kan ik mij geen internetaansluiting permitteren. (...) Om een voorbeeld te geven, al mijn broers en zussen hebben internet en er is een verjaardagsfeest voor een van mijn zussen die vijftig jaar wordt. Op een bepaald moment stel ik vast van: die zijn via het internet een liedje voor haar aan het maken. En ik zei 'en ik'? Ah ja, dat is waar! En toen zei een broer, want ondertussen was het liedje al af, ja maar vanavond vind je het nog in je brievenbus. En ja, ik vind dat zo erg...

Deelnemer B. (focusgroep ronde 2): Je merkt hier al een soort van isolement. Je wordt geïsoleerd en uitgesloten...

'Nieuwe armen'⁴ ervaren een dubbele kloof. Deze mensen, die doorgaans opgegroeid zijn in een middenklasse-gezin, worden door omstandigheden in de loop van hun leven geconfronteerd met armoede. Deelnemers geven aan dat ze door hun hogere opleidingsniveau als 'nieuwe arme' soms een kloof voelen met andere mensen in (generatie)armoede die veeleer lager opgeleid zijn.

---

⁴ Voor de term 'nieuwe armoede' verwijzen we naar de definitie van Vandergucht (1986, p.102,120): "een vorm van armoede die ontstaat en/of toeneemt in tijden van economische recessie. Ze treft bevolkingsgroepen die voor de economische crisis geen armoede kenden, maar die als gevolg van een bepaalde tegenslag, die samenhangt met de economische omstandigheden en het beleid ter zake, een armoedesituatie ervaren". Als 'nieuwe armen' worden meestal aangeduid: "alleenstaande vrouwen (met kinderen) die in een onzekere beroepssituatie verkeren, werklozen die verschillende handicaps cumuleren, mensen met een overmaat aan achterstallige betalingen, gezinnen die op één inkomen terugvallen" (Vranken, 1989 in Vranken, 2009).

Bij ons in de vereniging is er ook iemand die gestudeerd heeft en die zegt letterlijk van dat zij dat ook mist. Ja, dat is iemand die architectuur gedaan heeft. Binnen de verenigingen [waar armen het woord nemen] zijn er weinig mensen die zich écht interesseren voor architectuur. Dus op dat vlak... Dat is een leegte die niet ingevuld kan worden (Deelnemer met armoede-ervaring, focusgroep ronde 2).

Tegelijkertijd hebben ze geen goed inkomen of geen werk waardoor ze uit de boot vallen bij het netwerk dat ze hadden vooraleer ze in de armoede terechtkwamen. Het gevoel leeft dat veel nieuwe armen nergens meer bij horen.

Wat ik het moeilijkste vind, dat is in de familie van mijn partner zeggen dat ik niet werk. Dus daar ben ik niet eerlijk in. Ik doe momenteel het Rap Op Stap-kantoor, ik zeg daar niet bij dat dat vrijwillig is. Omdat ik daar dan voel, als je dat zegt, dat is zo'n heel elite familie van golfers en dokters en gynaecologen. En door dat ik zeg ik begeleid mensen in armoede en niet te zeggen dat ik dat vrijwillig doe, blijf ik een stuk status behouden. Is dat eerlijk? Misschien niet, maar het voelt wel ok van het op die manier te doen (Deelnemer met armoede-ervaring, persoonlijk interview).

Bovendien geven deelnemers aan dat hulpverleners niet altijd goed weten hoe ze moeten omgaan met krachtige mensen in armoede die een hogere opleiding hebben genoten. Hulpverleners zijn het volgens een deelnemer aan een diepte-interview niet gewoon om iemand te begeleiden die autonoom onderzoekwerk kan verrichten naar de eigen rechten en autonoom kan beslissen.

Bijvoorbeeld de eerste keer dat ik naar het OCMW ging voor budgetbeheer, dan vroeg ik zelf van ja ik heb een verhoogde tegemoetkoming, kan ik bij u een attest krijgen voor de NMBS? Ik had eigenlijk al opgezocht een verhoogde tegemoetkoming op wat geeft dat allemaal recht... Ah ik heb recht op een stookoliepremie, waar moet ik daar voor zijn? En die hadden zoiets van 'wow'. Dat was heel raar (Deelnemer met armoede-ervaring, persoonlijk interview).

Deelnemers met een migratieachtergrond benadrukken het belang van sociale netwerken voor het **integratieproces**. Als je migreert moet je ook altijd een nieuw sociaal netwerk opbouwen. Huisartsen, sociale organisaties en religieuze gemeenschappen kunnen veel steun bieden op het moment dat nieuwkomers een nieuw leven moeten opbouwen.

Daarnaast verwijzen nieuwkomers naar probleemervaringen op professioneel vlak. Hooggeschoolde nieuwkomers vinden moeilijker een beroep dat aansluit bij hun competenties of opleiding en voelen zich gediscrimineerd. Door in contact te komen met sociale organisaties en te participeren aan groepsactiviteiten willen ze laten zien dat ze veel capaciteiten en potentieel bezitten. Op deze manier trachten ze gebruik te maken van hun contacten binnen de sociale sector om een volwaardig beroep te vinden.

6.1.2 Netwerkversterkingsinitiatieven

Volgens nagenoeg alle deelnemers in dit onderzoek zijn er onvoldoende initiatieven die helpen bij het opbouwen of versterken van sociale netwerken. Ze hebben het gevoel dat mensen vervreemden van elkaar, dat de solidariteit afzwakt en dat er vanuit de sociale sector **niet genoeg op netwerkversterking wordt ingezet**. Ze ervaren dat mensen min of meer aan hun lot overgelaten worden.

Ik stel ook vast dus, als ik dat nog mag zeggen, dat bij ons in de wijk, en dat zal in andere wijken misschien niet anders zijn, dat er een enorme noodkreet is aan 'help, wij zijn eenzaam'. Een mooi voorbeeld is op heel korte termijn, en dan bedoel ik een maand of zes-acht, dat er in onze onmiddellijke omgeving drie mensen zijn die... De ene veertien dagen, de andere veertien dagen, de andere een week in zijn appartementje of zijn studiotje dood lag... en niemand wist van iets (Deelnemer met armoede-ervaring, focusgroep ronde 2).

Het gevoel leeft bij meerdere respondenten dat ook de reguliere hulpverlening tekortschiet in het versterken van sociale netwerken bij mensen in armoede. De ervaringsdeskundigen geven als voorbeeld jongeren die in een instelling verblijven, meerderjarig worden, en op straat worden gezet terwijl de kans bestaat dat ze nog geen sociaal netwerk hebben waarop ze kunnen terugvallen. Daarnaast verwijzen ze onder meer naar ervaringen in de jeugdhulpverlening waar ze als ouder het gevoel hebben dat ze met de vinger gewezen worden. Of naar de situatie waar je van hulpverleners toch niet de juiste informatie met betrekking tot rechten krijgt en waar je toch nog vaak zelf zaken moet gaan opzoeken. Hierdoor heb je zoveel 'administratieve zorgen' waardoor je weinig kan investeren in vrienden en familie. De ervaringsdeskundigen oordelen dat er te weinig zorg op maat is. Hulpverleners hebben te vaak te weinig oog voor de complexe en meervoudige problematiek die armoede met zich kan meebrengen.

Ze kijken niet naar uw achtergrond, ze kijken alleen maar naar 'wie zit er voor mij' en... Eigenlijk houden zij geen rekening met wie... Bijvoorbeeld als ik met iemand van de VDAB, een consulente van de VDAB zit bijvoorbeeld, zij weet bijvoorbeeld niet dat ik bezig ben met de jeugdrechtsbank. Dat ik bezig ben met mijn kinderen een toekomst te geven. Zij weet ook niet dat mijn dochter nu al tien maand op straat leeft als dakloze... Zij weet niet dat ik daar ook mee bezig ben. Ze kijken niet naast de persoon wat die er nog allemaal bijheeft. Wij zijn niet nine-to-five-job, dat bestaat niet. Bij mensen in armoede dat bestaat niet nine-to-five job of eight-to-four. Dat bestaat gewoon niet bij ons. Wij zijn vierentwintig op vierentwintig en zeven op zeven bezig met hen proberen tevreden te stellen, want wij móeten werk zoeken en wij móeten die bewijsjes binnenbrengen en wij móeten telefoneren, en wij móeten maar zien dat we onze kredietkaart kunnen opladen om naar een werkgever te kunnen bellen of dit of dat (Deelnemer met armoede-ervaring, focusgroep ronde 2).

Een aantal hulpverleners in de derde ronde delen het onbehagen van de deelnemers met armoede-ervaring omtrent hulpverlening. Ze begrijpen dat de cliënten of zorgvragers vaak slachtoffer zijn van de administratie en strikte regels binnen verschillende organisaties.

Toen ik zei er moet veel veranderen in het gezin [van de cliënt] en dat gaat traag... Ik vind dat er evenveel te veranderen valt in de hulpverlening en dat gaat ook traag merkbaar. Mijn opmerking is ook vooral die samenwerking, daar mankeert er zeer veel aan. En dat is in het belang van de cliënten, van dat gezin. Dat eigenlijk de middelen goed worden ingezet, dat er efficiënt wordt gewerkt met hen. En dat verslechtert nu, dat vind ik sowieso. Enorme wachtlijsten voor begeleiding aan huizen enzovoort (Beroepskracht, focusgroep ronde 3).

6.2 Werkmodellen en praktijken

In de tweede fase van het groepsgesprek in de tweede Delphi-ronde presenteerden we de werkmodellen uit de eerste Delphi-ronde. De deelnemers maakten een sterkte-zwakteanalyse en formuleerden algemene en specifieke randvoorwaarden om netwerken duurzaam te kunnen versterken. Ze vertrokken in eerste instantie vanuit hun eigen ervaring en perspectief, maar brachten tevens het perspectief van derden (bv. mede-vrijwilligers, familieleden, vrienden) in.

In de derde Delphi-ronde vertrokken we van het verslag van de tweede ronde. Zowel de deelnemers met een armoede-ervaring als de praktijkwerkers kregen de vraag om vanuit respectievelijk hun persoonlijke ervaringen en hun werkervaringen aanvullingen of opmerkingen te formuleren bij de voorliggende sterkte-zwakteanalyse.

6.2.1 Algemene randvoorwaarden

Een algemene opmerking die bij het overzicht van werkmodellen en praktijken wordt gemaakt, is dat al deze hulp niet nodig is als je niet in armoede leeft. Sommige respondenten bevestigen expliciet dat een beperkt **inkomen** leidt tot een zwak sociaal netwerk.

Als morgen mijn inkomen voldoende hoog is dan kan ik zelf... dan kan ik terug het netwerk dat nu afgekalefaterd is terug opbouwen. En dan heb ik al die hulp niet nodig. Ja, ik wil dat hier toch eens zeggen want het is omwille van mijn inkomen dat ik alles heb moeten afbouwen (Deelnemer met armoede-ervaring, focusgroep ronde 2).

Niet alle respondenten zijn het hier mee eens. Ze benadrukken dat een hoger inkomen uiterst belangrijk is in het bestrijden van eenzaamheid bij mensen in armoede, maar dat dat alleen niet voldoende is. Ook bij een verhoging van het inkomen hebben de meest kwetsbare mensen **begeleiding nodig op psychosociaal vlak**. Nazorg is minstens even belangrijk.

Zowel in de tweede als derde ronde formuleren de deelnemers enkele algemene randvoorwaarden die gelden voor alle werkmodellen. Net als zorg binnen de hulpverlening, dient ook netwerkversterking te gebeuren **op maat**. Men moet het **tempo** van de persoon volgen: dat werkt stimulerend, geeft mensen een meerwaarde, laat hen openbloeien en kan er mee voor zorgen dat ze een gelijkwaardig leven kunnen leiden. Men moet ook de **looptijd** van het ondersteuningstraject **afstemmen** op de betrokkene (versus beperkt in tijd en volgens de 'agenda' van de professionals) en continuïteit garanderen (mogelijk maken). Maatwerk betekent ook dat men het **taalniveau** moet aanpassen (bv. dialect en uitdrukkingen vermijden).

Ook **veiligheid** creëren is belangrijk om te kunnen groeien (bv. koppeling aan een ondersteuningsfiguur met een dominante of sterke positie vermijden). Netwerkversterking mag **niet opgelegd** worden. Men moet aandacht hebben voor de kwetsbaarheid van de betrokken mensen in armoede. Ze krijgen vaak genoeg te horen dat ze allerlei dingen 'moeten' (moeten werk vinden, moeten iets doen aan hun situatie). Het moeten uitbreiden van het sociale netwerk kan voor extra druk zorgen. De beroepskracht of vrijwilliger moet verder vertrekken van de **talenten en vaardigheden** van de betrokkene.

Tot slot moet de beroepskracht of vrijwilliger een **krachtgerichte en professionele basishouding** hebben. Over alle werkmodellen heen benadrukt men dat **voeling** met armoede essentieel is. Vaak ervaren de deelnemers met armoede-ervaring dat deze voeling met armoede echter ontbreekt.

Ik denk zelfs dat het veel gemakkelijker is om iemand die in armoede heeft geweest of is of weet ik wat, dat je die mensen beter kunt opleiden tot maatschappelijke assistenten omdat je maatschappelijke assistenten niet kunt opleiden tot ervaringsdeskundigen. Je kunt ze moeilijk op straat gooien (Deelnemer met armoede-ervaring, diepte-interview).

Enkele beroepskrachten bevestigen dat ze nooit zullen weten hoe het 'voelt' om in armoede te leven.

Sinds dat X. [opgeleide ervaringsdeskundige] er is, heb ik eigenlijk wel beseft dat ik er altijd vanuit ging, dat ik vanuit mijn opleiding ook... inlevingsvermogen is heel belangrijk, empathie, je leert dat allemaal. Maar toch mis ik iets in mijn ervaring, in mijn 'zijn', dat X. wel heeft dat ik gewoon niet aangeleerd krijg. Je kunt daar heel hard je best voor doen maar op een of andere manier zijn er dingen die ik mis of waardoor ik dat contact met mensen in armoede veel moeilijker kan maken en daarom is X. er ook bij ons om dat misschien soms over te nemen van mij. Want ik kan wel heel wat proberen maar als dat er niet is, is dat er niet (Beroepskracht, focusgroep ronde 3).

Toch rijst de vraag bij sommige beroepskrachten en ervaringsdeskundigen in hoeverre een kwetsbare persoon ingezet kan worden om kwetsbare gezinnen te ondersteunen. Er moet rekening gehouden worden met de **draagkracht** van de betrokkene. Mits goede ondersteuning kan ook een kwetsbare persoon optreden als 'ondersteuner'.

De organisaties, beroepskrachten en vrijwilligers die ingeschakeld worden, dient men te beperken in aantal (bv. tot een of twee personen beperken). Het wordt over het algemeen als **onpersoonlijk** ervaren als mensen in armoede moeten werken met **verschillende hulpverleners**. Om mensen in

armoede te versterken in hun netwerk is ook inzicht in de **sociale kaart** nodig. Als hulpverleners goed weten welke organisatie wat kan betekenen, kunnen ze makkelijker en efficiënter doorverwijzen.

Ten slotte werd de vraag in de groepen gesteld of met deze initiatieven **niet eenzijdig** gekeken wordt naar mensen in armoede zelf. Vaak wil men dat mensen in armoede zich 'inpassen' in onze maatschappij (door de 'juiste' kleding te dragen, de 'juiste' sociale vaardigheden aan te leren enz.), terwijl de dominante groep even goed zouden kunnen 'leren' om zich meer open te stellen voor kwetsbaarheid.

Ik denk niet dat we de maatschappij een spiegel ook moeten voorhouden, niet altijd naar ons te moeten kijken, maar ook naar de andere wereld kijken, dat zij zich ook een beetje meer open moeten stellen. Het is niet omdat je een rotte tand hebt, dat je een dikke bril draagt of zo, dat ge niet kunt werken. Dat ge naar de persoon zelf kijkt, naar de kwaliteiten, de competenties, talenten of dat ge een Marokkaan zijt of ge zijt zwart of ge zijt blauw, we zijn allemaal mensen, en ik denk, want we zijn heel veel bezig over onze doelgroep, maar ik denk, hou eens een spiegel voor naar de andere doelgroep, misschien dat dat ook wel versterkend kan werken, en geeft de mensen gewoon een kans, ik denk dat dat ook een belangrijke is (Deelnemer met armoede-ervaring, focusgroep ronde 3).

6.2.2 Direct, indirect en geïntegreerd

Net als de inhoudelijke stuurgroep in de eerste Delphi ronde (zie 5.2), brachten ook de deelnemers van ronde twee en drie de verwevenheid of het **geïntegreerd gebruik** van verschillende werkmodellen ter sprake. Daarnaast werd meermaals verwezen naar de **directe en indirecte netwerkversterking**. Er zijn initiatieven die netwerkversterking primair als doel vooropstellen en er zijn initiatieven waarbij dat indirect gerealiseerd wordt of kan worden. Netwerken kunnen vanuit verschillende levensdomeinen op een spontane manier uitgebreid en versterkt worden. Onderwijstrajecten (bv. deeltijds kunstonderwijs) en activeringstrajecten zijn voorbeelden van indirecte netwerkversterking die even zinvol beschouwd worden als directe netwerkversterkingsinitiatieven.

Ik weet niet goed, maar het deeltijds kunstonderwijs bijvoorbeeld, dat vind ik een heel belangrijke, toch voor bepaalde mensen om aansluiting te vinden of om terug een netwerk op te bouwen, dat is voor een langere periode, ..., dat je in een groep komt en dat je samen aan een doel werkt... Wat ik ook niet zie, maar misschien hoort dat ook niet bij de onderzoeksoopdracht, dat zijn eigenlijk de activeringstrajecten, een voordeel van werk is toch dat je terug onder de mensen komt... dat brengt je in contact met andere mensen (Beroepskracht, focusgroep ronde 3).

6.2.3 Aangepast aan de ‘nieuwe armen’

Ondanks een brede waaier aan zinvolle werkmodellen en de mogelijkheid tot een geïntegreerd gebruik daarvan, geeft een deelnemer aan dat er volgens haar toch nog geen goed model is gevonden om te werken met ‘nieuwe armen’. Haar grootste bezorgdheid is dat armoede bij deze doelgroep vaak niet wordt gezien. Ze stelt dat door een hoger cultureel kapitaal en ‘middenklasse-verschijning’ deze mensen er niet uitzien als een stereotiepe persoon in armoede. Bovendien komen veel mensen in nieuwe armoede volgens haar niet graag naar buiten met hun verhaal (cf. omgeving die het niet begrijpt). Een belangrijke partner die zij in het schema met werkmodellen mist, is het maatschappelijk werk van bijvoorbeeld de mutualiteiten.

Ik denk dat we nog altijd geen goed middel gevonden hebben voor nieuwe armen. Wie dat mijn grote partner is, zijn de mutualiteiten. Mutualiteiten weten of iemand een cijfertje één⁵ heeft en mutualiteiten kunnen heel snel doorverwijzen, zeker naar Vakantieparticipatie (Deelnemer met armoede-ervaring, diepte-interview).

6.2.4 De rol van de vrijwilliger of beroepskracht

Alle werkmodellen vermelden vrijwilligers en betaalde beroepskrachten. Uit de focusgroepen en diepte-interviews blijkt dat er **geen uitgesproken voorkeur** is voor werken met betaalde krachten of vrijwilligers. Er worden bij zowel vrijwilligers als betaalde krachten voor- en nadelen opgesomd. Bovendien worden vrijwilligers of beroepskrachten volgens de deelnemers anders ingezet naargelang hulpvraag, persoonlijke voorkeur, organisatie enzoverder.

Het succes komt niet van de professionele expertise as such maar komt vanuit de relatie tussen de twee personen (Beroepskracht, focusgroep ronde 3).

De meeste deelnemers met armoede-ervaring zien vooral de **toegankelijkheid** van vrijwilligers als een pluspunt in de ondersteuningsrelatie. Vrijwilligers kunnen bijvoorbeeld **beschikbaar** zijn na de kantooruren. Daarnaast werkt een vrijwilliger vaak – maar niet altijd – minder ‘top down’ waardoor de kans op een **gelijkwaardige relatie** groter is. Volgens de meeste deelnemers vinden vrijwilligers makkelijker toegang tot kwetsbare gezinnen: ‘vrijwilligers kunnen in gezinnen komen waar ze de deur voor hulpverleners hebben dichtgeslagen’.

Ook de betaalde krachten in de focusgroepen zien een meerwaarde in het werken met vrijwilligers. Een van de grootste voordelen die wordt opgenoemd, is de **vrijblijvendheid** waarmee ze kunnen werken. In tegenstelling tot beroepskrachten, moeten vrijwilligers bijvoorbeeld niet ‘scoren’ door een

---

⁵ Met ‘cijfertje één’ verwijst de respondent naar mensen die recht hebben op een verhoogde tegemoetkoming (VT). Iedereen die aangesloten is bij een ziekenfonds heeft op het klevertje een cijfercode. Mensen met een recht op verhoogde tegemoetkoming, hebben als laatste cijfer 1.

bepaald aantal dossiers per jaar af te werken. Enkele beroepskrachten verkiezen werken met vrijwilligers boven werken met betaalde beroepskrachten omdat ze geloven dat vrijwilligers gezinnen het best kunnen ondersteunen vanuit de wensen en noden van de gezinnen.

Ik heb dertig jaar in de jeugdzorg gewerkt en ik werk nu een aantal jaren als vrijwilliger voor de ondersteuning van gezinnen. En ik heb echt daarboven een knop moeten omdraaien, want als je in de professionele hulpverlening werkt, dan moet je scoren. Of dat je dat wilt of niet, of dat je dat zelf wilt of niet – want anders wordt dat je van boven opgelegd, je moet scoren, je moet resultaten halen. Als je als vrijwilliger werkt, en dat is ons uitgangspunt, dan wordt er jou niets voorgesteld. En als de overheid het van ons zou willen eisen als [vrijwilligers-]organisatie, we doen dat niet. Wij gaan niet een plan maken dat we binnen zes maanden daar moeten staan. Nee, het is het ritme van het gezin... die bepaalt hoe het draait of keert en je moet als vrijwilliger... Je moet vrijwilligers daarop trainen, kijken naar de opportuniteiten die zich aandienen om over dingen te discussiëren, om dingen samen te doen, maar het is het gezin dat zijn conclusie maakt en vragen stelt (Beroepskracht, focusgroep ronde 3).

Hoewel ze de meerwaarde van werken met vrijwilligers benadrukken, zien de deelnemers ook verschillende bedreigingen. Zo vrezen enkele deelnemers dat de overheid de professionele hulpverlening op deze manier **wil afbouwen**, terwijl deze volgens hen **noodzakelijk** blijft voor de meest kwetsbare gezinnen.

Vrijwilligers hebben volgens de deelnemers **niet** altijd de **juiste kaders en tools** om krachtgericht met mensen in armoede te werken. Ze kunnen overbevraagd zijn of onder druk gezet (zie verder). De groep concludeert dat het in feite **een en-en-verhaal** is. Zo merkt een deelnemer op dat men vrijwilligers en beroepskrachten eigenlijk niet met elkaar mag vergelijken. Ze betekenen beide iets anders voor de betrokkenen waardoor ze beide nodig kunnen zijn.

Een vrijwilliger mag geen vervanging worden van een professionele, dat vind ik heel belangrijk. Dus als we die gaan inzetten in heel precaire situaties, dan vind ik dat nogal dubbel (Beroepskracht, focusgroep ronde 3).

6.2.5 Aandacht voor spanningen en concurrentie tussen mensen

In de deze dataverzamelingsronde verwezen respondenten geregeld naar **onderlinge spanningen** die kunnen voorkomen tussen mensen in armoede. Deze spanningen komen naar boven bij de bespreking van verschillende werkmodellen, maar het sterkst bij de groepsgerichte modellen (lotgenoten, vrijwilligerswerk via organisatie en locatie).

Deelnemers spreken enerzijds van spanningen tussen alle mensen in armoede onderling. Dit doet zich voor wanneer mensen hun kwetsbare situatie gaan afmeten aan de situatie van anderen. Een persoon in armoede die recht heeft op meer middelen, terwijl zijn of haar positie als beter wordt gepercipieerd

door een lotgenoot, kan in het vizier komen van deze laatste. Anderzijds, en sterker aanwezig, zijn de spanningen tussen 'autochtonen' en mensen met een migratieachtergrond. Zowel ervaringsdeskundigen als beroepskrachten geven aan dat mensen met een migratieachtergrond (en vooral vluchtelingen) gezien worden als een bedreiging voor de situatie van mensen zonder (recente) migratieachtergrond. Ze hebben bijvoorbeeld het gevoel dat er, om het geld te herverdelen, geld wordt afgenomen van 'autochtone' mensen in armoede.

Ik zie bij ons in de verenging dat mensen met een andere [migratie]achtergrond heel moeilijk een plek krijgen. Mensen in armoede zien hen als een bedreiging, ja dat is echt waar. Zo van zij hebben altijd het idee van zij gaan met ons geld lopen. We hebben daar al vorming rond gegeven zo, iemand laten komen uitleggen dat dat van verschillende potten van subsidies komt, maar toch blijft dat (Deelnemer met armoede-ervaring, focusgroep ronde 3).

6.3 Sterktes en kansen, zwaktes en bedreigingen en randvoorwaarden per werkmodel

Voor de analyse van de zeven werkmodellen (Delphi-ronde 3) vertrokken we van een schematisch overzicht van de sterktes (intern), de zwaktes (intern), de kansen (extern), de bedreigingen (extern) en de voorwaarden. We konden het onderscheid tussen interne en externe aspecten van de werkingsmodaliteiten en uitkomsten niet altijd strikt aanhouden. We kozen er dan ook voor om de krachten (cf. sterktes en kansen) en de beperkingen (cf. zwaktes en bedreigingen) gebundeld weer te geven.

We merken op dat we onderstaande zeven werkmodellen niet vergelijken met elkaar in termen van een 'beter' of 'slechter' model. Het voorliggend project had dergelijke opdracht niet en het onderzoeksopzet kon hier ook geen antwoord op leveren. De deelnemers beoordeelden elk werkmodel afzonderlijk en gingen in dialoog over wat een dergelijk model bij hen oproept. De zinvolheid van de verschillende initiatieven werd in de verschillende ronden expliciet benadrukt. Zoals beschreven in het vierde hoofdstuk, zijn de werkmodellen in de praktijk niet scherp af te bakenen en worden ze vaak complementair ingezet. Daarnaast omvat elk werkmodel heel verschillende methoden en variaties. Het werkmodel 'persoonlijke vriend' bijvoorbeeld, kent een groot aantal initiatieven (zie 4.3.2) die in meer of mindere mate verschillen van elkaar. Een sterkte-zwakteanalyse maken per soort initiatief of variatie was in het tijdsbestek van dit onderzoek niet haalbaar.

Onderstaande analyse vertrekt in die zin van een breed aantal methoden met gelijkaardige parameters (individueel of groepsgericht, ingezet aantal personen, a priori persoonlijke relatie, rol van vrijwilliger en beroepskracht, zie 4.3). Inzicht in de sterktes, zwaktes en impact van specifieke methoden (bv. verschillende vormen van lotgenotennetwerken) vergt verder onderzoek (zie aanbevelingen).

6.3.1 Persoonlijke competentieversterking

Ik wil een cursus volgen in functie van een kwaliteit in plaats van een tekort (Deelnemer met armoede-ervaring, focusgroep ronde 3).

Tabel 10: SWOT persoonlijke competentieversterking

Sterktes en kansen
<ul style="list-style-type: none">
• Veilige context
• Werken aan vaardigheden (bv. assertiviteitstraining)
• Contact met andere deelnemers is op zich al netwerkversterkend
• Houdt je een spiegel voor, kan inzicht geven: je krijgt feedback over je voorkomen en kan werken aan je eigen non-verbale houding
Zwaktes en bedreigingen
<ul style="list-style-type: none">
• Algemeen stellen dat mensen in armoede moeten ‘leren’ hoe ze sociaal vaardiger kunnen worden, kan stigmatiserend overkomen (het probleem wordt bij de persoon in armoede gelegd)
• Kan confronterend werken (cf. supra en zich bijvoorbeeld bewust worden van de eigen armoede-situatie)
• Vaak is er geen opvolging/nazorg voorzien
• Beperkt in de tijd (vaak een vastgelegde, beperkte periode)
• Vaak niet op maat:<ul style="list-style-type: none">
○ Kan te grote stap zijn voor de betrokkene
○ Gaat soms te snel
○ Weinig diepgang en niet horizontaal (bv. eenzijdige focus, geen herstel van problemen)
○ Context wordt niet betrokken
○ Taalniveau is vaak niet aangepast (cf. gebruik van dialect of uitdrukkingen waarmee de cursist niet vertrouwd is)
• Beperkt of onvoldoende draagvlak in het nabije informele netwerk van de cursist (cf. supra: context wordt niet betrokken)
• Cursussen zijn vaak relatief duur voor mensen in armoede
Specifiek voor onlinecursussen <ul style="list-style-type: none">
• Kost van de digitalisering: er zijn steeds meer ‘onlinecursussen’ maar niet alle mensen in armoede kunnen zich een internetaansluiting of computer permitteren
• Veel mensen hebben de vereiste computervaardigheden niet
Specifiek voor cursussen op locatie <ul style="list-style-type: none">
• Mobiliteitsproblemen: niet iedereen heeft een eigen wagen, geen of ontoereikend openbaar vervoer (cf. armoede op het platteland)
• Gebrek aan kinderopvang: beperkte beschikbaarheid en betaalbaarheid

Voorwaarden

- Eigen inbreng van de deelnemers waarderen (interactief)
- Sterke begeleiders die ook durven afblokken wanneer een specifieke deelnemer, ten koste van het groepsproces, veel aandacht vraagt
- Focus moet liggen op oefeningen (bv. rollenspel om gesprekstechnische vaardigheden aan te leren) en niet op theorie
- Goede omkadering
- Opvolging en nazorg
- Deelnemers informeren en ondersteunen op vlak van mobiliteit en opvang voor de kinderen (deelnamedrempels verkleinen)
- Draagvlak van de dichte sociale omgeving (bv. partner) aftoetsen

De deelnemers ervaren initiatieven die inzetten op persoonlijke competentieversterking expliciet als **zinvol**. Enkele deelnemers hebben reeds ervaring met dit werkmodel in het kader van een assertiviteitstraining. Dit werkmodel biedt volgens hen een veilige context om te werken aan de eigen vaardigheden. Elke deelnemer zit er met hetzelfde doel, waardoor de drempel om te participeren kleiner is. Bovendien is het contact met anderen tijdens zo'n vorming of cursus op zich al netwerkversterkend volgens de respondenten. Door te werken aan vaardigheden in groep kunnen andere deelnemers een spiegel voorhouden en feedback geven over hoe iemand overkomt. Een belangrijke voorwaarde hierbij is dat de cursus of vorming **niet louter theoretisch** is opgebouwd, maar dat er vooral oefenmomenten worden voorzien. Deelnemers willen daarnaast erkend worden in hun ervaringsdeskundigheid en de kans krijgen om eigen ervaringen binnen te brengen tijdens de sessies. Een goede groepsbegeleider moet naar deze ervaringen kunnen luisteren terwijl hij of zij het proces bewaakt. Hij of zij moet kunnen afblokken wanneer dat nodig is.

In dit werkmodel kunnen ook verschillende **uitsluitingsmechanismen** vervat zitten. Een mogelijke zwakte is dat dit werkmodel **stigmatiserend** kan overkomen, bijvoorbeeld wanneer gecommuniceerd zou worden dat mensen in armoede hun sociale vaardigheden moeten versterken omdat het probleem bij hen zou liggen. Iedereen – ongeacht de sociaaleconomische achtergrond – zou beroep moeten kunnen doen op dit soort cursussen. Maar deelname kan ook **confronterend** zijn omdat men zich bewust kan worden van de armoede. Dat is vooral een probleem als er geen opvolging of nazorg voorzien is.

Andere zwaktes zijn de beperktheid in tijd en het feit dat men bij vormingen niet noodzakelijk in de **diepte en aan het herstel** van verschillende mogelijke **problemen** en dat ook de context daarbij niet altijd betrokken is (zie ook verder). Voor anderen is deelname aan een vaardigheidstraining een te grote stap, en moeten er eerst andere stappen gezet worden.

We kunnen eigenlijk niet verwachten van iemand die dakloos is, en bezig is met zijn individueel proces om terug in de maatschappij te kunnen horen, dat hij in ene keer die stap kan zetten naar de maatschappij, die stap is heel groot om te zetten, dat is eigenlijk dat stukje micro, meso, macro, dat is eigenlijk een heel belangrijk stuk om naar te kijken ook, van hoe groot is die stap voor die persoon (Persoon met armoede-ervaring, focusgroep ronde 3).

Een potentiële bedreiging is de kostprijs van de **digitalisering** van de samenleving. Steeds meer cursussen, ook de cursussen gericht op maatschappelijk kwetsbare groepen, worden online aangeboden. Een internetaansluiting en computer is voor vele mensen moeilijk te financieren. Daarenboven moet iemand al over behoorlijk wat computervaardigheden beschikken om een dergelijke cursus te kunnen volgen. In ronde drie wordt verder aangevuld dat **de prijs** van cursussen over het algemeen een grote drempel is. Ook niet-digitale cursussen worden steeds duurder voor mensen in armoede.

Voor de cursussen die op locatie aangeboden worden, laten ook andere drempels zich voelen: **mobiliteits- en kinderopvangproblemen** (cf. beschikbaarheid en betaalbaarheid). Beide drempels kunnen vaak slechts overwonnen worden als de betrokkene al over een netwerk beschikt.

Eigenlijk moet je al een netwerk hebben om te kunnen deelnemen, veronderstel ik. Stel je bent een alleenstaande moeder, je hebt vier kinderen, je wilt deelnemen aan zo een cursus, wat ga je doen met je 4 gasten? Zo denk ik dat je al iemand in de buurt moet hebben waardoor dat je kan deelnemen, in een bepaalde situatie of gezinnen die ik voor mij heb, dat we naar cursussen doorverwijzen, maar dan blijft hetzelfde probleem, rond opvang, rond mensen die kunnen inspringen op dat moment (Beroepskracht, focusgroep ronde 3).

Een laatste bedreiging die zowel ten aanzien van fysiek aangeboden cursussen of vormingen geldt als ten aanzien van het online-aanbod, is dat er **niet altijd voldoende draagvlak** aanwezig is bij bijvoorbeeld de partner of andere familieleden van de betrokkene. Het volgen van de cursus en de groei van de betrokkene kan een grotere afstand of zelfs breuk creëren. Verschillende deelnemers merken op dat deze bedreiging zich het sterkste kan laten voelen bij mensen in armoede. Ze zitten immers al in een precaire situatie.

Wij zien bijvoorbeeld mensen die in een schrijfgroep of in een andere cursus komen en dan zijn er dikwijls vrouwen die daardoor sterker worden, waardoor dat soms de relatie ook stuk gaat, en dan zie je dat daardoor ook het netwerk dat ze dan maar een beetje hebben, dat dat dan ook helemaal verbreekt, op een bepaald moment hebben wij, ... zo van we vragen mensen ook naar de cursus, maar we hebben niet de achterban mee, en zij komen, mensen maken dan een evolutie binnen de vereniging, maar die evolutie maakt niet het gezin mee... (Persoon met armoede-ervaring, focusgroep ronde 3).

Niet alleen deze bedreiging, maar ook de eerder vermelde bedreigingen vereisen, naast de algemene voorwaarden die reeds geschetst werden, dat er een **goede afstemming, omkadering en opvolging** nodig is. Pas als deze voorwaarden vervuld zijn, kan het een nuttig en zinvol initiatief zijn.

Uit de dingen die ik hoor, daarnet ook, ik volg dat wat, maar ik denk dat er bij elk model, maar zeker hier bij dit model, de sterktes en de zwaktes heel sterk afhangen van de mate waarin het aansluit bij de mensen, of bij de persoon met wie dat je te maken hebt. En dat kan te maken hebben met hoe leren mensen, dat kan te maken hebben met hun draagkracht op dat moment, met wat ze nodig hebben op dat moment. Ik kan me voorstellen dat sommige mensen niet direct een vormingscursus nodig hebben, want dat ze zeggen ik ben hier bezig met overleven en dan moet je niet afkomen met een cursus van zoveel euro. Dus ik denk voor de professionelen, wat dat ik er heel sterk uit leer, eigenlijk dat je moet te weten komen wat wil deze mens, wat kan die aan, wat heeft die nodig? ... Er is niets tegen een goede cursus en dat je daar andere mensen kunt ontmoeten en dat kan heel verrijkend zijn, maar dat je dat niet voor iedereen kunt (Beroepskracht, focusgroep ronde 3).

6.3.2 Persoonlijke vriend (buddy-projecten)

De meeste deelnemers hebben al eens gehoord van buddy-methoden en/of hebben ooit zelf deelgenomen aan een buddy-project. Over het algemeen ervaren ze deze initiatieven als positief.

Als ik wist dat ze [de buddy] ergens was, dan kwam ik daar ook voor naar buiten. Dat was genoeg voor mij om te weten dat er iemand was die ik kende, want ik zat in een stad waar ik niemand kende. En dat was al genoeg voor mij van oké, er is iemand die ik ken en dat deed me dan stappen zetten om naar buiten te komen (Deelnemer met armoede-ervaring, focusgroep ronde 3).

Tabel 11: SWOT persoonlijke vriend

Sterktes en kansen
<ul style="list-style-type: none">
• Een buddy is vaak op de hoogte van de problemen die ervaren worden op verschillende domeinen. Dit kan deugd doen als je al geconfronteerd wordt met de hulpverlening die niet afgestemd is en waarbij je jouw verhaal telkens opnieuw moet doen.
• Een buddy kan zicht hebben op de financiële situatie van de persoon in armoede en kan samen met deze persoon nagaan waar hij of zij recht op heeft (bv. verhoogde tegemoetkoming).
• Een buddy die niet in armoede leeft, kan je horizon verruimen door je in contact te brengen met een andere leefwereld. De buddy krijgt ook inzicht in de leefwereld van mensen in armoede.
• Beschikbaarheid van de buddy buiten de kantooruren.

<p>Specifiek voor nieuwkomers</p> <ul style="list-style-type: none"> • Buddy-projecten waarbij iemand wordt gekoppeld aan een nieuwkomer, helpen deze laatste het Nederlands te leren en te integreren in de samenleving
<p>Zwaktes en bedreigingen</p> <ul style="list-style-type: none"> • Niet elke buddy kan zich inleven in de leefwereld van mensen in armoede • De buddy kan afhaken wanneer hij of zij (= de buddy zelf) niet meer wil meewerken • Niet altijd duurzaam, vaak voor een beperkte periode • Gearrangeerd karakter • Wachtlijsten • Het gevaar bestaat dat de buddy zich gaat 'bemoeien' met het privéleven (cf. ongevraagd advies) • Te sterke nadruk op vorming en coaching maakt het traject minder vrijblijvend en vrijwillig
<p>Voorwaarden</p> <ul style="list-style-type: none"> • Krachtgerichte houding en de persoon in armoede versterken • Presentie (aanwezig, bereikbaar zijn) • Gelijke balans tussen geven en nemen • Zelf kunnen beslissen wie je buddy wordt • Coaching van het duo door een brugfiguur die door beide brillen kan kijken • Intensieve coaching van buddy's • Het duo moet zich langs beide kanten kwetsbaar kunnen opstellen • Basiskennis van de armoedeproblematiek, levenservaring hebben • Niet moeien • Langdurig traject zonder dat de buddy afhaakt en op voorhand duidelijk maken hoe lang de vriendschap gaat duren

Sterk aan dit werkmodel vinden de deelnemers **de een-op-een-relatie** tussen de buddy en de persoon in armoede met wie hij of zij een proces aangaat. Door tijd door te brengen met één persoonlijke vriend leer je elkaar kennen en hoef je je verhaal niet telkens opnieuw te doen. Door de contacten met diverse hulpverleners hebben de deelnemers soms het gevoel steeds weer hetzelfde verhaal te moeten doen. Een buddy die weet wat er op verschillende levensdomeinen speelt, kan in die zin verlichting brengen. Bovendien kent hij/zij de situatie dusdanig dat hij/zij kan helpen mee uitzoeken op welke (financiële) tegemoetkomingen de persoon in kwestie recht heeft.

De respondenten zien voordelen in zowel buddy-relaties tussen mensen met **dezelfde sociaal-economische achtergrond** als relaties tussen mensen met een **verschillende** achtergrond. Mensen die in armoede leven begrijpen elkaar beter en kunnen hierdoor wellicht meer empathisch zijn naar elkaar toe. Buddy's zonder armoede-ervaring kunnen zich niet altijd inleven in de situatie van mensen in armoede.

Daarnaast geven de deelnemers aan dat een **heterogene koppeling eveneens veel voordelen** biedt. Zo kan de buddy een ander perspectief binnenbrengen en de persoon in armoede doen kennismaken met een wereld die ook voor hen onbekend(er) is. De twee vrienden kunnen elkaars leefwereld en omgeving verkennen, verruimen en het sociale isolement verbreken door elkaar te betrekken in een heterogeen netwerk. Het (beter) leren kennen van elkaars perspectief en leefwereld kan met andere woorden zowel voor de persoon in armoede als voor de buddy **verrijkend** zijn. Er moet daarbij een balans zijn tussen geven en nemen: ook de persoon in armoede kan veel voor de andere betekenen. Bovendien kan het een meerwaarde zijn als de buddy zijn eigen **kwetsbaarheid toont** aan de persoon in armoede.

De kans is dan ook wel weer, dat de buddy, de kansrijke, wel inzichten krijgt in de leefwereld van anderen... dat het kloven verkleint, dat het inzichten voor elkaar, dat ze elkaar beter leren kennen (Beroepskracht, focusgroep ronde 3)

Ook de meerwaarde van een buddy voor **anderstalige nieuwkomers** wordt benadrukt. Regelmatig samenkomen met een Nederlandstalige (of Franstalige in Brussel en Wallonië) vriend helpt hen bij de taalverwerving.

Een aantal deelnemers geven aan dat er ook **nadelen** zijn verbonden aan buddy-werkingen. Zo kan de buddy zich bijvoorbeeld te hard 'bemoeien' met het leven van zijn of haar gekoppelde vriend. Het gebeurt dat de buddy **ongevraagd advies** geeft aan de persoon in armoede. Een belangrijke voorwaarde voor een **goede match** binnen dit werkmodel is dan ook de coaching van de buddy's. Deelnemers verwachten een **basiskennis en inzicht** in de armoedeproblematiek, een **luisterend oor** met **aandacht** voor de bekwaamheid en het handelingsvermogen van de persoon in armoede (erop vertrouwen dat ze weten wat ze doen zonder hen je advies 'op te dringen') en een **krachtgerichte houding**. Andere deelnemers met armoede-ervaring vragen zich daarentegen af of er niet beter een onderscheid zou gemaakt worden tussen een vrijwillige buddy en een hulpverlener. Met 'echte' problemen gaan ze liever naar een professionele hulpverlener omdat die de problematieken beter kan contextualiseren en daar ook voor opgeleid is.

Ik wou toevoegen, bij de zwakte, het punt dat de buddy kan afhaken... Ik denk dat erbij gesteld kan worden om echt professioneel te blijven met de persoon, en ik denk, het is ook fijn als de buddy kan samenwerken met de sociaal assistent van de persoon, om dingen die niet cultuur of om... Hoe ga ik dat zeggen, echt dingen uit het privéleven van het individu serieus neemt. Ik zal het anders formuleren, dus als jullie zeggen dat de buddy kan afhaken als ze niet meer willen, of niet meer kan inleven in het leven van de persoon die in armoede leeft, we kunnen ook zeggen dat situaties die echt sterk zijn, dat kan gewoon blijven op het niveau van de sociaal assistent, de sociaal assistenten kunnen de professionele dingen professioneel oppakken en de buddy's blijven bij het cultureel aspect (Deelnemer met armoede-ervaring, focusgroep ronde 3).

De meningen zijn hierover verdeeld. Zowel in ronde twee als in ronde drie geven deelnemers aan dat ze een **buddy liever niet** op het domein van persoonlijke problemen zien komen. Een goede optie lijkt hen om de betrokkene zelf te vragen welke rol hij of zij wil dat de buddy opneemt, om te vermijden dat er voor elk deelfacet of domein een andere persoon betrokken wordt.

De verschillende **opdrachten** van een vrijwilliger en een hulpverlener zijn **niet** voor alle deelnemers even **duidelijk**. Zo vertelt een alleenstaande, jonge mama tijdens een diepte-interview dat ze hulp van een buddy geweigerd heeft omdat ze dacht dat deze buddy allerlei ‘problemen’ zou signaleren ten nadele van haar eigen situatie.

Want K. [een hulpverlener] zei ook tegen mij van ge kunt van die buddy-ouders of zoiets inschakelen, dat ze om de zoveel tijd een weekend uw kinderen eens opvangen bla bla bla. Maar dat is via de sociale sector, dan beginnen ze u waarschijnlijk echt te viseren op uw gezin, op uw kinderen en dat wil ik niet. Want stel u eigen nu eens voor dat je eens ene keer iets doet dat niet in hun normen past, dat die in ene keer eens zeggen van uw kinderen worden mee afgenomen... (Deelnemer met armoede-ervaring, diepte-interview).

Een ander nadeel is de **beperkte duur** van sommige buddy-projecten. Hoewel er projecten zijn voor onbepaalde tijd (zolang het duo dat wenst), zijn er ook trajecten die beperkt zijn tot 1 à 2 jaar. Dit brengt volgens sommige deelnemers het duurzame karakter in gevaar. Vooraleer ze zelf een traject zouden aangaan, vinden ze het dan ook uiterst belangrijk dat ze op voorhand weten hoe lang de gearrangeerde vriendschap kan of mag duren. Dit traject kan verbroken worden door zowel de persoon in armoede als door de persoon die hij of zij toegewezen kreeg. Een buddy kan bijvoorbeeld afhaken wanneer hij of zij de vriendschap niet meer wil verderzetten, de krachten of inspanningen van de betrokkene niet (meer) of onvoldoende ziet. Zowel deelnemers met een armoede-ervaring als beroepskrachten brengen dat als een risico of aandachtspunt naar voren.

Ik vind dat toch heel belangrijk, dat mensen dikwijls het gevoel hebben van ik werk wel mee, maar dat zij [de buddy's] dat niet zien, allé dat de buddy niet ziet wat dat zij al gedaan hebben. Dat heeft te maken met een gebrek aan dialoog. Ik heb onlangs een buddy ... en die mens die zei: ‘die mensen willen niet meewerken’, maar in zijn ogen, terwijl aan de andere kant zeggen ze: ‘je moest eens weten welke inspanningen dat ik doe’ (Deelnemer met armoede-ervaring, focusgroep ronde 3).

Ik denk dat dat inderdaad soms een beetje het gevaar is, het gebrek aan – en niet altijd alles moet professioneel zijn - ... dat als er iemand dicht op je leven staat en er is geen professionele achtergrond of geen afstand of niet iemand die daar bewust mee bezig is van ok, wat zijn nu de redenen waarom dat een persoon, zogezegd niet meewerkt of hoe kan ik op een gezonde manier versterkend werken en empoweren, ... dan denk ik dat dat soms het gevaar is dat die buddy dat doet uit goede bedoeling en van we gaan die mens hier helpen, maar niet vanuit we gaan die mens versterken en we gaan maken dat die mij eigenlijk op termijn niet nodig heeft en dat we gewoon vrienden kunnen zijn zonder dat daar dat bemoederende aan zit (Beroepskracht, focusgroep ronde 3).

Respondenten benadrukken dat ze het belangrijk vinden dat de buddy **niet te snel opgeeft**. Ze geloven dat dit het best te voorkomen is door de betrokkenen zélf te laten kiezen met wie ze willen omgaan. Nu verloopt een intake volgens hen nog te vaak via (professionele) tussenpersonen, weliswaar op basis van de voorkeuren van de betrokkenen. Volgens een beroepskracht vergt die koppeling verder veel tijd en schrikt het daarom verschillende organisaties af. Bovendien zijn er soms lange wachtlijsten (tot twee jaar) om een buddy toegewezen te krijgen. Dit geeft extra druk om de **juiste koppeling** te maken zodat deelnemers niet na lang wachten teleurgesteld worden en opnieuw moeten beginnen.

Ik hoor dat er al heel veel ideeën zijn rond buddyprojecten en dat werkingen of diensten zeggen van we gaan daar gewoon niet aan beginnen want dat is zo intensief. We hebben gewoon niemand die de matching goed kan doen (Beroepskracht, focusgroep ronde 3).

In de derde ronde werd door enkele beroepskrachten aangegeven dat de **beperkte 'formele' duur** van een buddytraject weinig zegt over duurzaamheid. Dat een traject door tussenpersonen gecoacht wordt voor een jaar of twee kan **toch** voor duurzame effecten zorgen. Het eigene aan projectmatig werken in de sociale sector is juist dat projecten beperkt zijn in duur, maar dat hoeft **duurzame netwerkversterking** niet noodzakelijk in de weg te staan.

Ik heb nog één fundamentele opmerking bij dit ding en dat is omdat het de enige is waarbij dat duurzaamheid in vraag gesteld wordt en bij de andere modellen niet. Dat klopt niet. Ik bedoel... Duurzaam is... Het feit dat een bepaald model gedurende een bepaalde tijd gedaan wordt, zegt weinig over duurzaamheid. Duurzaamheid gaat hier eigenlijk vooral over zijn er ook duurzame effecten? En het is omdat een buddy al na een jaar stopt dat er geen duurzame effecten kunnen zijn (Beroepskracht, focusgroep ronde 3).

In de derde Delphi-ronde plaatsen enkele beroepskrachten vragen bij de voorwaarde om buddy's intensief te coachen. Ze erkennen dat coaching van buddy's belangrijk is, maar geven tegelijkertijd aan dat deze coaching zeer intensief kan zijn en dat je vrijwilligers daarnaast niet kan en mag behandelen als beroepskrachten. Vrijwilligers overspoelen met informatie, vorming, coaching en begeleiding maak het traject minder vrijblijvend en meer formeel. **Organisaties mogen van vrijwilligers geen 'professionals' maken**. Ze hoeven de volledige sociale kaart of mechanismen achter armoede niet volledig te kennen en te begrijpen. Een goede basishouding daarentegen blijft essentieel en een buddy moet, net zoals de persoon in armoede, vooral ook een burger kunnen zijn.

Een andere mogelijkheid is het 'gezamenlijk' coachen van de vrienden (bv. gezamenlijke intervisie). Die intervisie kan gebeuren tussen de twee gearrangeerde vrienden, maar ook tussen de verschillende buddy's. In die gesprekken kunnen ze bijvoorbeeld succeservaringen en valkuilen met elkaar delen.

Wat dat ik ook denk dat er ook zou moeten gebeuren, dat die buddy's daarna ondersteund worden en dat er met succesverhalen en met mankementen eigenlijk worden geconfronteerd tussen hen, die uitwisseling, en ik denk op die manier empower je niet alleen de doelgroep, maar empower je ook de buddy's. Welke ervaring heb jij meegemaakt? Hoe heb jij dat gedaan? En ik denk dat dat heel cruciaal is voor buddy's (Deelnemer met armoede-ervaring, focusgroep ronde 3).

6.3.3 Persoonlijk netwerk

Tabel 12: SWOT persoonlijk netwerk

Sterktes en kansen
<ul style="list-style-type: none"> • Netwerk krijgt zicht op wat er zich afspeelt • Versterkt netwerken op een wijze die niet afhankelijk is van een bepaalde organisatie of een bepaald beroep • Moderator in de groepsbijeenkomsten kan helpen nuanceren • Familiale relaties kunnen hersteld worden
Zwaktes en bedreigingen
<ul style="list-style-type: none"> • De persoon en zijn kwetsbare situatie staan erg centraal: kan leiden tot schaamte • Angst om veroordeeld te worden • Veel voorbereiding nodig • Rondetafelgesprek of conferentie is erg formeel • Voelt soms aan als 'bedelen' om een netwerk • Veronderstelt een netwerk op voorhand en een inschatting van de betekenis van dat netwerk • Vertrekt vaak vanuit een hulpvraag • Als je iemand uit je persoonlijk netwerk wil helpen, loop je het risico om je uitkering te verliezen • Onzekerheid bij de hulpverlener om het traject te durven 'loslaten' • Maatschappelijke verantwoordelijkheid overdragen op het netwerk • Mensen uit het natuurlijke netwerk zijn soms overbevraagd
Voorwaarden
<ul style="list-style-type: none"> • Regie ligt bij de betrokkene <ul style="list-style-type: none"> ○ Betrokkene kiest zelf wie hij of zij wil betrekken ○ Betrokkene kiest zelf of hij al dan niet centraal wil staan   • Vertrouwen en veiligheid • Voorafgaandelijke grondige analyse van het netwerk mét de betrokkene

Het werkmodel 'persoonlijk netwerk' wordt door respondenten omschreven als een duurzaam werkmodel omdat het contacten betreft uit het natuurlijke netwerk (bv. familie, vrienden, burens). Deze contacten zijn **niet afhankelijk van actieve deelname aan de arbeidsmarkt of het verenigingsleven**. Een groot voordeel volgens de deelnemers is dat familiale banden, indien nodig, worden **hersteld**. Ze vinden het vaak moeilijk om de familie zelf te betrekken om persoonlijke problemen met hen te bespreken. De steun van een vrijwilliger of beroepskracht kan op dat moment

doorslaggevend zijn. Doordat hij of zij de contacten legt en het netwerk bijeenbrengt, wordt **een veilige sfeer** gecreëerd om gevoelige thema's bespreekbaar te maken. Zo krijgt het netwerk zicht op allerlei zaken waar ze vaak niet van op de hoogte zijn. Deze moderator kan er daarnaast voor zorgen dat het gesprek aangenaam verloopt, dat iedereen naar elkaar luistert en kan waar nodig nuanceren. Een persoonlijke netwerkgroep geeft volgens een respondent bijvoorbeeld **emotionele steun en advies**:

De steungroep geeft mij de moed. Het gebeurt dat ik dan met mijn dochter of zo moeilijkheden heb, dat ik het daartegen kan zeggen. Of vragen: "wat zouden jullie doen?" (Deelnemer met armoede ervaring, persoonlijk interview)

Enkele respondenten zien ook **nadelen** aan de benadering van de persoon in armoede als 'centraal persoon'. Door bijeen te komen rond de situatie van één persoon wordt veel aandacht gevestigd op de **betrokkene** en zijn of haar levenssituatie. Dit kan in sommige gevallen leiden tot een gevoel van **schaamte** omtrent de eigen problemen. Bepaalde persoonlijke problemen houdt men liever persoonlijk zonder deze te delen met het netwerk. Daarnaast kan het beroep doen op het netwerk via een tussenpersoon (al dan geen vrijwilliger) in bepaalde gevallen overkomen als 'bedelen' voor een netwerk.

Je gaat bijna bedelen voor vrienden. Je gaat bedelen voor een netwerk. Ik bedoel, zo voelt dat aan. Weet je, de behoefte is er. Iedereen is een mens, iedereen heeft behoefte aan sociale contacten, maar op dat moment voelt dat aan alsof je bijna aan het bedelen bent voor de mensen (Deelnemer met armoede-ervaring, focusgroep ronde 3).

Bovenstaande zwakte zou volgens enkele deelnemers voorkomen kunnen worden door te vertrekken van een kwaliteit in plaats van een tekort. Een beroepskracht merkt op dat dit werkmodel vertrekt vanuit een bepaalde zorgvraag, een probleem dat opgelost moet worden. Ze stelt zich de vraag of we kwetsbare groepen niet meer moeten **benaderen vanuit mogelijkheden** in het leven zonder de kwetsuren centraal te stellen.

Net omdat ze zo kwetsbaar staan en zeggen van wat moet ik nu met mijn vraag rond mijn huisvesting, mijn financiën rond het feit... rond intrafamiliaal geweld, maar dan zeg ik van kunnen we gewoon eens samen zitten om wat mensen rond u te krijgen? Want meestal kom ik zo bij een cliënt binnen dat het vaak gaat over eenzaamheid, pakt een 60-jarige ex-dakloze die ergens in een woonst komt en als jij daar dan mensen gaat rondzetten omwille van de eenzaamheid, dat is veel te beladen. Ik probeer mensen bijeen te zetten rond iets, gezelligheid, kunnen we eens samen zitten en eens nadenken over, over het leven gewoon, punt (Beroepskracht, focusgroep ronde 3).

Bovenstaande stelling wordt in vraag gesteld in de groep. Sommige deelnemers ervaren juist dat het netwerk **sneller te betrekken** is in 'crisismomenten' en dus **rond een concrete hulpvraag**. Hoewel cliënten soms aangeven dat ze geen netwerk hebben, duikt er toch een netwerk op eens ze in crisis verkeren.

Ik zie dat sommige mensen in armoede toch wel een heel sterk persoonlijk netwerk hebben om crisissen op te lossen. Ze kunnen zich, bij manier van spreken, niet horen of zien, maar morgen moet er verhuisd worden en dan staan ze er. Maar het is wel moeilijk om een toekomst uit te bouwen met dat persoonlijk netwerk. Ik vind dat een groot verschil want ik vind dat mensen in armoede enorm veel zorg dragen voor elkaar (Deelnemer met armoede-ervaring, ronde 3).

Bij het bespreken van dit werkmodel rijst de vraag bij sommige deelnemers met armoede-ervaring of deze methodieken niet eigenlijk al een netwerk veronderstellen? Hoe zit het met mensen die geen netwerk hebben en dus ook niemand 'kunnen' betrekken? Een beroepskracht met ervaring vult aan dat ze vanuit hun organisatie nog nooit gestopt zijn omdat er geen netwerk is. Voor deze organisatie vormt het hebben van **geen netwerk zeker niet de grootste drempel**.

Wij zijn nog nooit gestopt omdat er geen netwerk was. Dan gaan we nadenken met de mensen van wat heb je juist nodig, wat wil je en waar zullen we gaan zoeken? En dan bouw je een netwerk en in het ene geval zijn dat vijf mensen, in het andere geval tien (Beroepskracht, focusgroep ronde 3).

Bovendien benadrukken sommige deelnemers dat een rondetafelgesprek of conferentie rond een hulpvraag **te formeel** is. Ze opteren voor een **meer ontspannen en informele sfeer** door bijvoorbeeld het netwerk uit te nodigen voor een barbecue of familiefeest. Van die informele momenten kan volgens hen evenzeer gebruik gemaakt worden om persoonlijke netwerken te versterken. De problemen van de betrokkene staan op die manier minder centraal. We dienen op te merken dat niet alle organisaties op deze manier werken (cf. rondetafelgesprek). Bepaalde methoden leggen de **regie bij de persoon** in kwestie en organiseren zich naar de wensen van de betrokkene. Als hij of zij het wil hebben over de kwetsbare situatie in een formele setting, dan kan dat. Als hij of zij gewoon een gezellige avond wil met het eigen netwerk kan dat evenzeer. Dit wordt door een beroepskracht die ervaring heeft met dit werkmodel bevestigd.

We leggen heel sterk de regie bij die persoon, dat die dat zelf kan aangeven of dat die dat [eigen kwetsbare situatie centraal stellen] wil of niet wil. En het is dan net degene die dat modereert (...) die dat ook mee helpt bewaken. Het (...) wordt eigenlijk heel sterk bepaald door de centrale persoon en de regie ligt bij hem en dat zorgt net ook voor veiligheid, om dat ok te laten verlopen, want veiligheid wordt bepaald door een aantal grenzen. De vorm vind ik, die kan ook heel uiteenlopend zijn. Dat kan een barbecue zijn, dat kan een activiteit zijn, dat kan rond de tafel zitten zijn. Eigenlijk is dat ook weer... dat sluit aan bij de regie, bij die persoon. Als die niet erg centraal wil staan, dan hoeft dat ook niet (Beroepskracht, focusgroep ronde 3).

Een belangrijke bedreiging die deelnemers ervaren om enerzijds beroep te doen op hun netwerk en anderzijds zelf hulp te bieden aan dat netwerk, is het risico om een uitkering te verliezen. Verschillende

respondenten geven aan dat er **administratieve drempels** zijn die maken dat solidariteit met anderen moeilijk of onmogelijk gemaakt wordt.

Deelnemer met armoede-ervaring A. (focusgroep ronde 2): Als ik nu morgen een dakloze binnen pak, dan verlies ik bijna de helft van mijn uitkering. En de solidariteit tussen mensen in armoede is juist zo groot...

Deelnemer B.: Ik kan dat ook niet doen want ik zit in opleiding en krijg een uitkering. Als ik mijn dochter van 20 jaar bij mij binnen pak... Ik heb een sociaal appartement, dan wordt mijn uitkering gehalveerd. Dan krijgt zij wel een halve uitkering, maar uiteindelijk gaat mijn huishuur ook naar boven want ik heb iemand als werkende. Het plaatje klopt niet... Dus ik moet eigenlijk zeggen tegen mijn dochter 'ja maar om mij sterk te houden en om mijn zoontje van 2 jaar te kunnen blijven opvoeden, moet ik... Sorry, maar ik moet u buitenzetten.

In ronde drie bevestigen beroepskrachten dit. De angst dat **informele steun bieden financiële nadelen oplevert**, is reëel en leeft in belangrijke mate bij hun doelgroep:

Beroepskracht A.: Wij maken dat best vaak mee dat wij een aanmelding krijgen en dat mensen zeggen wij hebben niemand, en dat achteraf blijkt dat mensen wel mensen hebben, maar gewoon niet durven zeggen dat ze een netwerk hebben omdat ze bang zijn dat het OCMW of zo daar dan gaan aankloppen. Dat maken wij echt te vaak mee.

Beroepskracht B.: Is dat dan gerechtvaardigde schrik of zijn dat gewoon mensen die angst hebben?

Persoon met armoede-ervaring: Ja, het is zeker gerechtvaardigd. Vooral bij mensen die de taal niet honderd procent machtig zijn. Die horen dan op het nieuws daar wordt in de sociale sector gesnoeid. Ze weten niet honderd procent wat dat betekent en dan wordt er weer ergens anders in de sociale sector gesnoeid. En dus de mensen zijn echt bang dat er daar nog meer geknipt wordt als zij hulp vragen, dat dat hen geld gaat kosten, dat er paar dingen gaan weggenomen worden. Of als er iemand bij hen te vaak over de vloer komt, dat ze zich dan vragen gaan stellen en zo.

Beroepskracht C.: Soms is het terechte angst, alé terecht? Ik bedoel... Ik denk niet dat mensen zeggen je mag geen netwerk hebben want anders gaat het u geld kosten. Maar wel terecht omdat ze inderdaad bepaalde rechten verliezen. Maar soms is het ook ongegronde angst omdat mensen dingen, zoals je zegt, half verstaan hebben en dan denken 'ja maar, dan gaan ze dit of dat'.

Wat met 'slechte' netwerken?

Ze [de moeder] vond het niet nodig [dat ik zou studeren]. Als ge nu gaat verder studeren of niet, ge begint altijd van onder. Ge gaat niets extra bereiken [zei ze]. Dat is gewoon tijdverspilling en dat is gewoon voor mensen die te lui zijn voor te gaan werken, die gaan studeren de hele tijd. Dat

kreeg ik de hele tijd te horen. En ik vond dat echt erg want ik was wel heel goed in talen. Ik wou tolk en van die dingen doen... En dat was echt van, van de honderd mensen passeren er misschien twee en gij gaat er gene van zijn (Deelnemer met armoede-ervaring, diepte-interview).

Een belangrijke voorwaarde die wordt aangehaald door mensen in armoede en bekrachtigd door beroepskrachten om dit werkmodel te doen slagen, is een **grondige analyse** van het persoonlijke netwerk. Niet alle netwerken zijn positief en het betrekken van een 'verkeerd' netwerk kan tot grotere problemen leiden. Zo vertelt een deelnemer met armoede-ervaring dat hij er niet vanuit gaat dat het betrekken van de eigen familie altijd goed is, omdat hij zelf **negatieve ervaringen** heeft met zijn familie en het laatste dat hij zou willen versterken zijn familiebånd is. Ook beroepskrachten sluiten zich hierbij aan.

Mijn opmerking is net, wat dat ik veel vaststel is dat ze op zich wel wat contacten hebben, maar dat ze vaak ook negatieve contacten hebben. Mensen die hen beïnvloeden, die hen misbruiken, die eigenlijk hen benadelen... En daar werk ik wel aan om hen dat te laten bekijken van oké, welke mensen zijn goede relaties, van wie heb je steun en op welk vlak steun? En van wie eigenlijk zou je misschien toch beter afstand nemen want die heeft te veel negatieve invloed op je leven... (Beroepskracht, focusgroep ronde 3).

Toch pleit een andere beroepskracht die ervaring heeft met het betrekken van persoonlijke netwerken ervoor om ook die zogenaamde slechte vrienden te betrekken een plaats te geven.

En dan zeggen wij: breng die mensen bij mekaar. Breng ook die slechte vrienden... laat die participeren. En wat zien wij dan gebeuren? Dat die slechte vrienden, zogezegde 'slechte vrienden', dat die soms ook zeggen van 'alé jong, ik heb zo'n netwerk niet hoor. Doe dat!' Daar gebeuren gewoon verrassende dingen en... maar dat is dan waar wij vanuit gaan. Als je het netwerk bij elkaar brengt, dan komt er naar boven wat daar kan en ook wat daar niet kan. Maar dan kunnen mensen zélf oordelen. En de meeste mensen zijn daar wel toe in staat (Beroepskracht, focusgroep ronde 3).

Als je voor hetgeen dat ik aanhaalde [gevaar van slechte netwerken te betrekken] een oplossing zoekt, dan gaat dat eigenlijk over een diepteonderzoek van wat er eigenlijk gebeurt, vanwaar dat die probleemstelling er gekomen is van jong af aan (...) Dat is niet alleen doorvragen, dat is ook voortschrijdend zoeken (Beroepskracht met armoede-ervaring, focusgroep ronde 3).

Dat is een belangrijke, enerzijds kiest de persoon dat netwerk zelf, maar dat proces van stilstaan: wat betekent die voor u en waarom wil je die er graag bij? Waarom wil je iemand er niet graag bij? Bijvoorbeeld je hebt mensen die zeggen 'ik wil mijn broer daar niet bij', dat kan zijn, maar het is best interessant om na te denken waarom dat je die er niet bij wilt of waarom dat het soms wel slim is om die er wel bij te hebben, ook al heb je er nu ruzie mee of al jaren ruzie mee, dat gegeven van stilstaan (Beroepskracht, focusgroep ronde 3).

Die grondige **analyse** is volgens een ervaringsdeskundige in de armoede **minder vanzelfsprekend** dan in eerste instantie lijkt. Ook een beroepskracht beaamt dat. Professionele hulpverleners kunnen hun best doen en doorvragen, maar onderschatten vaak de impact van de **loyaliteitsgevoelens** die mensen in armoede hebben ten opzichte van hun familie en breder netwerk. Het vraagt een proces van langere duur vooraleer men die gevoelens van loyaliteit leert plaatsen en durft te erkennen dat men bepaalde personen uit het natuurlijke netwerk niet wil betrekken in de hulpvraag.

Wat ik probeer te zeggen dat is dat armoede vertrekt bij... heel vroeg dikwijls en dan ga je, uw loyaliteit staat dat soms niet toe om te zeggen 'mijn moeder mag er niet bij zijn' (Beroepskracht met armoede-ervaring, focusgroep ronde 3).

Dat is denk ik soms ook een evenwicht van, soms kun je als buitenstaander zien, van die heeft een negatieve invloed op die andere persoon, en anderzijds kan ik mij voorstellen dat er naast dat negatieve ook nog een stuk winst is, voor die ene persoon voor dat contact te hebben. En ja, daar geraak je niet altijd uit (Beroepskracht, focusgroep ronde 3).

Hoewel we het herstel van familiale relaties oorspronkelijk in de SWOT-analyse bij 'sterkte' plaatsten, werden we in ronde drie om bovenstaande reden door zowel mensen in armoede als beroepskrachten gevraagd om het ook te herformuleren als een (voorwaardelijke) kans, en geen (onvoorwaardelijke) sterkte. Een opgeleide ervaringsdeskundige benadrukt dat in onderzoek naar sociale relaties en netwerken veel **meer aandacht moet zijn voor familiale netwerken waar de cohesie niet goed is**.

Een andere bedreiging die vanuit professionele hoek wordt aangehaald, is de onzekerheid bij hulpverleners om het **traject over te laten** aan het netwerk. Tegen de achtergrond van de 'vermaatschappelijking van de zorg' wordt er verwacht dat hulpverleners steeds meer inzetten op zelfredzaamheid en netwerkversterking. Het loslaten van de cliënt of zorgvrager vergt echter heel wat vertrouwen in de persoon en zijn of haar context en dat is niet altijd vanzelfsprekend.

Ik denk dat het voor professionelen moeilijk is omdat je moet loslaten he... Ik denk als je het laat gebeuren, dan laat je een beetje los als hulpverlener. En dan denk ik dat we zelf soms niet genoeg vertrouwen hebben in dat netwerk van de mensen. En dat we het daarom ook niet altijd doen of... of zo'n methodiek gebruiken (Beroepskracht, focusgroep ronde 3).

Het wordt wel vaak van professionelen verwacht dat wij mensen toeleiden naar zo'n systemen en dat wordt soms niet gedaan door die onzekerheid bij de hulpverlener. Ik heb ook al vaak gehoord van dat systeem en dan denk ik van ah ja, dat is vernieuwend (...) Maar dan denk ik dat er heel veel mensen... organisaties daar niet mee instappen omwille van die angst ja. En wij krijgen dat in onze mailbox met de bedoeling van als wij cliënten weten die daar baat bij zouden hebben, dat wij die zouden doorverwijzen... En dat wordt, denk ik, niet altijd gedaan omdat die methodiek... Omdat er te weinig vertrouwen is in die methodiek (Beroepskracht, focusgroep ronde 3).

Die **overdracht** van de hulpverlening van organisatie naar het persoonlijke netwerk, wordt door sommige deelnemers ervaren als een **bedreiging**. Vaak is het eigen netwerk **overbevraagd** en netwerkversterking mag er niet toe leiden dat de meest kwetsbaren op termijn geen beroep meer kunnen doen op professionele hulpverlening omdat er te veel wordt verwacht van de eigen omgeving.

Een vrijwilliger mag geen vervanger worden van een professionele, dat vind ik heel belangrijk. Als we die gaan inzetten in heel precaire situaties, dan vind ik dat nogal dubbel (Beroepskracht, focusgroep ronde 3).

Wij noemen dat altijd een beetje het halflege glas en het halfvolle glas. Het halflege glas dat is voor professionelen, de zware financiële problemen, de weet ik veel, laat daar maar professionelen op staan. Het halfvolle glas, daar kan het natuurlijke netwerk en daar kunnen vrijwilligers veel meer mee doen, daar zitten meer kansen in. Ik heb niet gestudeerd om die zware problemen aan te pakken, ik heb daar misschien wel een gedacht over, maar ge moet dat toch naar mij schuiven. Het zou ook raar zijn dat professionelen zouden zeggen 'het is problematisch, lossen jullie het maar op.' (Beroepskracht, focusgroep ronde 3).

6.3.4 Lotgenotennetwerk

De meeste deelnemers hebben ervaring met netwerken van lotgenoten omdat ze verbonden zijn aan een vereniging waar armen het woord nemen of aan een zelforganisatie van etnisch-culturele minderheden.

Ik deed stage in een vereniging waar armen het woord nemen, en ik wil toch zeker zeggen qua kansen, ge krijgt toch de gelegenheid om in de werking... om van dingen te proeven zal ik zeggen die je anders nooit zou doen. Eens gaan biljarten, pingpongen of sporten of het is al eender. Ik ben ervan overtuigd dat dat tot vriendschappen kan leiden die duurzaam zijn (Beroepskracht met armoede-ervaring, focusgroep ronde 3).

Over het algemeen wordt dit werkmodel positief geëvalueerd. Hun eigen netwerk bestaat immers voornamelijk uit mensen die ze hebben leren kennen via een dergelijke vereniging.

Tabel 13: SWOT lotgenotennetwerk

Sterktes en kansen
<ul style="list-style-type: none"> • Je kan je hart luchten bij mensen die dezelfde problemen en noden ervaren • Je wordt je bewust van de eigen situatie en leert die kaderen. Hierdoor leer je meer openstaan voor mensen die in een andere situatie verkeren • Maakt mensen in armoede weerbaarder • Gelegenheid om dingen te doen die je anders niet zou doen (bv. sportactiviteiten) • Mensen in armoede kunnen op deze manier bruggen bouwen naar andere groepen • Wanneer heterogene groepen met elkaar in contact worden gebracht (bv. mensen met en zonder migratieachtergrond) zie je dat iedereen geconfronteerd kan worden met dezelfde problemen en dat zorgt voor verbinding <p>Specifiek voor verenigingen van etnisch-culturele minderheden</p> <ul style="list-style-type: none"> • Zelforganisaties bieden psychosociale steun aan mensen met een migratieachtergrond
Zwaktes en bedreigingen
<ul style="list-style-type: none"> • Relaties kunnen snel verwateren achteraf, netwerk is afhankelijk van de groepsbijeenkomsten • De drempel is groot voor de meest kwetsbaren om aan een groep deel te nemen • Ook voor nieuwe armen is aansluiting bij een netwerk een grote stap omdat je dan openlijk moet toegeven dat je in armoede leeft • Kan ook 'vernauwend' zijn als je enkel samenkomst met mensen die dezelfde ervaring delen • Interne uitsluiting binnen de groepen <p>Specifiek voor verenigingen van etnisch-culturele minderheden</p> <ul style="list-style-type: none"> • Zelfverenigingen worden niet altijd erkend en gesubsidieerd
Voorwaarden
<ul style="list-style-type: none"> • Gelijkwaardigheid • Respect • Coaching • Subsidiëring

Lotgenotennetwerken zorgen in eerste instantie voor de nodige **draagkracht** en het nodige **draagvlak**. Mensen delen dezelfde ervaringen en kunnen daardoor hun hart luchten bij elkaar. Doordat verschillende maar gelijkaardige verhalen worden samengebracht, worden mensen **ontschuldigd**. Ze zien in dat ze niet noodzakelijk als individu verantwoordelijk zijn voor de armoede waarin ze leven, maar dat er ook structurele oorzaken zijn. Ze worden zich op die manier **bewust** van de eigen situatie en leren persoonlijke ervaringen kaderen. Door de eigen positie te kennen, staan ze ook makkelijker open voor mensen die dezelfde ervaring niet delen.

Lotgenotennetwerken versterken ook de **solidariteit** met mensen die geen armoede-ervaring delen. De respondenten benadrukken bijvoorbeeld dat de verenigingen waar armen het woord nemen trachten verbinding te zoeken met mensen die niet in armoede leven. Door in gesprek te treden met deze mensen, zien de deelnemers in dat iedereen – ongeacht sociaal-economische achtergrond – geconfronteerd wordt met problemen. Ze **herkennen zich in andermans kwetsbaarheid**. ‘Bridging’ naar andere groepen is volgens hen een enorme kans om elkaar te leren kennen, verbondenheid te creëren, van elkaar te leren en netwerken uit te breiden.

Vroeger dacht ik, ik ben van een andere achtergrond, ik ben arm en ik krijg daarom geen kansen. Maar nu met organisatie X en organisatie Y zie ik dat er mensen zijn die hier zijn geboren, zelf Belgen, die voelen wat ik voel ook. Die in dezelfde situatie zitten. Dus we zijn gelijk, er is geen verschil eigenlijk. Wij zitten allemaal in armoede en wij proberen elkaar te ondersteunen (Deelnemer met armoede-ervaring, focusgroep ronde 2).

Er zijn ook **nadelen** verbonden aan een lotgenotennetwerk volgens de respondenten. Zo stellen sommigen dat bijeenkomen met een homogene groep van mensen in armoede ook **vernauwend** kan werken. Het **contact blijft beperkt** tot mensen die dezelfde ervaringen delen waardoor je je horizon moeilijker kan verruimen. In ergere gevallen kunnen de mensen elkaar ook beginnen uitsluiten binnen de groepen zelf.

Waar dat er ook een gevaar in zit, zo van, mensen in armoede hebben al een eigen problematiek. Als er een ander persoon in armoede ook met die problematiek komt... (...) Ik heb genoeg aan het mijne (Deelnemer met armoede-ervaring, focusgroep ronde 3).

Als je lotgenoten bij elkaar zet, dan kunnen die elkaar versterken in het uitsluiten van de anderen. Er was een bepaalde groep die ervoor zorgde dat anderen zich daar niet meer op hun gemak voelen. Een zwakte of bedreiging kan zijn (...) dat er uitsluiting binnen de lotgenotengemeenschap komt. (...) Als je alleen maar mensen rond u verzamelt die hetzelfde denken als jou, dan valt de dialoog een stuk weg (Beroepskracht, focusgroep ronde 3).

Bovendien zijn de opgebouwde netwerken **niet altijd duurzaam**. Leden van een vereniging zien elkaar zelden buiten de groepsbijeenkomsten volgens de respondenten. Verder is voor de meest kwetsbaren de drempel om deel te nemen aan een groepsbijeenkomst groot. Er moet rekening gehouden worden met de groep mensen die met dergelijke initiatieven niet bereikt wordt. Ook deelnemers die later in hun levensloop geconfronteerd werden met armoede (de ‘nieuwe armen’) geven aan dat de stap zetten naar een vereniging waar armen het woord nemen **niet vanzelfsprekend** is. Het vraagt een proces vooraleer ze aan zichzelf durven te erkennen dat ze onder de armoedegrens leven, en vaak een nog langer proces om dat openlijk te durven vertellen. Zo vertelt een deelnemer tijdens een diepte-interview dat er meer ingezet moet worden op buurtverenigingen, opbouwwerk enzoverder omdat die werkingen meer **heterogene groepen** bereiken en er niet sterk gefocust wordt op de armoedesituatie op zich.

Verschillende deelnemers zien de beperkte subsidiëring van zelforganisaties van etnisch-culturele minderheden als een grote bedreiging.

We werken samen met het Internationaal Comité en dan krijgen wij een beetje steun, maar de laatste twee of... twee jaar hebben wij niets gekregen. Dus als die organisaties geen steun krijgen, dat maakt het moeilijk om activiteiten te organiseren. Wij bestaan wel, maar er zijn te weinig activiteiten (Deelnemer met armoede-ervaring, focusgroep ronde x).

Respondenten met een migratieachtergrond vinden veel steun in activiteiten waarin ze hun **cultuur herkennen** en waarin ze niet worden geconfronteerd met een taalbarrière. Daarom nemen ze soms deel aan activiteiten van zelfverenigingen die zich richten op een specifieke etnisch-culturele minderheidsgroep. Ze stellen echter vast dat die verenigingen niet altijd voldoende gesubsidieerd worden waardoor ze er niet in slagen om **voldoende en goedkope activiteiten** te organiseren.

6.3.5 Contextgericht werken (samen hulp krijgen)

Met netwerkversterking via contextgerichte hulpverlening hebben de meeste respondenten **minder ervaring** waardoor ze minder expliciet en uitvoerig op de netwerkversterkende sterktes, kansen, zwaktes, bedreigingen en voorwaarden van dit werkmodel ingingen. Dit is mede ook te begrijpen vanuit het gegeven dat contextgericht werken zich voor de betrokkenen veeleer in een hulpverleningsmodel ‘an sich’ situeert. Hoewel contextgericht werken in verschillende domeinen van de hulpverlening (bv. geestelijke gezondheidszorg, integrale jeugdhulp) een belangrijke plaats inneemt, merkten we dat ervaringsdeskundigen dit werkmodel niet loskoppelen van het geheel van hulpverlening. Naarmate er meer werkmodellen werden besproken, gaven de respondenten bovendien aan dat heel wat genoemde voorwaarden (krachtgerichte houding enz.) in feite voor alle werkmodellen gelden. Wel werd expliciet benadrukt dat ze een **meerwaarde** in dit werkmodel zien.

Tabel 14: SWOT contextgericht werken (samen hulp krijgen)

Sterktes en kansen
<ul style="list-style-type: none"> • Problemen die onderling niet besproken worden, kunnen op tafel worden gelegd door de hulpverlener • Naasten (bv. ouders) kunnen worden aangesproken op hun verantwoordelijkheid • Draagkracht van de betrokkene wordt vergroot
Zwaktes en bedreigingen
<ul style="list-style-type: none"> • Thuishulp kan als bedreigend worden ervaren omdat men zich schaamt voor de leefsituatie en woonkwaliteit • Vraagt veel tijd
Voorwaarden
<ul style="list-style-type: none"> • Krachtgerichte en professionele basishouding

- Delen van informatie tussen hulpverleners zodat de betrokkenen niet altijd hun verhaal opnieuw moeten doen
- Afstemming van de professionele hulpverlening

Net als bij ‘persoonlijk netwerk’ geloven de respondenten dat door middel van deze methoden problemen op tafel gelegd kunnen worden die onderling minder snel **bespreekbaar zijn**. Bovendien kan de directe omgeving, indien nodig, aangesproken worden op haar verantwoordelijkheid. Vooral in de context van jeugdhulp kan contextgericht werken relevant zijn om zowel de jongeren als de ouders aan te spreken op hun **verantwoordelijkheden naar elkaar toe**.

Een nadeel is de **schaamte** die mogelijks komt kijken bij huisbezoeken. Verschillende respondenten geven aan dat ze het moeilijk vinden om een hulpverlener toe te laten omdat de kwaliteit van de eigen woonst niet optimaal is. Ze maken in dat gevoel hun woning ‘bezoekklaar’ (bijvoorbeeld door fruit zichtbaar op tafel te leggen). Toch vertellen ze dat huisbezoeken ook nodig zijn opdat de hulpverlener zicht krijgt op de leef- en woonomgeving. Een voorwaarde hierbij is dat hij of zij een **krachtgerichte en professionele basishouding** aanneemt, zodat de betrokkenen niet het gevoel krijgen dat er op hen of hun leefomgeving wordt neergekeken. Een andere zeer expliciet gedeelde noodzakelijke randvoorwaarde is dat de hulpverleners **informatie met elkaar delen** zodat de betrokkenen hun verhaal niet telkens opnieuw moeten doen. In de derde ronde benadrukken de beroepskrachten echter dat dit ‘multidisciplinair overleg’ een mooi doel is, maar **niet altijd realiseerbaar** is. Door de werkdruk en toenemend aantal cliënten, wordt het steeds moeilijker om met verschillende partners rond de tafel te zitten. In de praktijk wordt bovendien vastgesteld dat er sprake is van zeer lange wachtlijsten. Steeds meer gezinnen blijven zonder hulp, terwijl deze hulp aan huis zeer waardevol kan zijn.

6.3.6 Vrijwilligerswerking via organisatie

Netwerkversterking via vrijwilligersorganisaties wordt als positief en zinvol ervaren. De meeste deelnemers zijn zelf als vrijwilliger betrokken bij een of meerdere organisaties.

Tabel 15: SWOT netwerkversterking via organisatie

Sterktes en kansen
<ul style="list-style-type: none"> • Contact met anderen • Door interactie met andere deelnemers of vrijwilligers kunnen anderstalige nieuwkomers actief werken aan hun Nederlands • Vrijwilligerswerk geeft mensen in armoede het gevoel dat ze iets betekenen voor de maatschappij • Vrijwilligers zijn onafhankelijk • Kans tot tewerkstelling

Zwaktes en bedreigingen
<ul style="list-style-type: none"> • De bijdrage van mensen in armoede die vrijwilligerswerk verrichten wordt niet altijd erkend • De activiteiten van organisaties hangen samen met de werkweek. Er zijn weinig activiteiten in het weekend, op feestdagen en in de vakantie • Vrijwilligers komen en gaan (cf. 'draaideurvrijwilliger') • Mensen hebben het gevoel dat ze hun uitkering zullen verliezen als ze vrijwilligerswerk verrichten
Voorwaarden
<ul style="list-style-type: none"> • Goede 'match' of 'de juiste vrijwilliger of de juiste plaats' • Goede ondersteuning en coaching van vrijwilligers • Erkenning bijdrage vrijwilligers • Onkosten vergoeden

Een van de grote voordelen van dit werkmodel is het **contact met andere vrijwilligers**. Als de vrijwilligers lang genoeg participeren, worden ze vaak deel van elkaars persoonlijk netwerk. Bovendien geven deelnemers met een migratieachtergrond aan dat ze door te participeren in een vrijwilligerswerking **actief kunnen werken aan hun Nederlands**. Vrijwilligerswerk wordt ook gezien als een opstap naar werk. Door de ervaringen en contacten die mensen kunnen opdoen in een vrijwilligerswerking, kunnen ze zichzelf versterken voor de arbeidsmarkt.

Ik zie dat bij ons mensen vrijwilligerswerk doen en dan toch de kracht vinden om in het reguliere circuit te werken (Deelnemer met armoede-ervaring, focusgroep ronde 3).

De netwerkversterking en versterking op andere domeinen (bv. arbeidsmarkt) is maar mogelijk als de vrijwilligers met zorg en **aandacht voor hun mogelijkheden** een plek of rol kunnen opnemen in de organisatie.

In hoeverre zijn kwetsbare vrijwilligers... kunnen ze kwetsbare gezinnen ondersteunen? En dan bleek dat toch niet zo evident omdat, ze zijn soms nog zo kwetsbaar dat ze eigenlijk iemand anders niet kunnen ondersteunen. Daarmee, de intensiteit van die kwetsbaarheid, daar hangt heel veel van af, het kan zijn, dat dat al geheeld is en dat ze wel voor elkaar kunnen werken (Beroepskracht, focusgroep ronde 3).

De timing van elk proces is enorm belangrijk, ook hier, dus, je kan maar werk aanvatten als je er klaar voor bent (Beroepskracht, focusgroep ronde 3).

Is dat ook niet nodig om daar de juiste mensen op de juiste plaats te krijgen? Want ik denk dat dat een enorme meerwaarde kan zijn voor het persoonlijke netwerk als je op een plaats zit waar dat je zelf kan ontplooiën, waar dat je je inderdaad genoeg veilig voelt, voor jezelf een netwerk te durven maken. Maar als ze je ergens steken waar dat je zelf nog kwetsbaarder wordt of, dan ben je niet goed gematcht. Daarom denk ik dat het interessant is om op voorhand te kijken van welke

mensen heb je voor je en welk gezin heb je ter beschikking of de plaats waar dat je vrijwilliger kan worden ingezet. Anders heb je fiasco's soms ook denk ik (Beroepskracht, focusgroep ronde 3).

Naast een goede **matching**, is er ook een duidelijke vraag naar een **goede ondersteuning en coaching** van vrijwilligers. Dat vraagt niet alleen een inhoudelijke 'back up', maar ook financiële middelen voor bijvoorbeeld betaalde krachten.

Wat voor mij ook binnen de organisatie een aandachtspunt zou zijn, een voorwaarde, dat is dat er voldoende professionele hulp is voor de ondersteuning van de vrijwilligers. Als ik nu in onze organisatie kijk, wij hebben in de vijftig vrijwilligers en wij hebben een voltijdse coördinator, waarvoor we constant op zoek moeten gaan naar geld om die te kunnen betalen. Wat dat binnen de organisatie ook belangrijk is, dat is dat de niet-dragende vrijwilligers zeker niet de meerderheid worden, en dan bedoel ik met niet-dragende vrijwilligers, niet alleen mensen in armoede, want even goed, ook iemand niet in armoede kan een niet-dragende vrijwilliger zijn. Dan bedoel ik bijvoorbeeld, omwille van de precaire situatie van mensen in armoede kunnen ze er niet altijd zijn, maar dat geldt even goed voor, ik zal nu zeggen de middenklassers die in een complexe situatie leven waardoor dat ze er ook niet altijd kunnen zijn. En een organisatie kan alleen maar bestaan wanneer dat er ja, voldoende draagkracht is om de werking te laten voortbestaan (Deelnemer met armoede-ervaring, focusgroep ronde 3).

Een van de grootste zwaktes is het **gebrek aan erkenning** dat vrijwilligers soms voelen. Hoewel vrijwilligers veel tijd en energie steken in een bepaalde organisatie, hebben ze soms het gevoel dat hun werk als vanzelfsprekend wordt gezien. Soms hebben ze het gevoel dat er dankbaarheid van hen wordt verwacht omdat ze mogen meedraaien 'alsof de organisatie ons een plezier doet'. Dit gebrek aan erkenning heeft voor een klein deel te maken met onkosten die niet altijd worden vergoed, maar voor een groot deel vooral met het ontbreken van respect en een welgemeende 'dank jullie wel'.

Ik vind dat kwetsbare mensen via de vrijwilligers hun netwerk kunnen uitbreiden, maar soms komt dat dan op misbruik van de personen. En op den duur je geeft heel veel en je krijgt niets terug. Je moet je verplaatsen en iets gaan drinken en dat komt ten koste van je eigen zaken (Deelnemer met armoede-ervaring, focusgroep ronde 3).

Dat vind ik heel, heel veel organisaties willen de vrijwilligers, of doen een beroep op vrijwilligers omdat het een goedkope werkkraft is, maar ze verlangen alsmaar meer en meer en uiteindelijk verwachten ze het werk van een volwaardige werknemer (Deelnemer met armoede-ervaring, focusgroep ronde 3).

Wij bekostigen vervoer, bekostigen de uitstappen, als de vrijwilliger een gezin heeft, dan wordt dat bekostigd, de vrijwilliger, dat gezin moet niets betalen. ... Dat [vrijwilliger die bedrag niet zelf kan voorschieten] moet bespreekbaar zijn. Dan werk je met een soort voorschot. Dat is communicatief natuurlijk weer elke keer, dat je goed moet communiceren van: Waar is het probleem? Wie wilt dat doen en si en la, van het financiële (Beroepskracht, focusgroep ronde 3).

Zowel deelnemers met een armoede-ervaring als beroepskrachten wijzen evenwel op de mogelijke drempel voor vrijwilligers om aan te geven dat ze de kosten niet kunnen dragen.

Waardering voor de geleverde inzet kan zich op verschillende manieren tonen. Eén van de organisaties verwijst naar de attesten waarmee vrijwilligers hun inzet en ervaring in de organisatie kunnen ‘verzilveren’.

Wat wij doen in zo’n situatie, in afwachting van hun job of om iets te verfijnen in hun opleiding, dan geven wij een attest, dan hebben ze daar ook iets aan, dan kunnen ze dat later ook voorleggen op of bij een sollicitatie (Beroepskracht, focusgroep ronde 3).

Verder zijn organisaties niet altijd open en organiseren ze niet altijd activiteiten met vrijwilligers op het moment dat deelnemers er nood aan hebben. Vooral voor de meest kwetsbaren (bv. dak- en thuislozen) vormt dit een probleem. Hoewel ze vaak tijdens de week wel ergens terecht kunnen voor een tas koffie en een gezellige babbel, staan ze **tijdens weekends en feestdagen** vaak voor een gesloten deur.

De respondenten geven aan dat ze hun vrijwilligerswerk soms moeten afbouwen of beperken omdat ze anders het **risico lopen om hun uitkering te verliezen**. Het is niet altijd duidelijk wat ze wel en niet mogen doen als vrijwilliger tijdens een periode van werkloosheid. Dit vormt volgens hen dan ook een grote externe bedreiging voor het vrijwilligerswerk.

6.3.7 Netwerkversterking via regio of locatie

Buurtgerichte activiteiten worden gezien als zeer waardevolle activiteiten waar tegelijkertijd zwaktes en grote bedreigingen aan verbonden zijn. Specifieke randvoorwaarden werden bij dit werkmodel niet expliciet benoemd.

Tabel 16: SWOT netwerkversterking via regio of locatie

Sterktes en kansen
<ul style="list-style-type: none">
• Buurtactiviteiten zijn vaak voorzien van randanimatie voor de kinderen
• Dicht bij huis
• Kans om de burens te leren kennen en verbinding te zoeken met elkaar
• Rommelmarkten versterken de sociale cohesie: mensen in armoede kunnen er contact zoeken met andere mensen en relatief goedkoop spullen kopen. Er is dan een beperkte tot geen financiële drempel.
• Buurtfeesten kunnen inzetten op verdraagzaamheid en non-discriminatie
• De school kan inzetten op activiteiten zodat ouders met elkaar kunnen netwerken

- Maken cultuurverschillen op een positieve manier zichtbaar (bv. door eetkraampjes met wereldgerechten)

Zwaktes en bedreigingen

- Occasionele activiteiten zoals buurtfeesten worden niet ervaren als duurzaam
- Er zijn weinig initiatieven in Brussel
- Hoewel buurtactiviteiten gratis (of tegen een lage deelnameprijs) aangeboden worden, vallen ze vaak duur uit voor mensen in armoede (bv. aankoop drank)
- Je kan het gevoel hebben dat de burens oordelen over de armoede-situatie
- In bepaalde buurten voelt men zich uitgesloten omwille van de eigen sociaaleconomische, religieuze en/of etnische achtergrond
- Buurthuizen worden gesloten en gecentraliseerd
- Gentrificatie beïnvloedt de sociale netwerken van mensen in armoede

Een pluspunt is de kans om de burens te leren kennen en **verbinding te zoeken** met elkaar in de wijk. Participeren aan een buurtgerichte organisatie of activiteit is een ideale manier om je sociaal kapitaal in de buurt te versterken.

Sommige deelnemers vermelden dat het goed is dat er rekening gehouden wordt met **kinderen in de wijk**. Op de door hen aangehaalde activiteiten wordt er kinderanimatie voorzien. Hierdoor hoeven ouders geen opvang te zoeken en kunnen ook de kinderen **meegenieten** van buurtfeesten, activiteiten, enzoverder. Ondanks deze kans tot ontmoeting worden occasionele buurtactiviteiten niet ervaren als duurzaam. Deelnemers uit regio Brussel geven verder aan dat er in hun wijken weinig gebeurt.

Een ander nadeel is de **kostprijs** die verbonden is aan buurtactiviteiten. Hoewel veel activiteiten gratis worden aangeboden, ben je op het einde van de dag altijd meer geld dan voorzien kwijt (bv. aan drank, eten, animatie enz.).

Ook het financiële speelt eigenlijk een rol. (...) Dat is... eigenlijk goedkoop maar toch voor mij is dat duur. Want een ijsje, dit, dat... maar mijn kleine die kan zich wel 8 uur bezighouden dat ik die 's avonds in bad kan afschrobben (Deelnemer met armoede-ervaring, focusgroep ronde 2).

Een voorbeeld van een goede buurtactiviteit die weinig geld kost, zijn de **rommelmarkten**. Respondenten geven aan dat deze de sociale cohesie versterken. Mensen in armoede kunnen er contact zoeken met anderen en tegelijk relatief goedkope spullen kopen. Ook de lokale scholen kunnen inzetten op activiteiten zodat ouders kunnen netwerken met elkaar. Aangezien scholen steeds meer geconfronteerd worden met kinderarmoede, kunnen ze deze ervaring gebruiken om schoolactiviteiten goedkoop en laagdrempelig te houden voor elke ouder.

Ondanks de kansen en goede ervaringen met buurtgerichte activiteiten, geven deelnemers aan dat er ook grote **zwaktes en bedreigingen** verbonden zijn aan dit werkmodel. In bepaalde buurten voelen ze zich bijvoorbeeld **sterk uitgesloten** omwille van hun eigen sociaaleconomische, religieuze en/of etnisch-culturele achtergrond. Ze worden geconfronteerd met **racisme en stigmatisering**. Ze vinden het daarom belangrijk dat lokale organisaties en buurtgerichte activiteiten bewust inzetten op de meerwaarde van (etnisch-culturele) diversiteit in de wijk. Door **cultuurverschillen positief te belichten**, bijvoorbeeld door eetkraampjes met diverse culturele gerechten te voorzien, kunnen wijken inzetten op een cultuur van **verdraagzaamheid en non-discriminatie**.

Volgens bepaalde deelnemers worden ook steeds meer **buurthuizen gesloten en gecentraliseerd** in grootsteden waardoor ze niet meer voor iedereen even toegankelijk zijn.

Ten slotte kan het gevoel leven dat op mensen in armoede wordt neergekeken omwille van hun financiële situatie. Ook **gentrificatie** speelt in bepaalde wijken een rol. Doordat bepaalde kansarme wijken worden 'opgevaardeerd' door groepen uit de (hogere) middenklasse, wordt alles duurder voor mensen in armoede. Enerzijds geven ze aan dat heel wat burens werden verdrongen doordat ze de **huurprijzen** niet meer konden betalen, en anderzijds worden lokale cafés en winkels **duurder**. Dit heeft invloed op het sociale leven van de respondenten. Zo geeft een deelnemer aan dat hij nu slechts een koffie drinkt in het café waar hij komt terwijl hij eerder meerdere koffies in datzelfde café kon drinken en daardoor langer kon blijven zitten om met anderen in gesprek te gaan.

6.4 Conclusies

Doorheen de bespreking van de verschillende werkmodellen, geven de respondenten voortdurend aan dat netwerkversterking weliswaar zinvol is, maar dat armoede onderliggend nog steeds de grootste oorzaak van het verlies van sociaal kapitaal is. En dat dus in eerste instantie **structurele maatregelen nodig zijn** om de inkomenssituatie van mensen in armoede te versterken. Armoede als structureel probleem verzwakt het sociaal kapitaal van mensen die ermee geconfronteerd worden. Enkel het sociaal kapitaal versterken lost het onderliggende probleem niet op.

Juist het tekort aan financiële middelen zorgt er mee voor dat mensen in armoede niet of **minder goed kunnen investeren in het eigen sociale netwerk**. Enerzijds kost een sociaal leven vaak geld (vervoerskosten om familie of vrienden te bezoeken, deelnamekosten activiteiten enz.), anderzijds hebben financiële problemen een impact op het welbevinden. Als mensen in armoede in voornamelijk moeten rondkomen en overleven, worden andere aspecten – zoals het onderhouden van een goed netwerk – minder prioritair.

De deelnemers gaven aan dat er onvoldoende (gekende) netwerkversterkingsinitiatieven zijn. Netwerkversterking wordt nochtans expliciet als een grote meerwaarde ervaren. De groepen in ronde twee en drie **wensten geen filtering te maken in het overzicht van werkmodellen**. De brede waaier aan verschillende modellen en initiatieven is essentieel om een brede doelgroep te bereiken.

Wat voor de ene persoon niet werkt, kan voor een andere persoon waardevol zijn. Afhankelijk van de individuele behoeften, voorkeuren, hulpvraag en situatie, zal een model al dan niet werken. Bovendien zijn de werkmodellen zodanig verweven met elkaar dat een filtering onwenselijk is. Organisaties combineren en implementeren methoden die vallen onder verschillende werkmodellen tegelijkertijd. Netwerkversterking kan zowel direct als indirect gebeuren, en afhankelijk van de context kunnen beide vormen duurzame effecten teweegbrengen.

Netwerkversterking gebeurt niet alleen via daarvoor ontwikkelde methoden. Ook het hebben van werk is een manier om netwerken indirect te versterken. Verschillende deelnemers gaven aan dat **werkloosheid** een vorm van sociale uitsluiting is die tevens kan leiden tot sociaal isolement. Naast netwerkversterking via sociale en maatschappelijke organisaties, versterkt bijvoorbeeld ook activering naar werk het sociaal kapitaal van mensen. Desondanks gaven de deelnemers aan dat deze (professionele) netwerken vaak minder duurzaam zijn, verzwakken of verdwijnen als de arbeidsmarkt verlaten wordt. Daarbij aansluitend wijzen verschillende deelnemers op de uitgesproken focus op activering. Activering, en zo ook netwerkversterking via dat kanaal, is evenwel niet voor iedereen mogelijk. Zonder het belang van deze activering en professionele netwerken te miskennen, hadden de meeste deelnemers een uitgesproken voorkeur voor het versterken van het natuurlijke, informele netwerk.

Hoewel van elk werkmodel afzonderlijk een SWOT-analyse werd gemaakt, werden vooral algemene uitgesproken gedaan die gelden voor alle modellen. Zo legden de ervaringsdeskundigen bovenal nadruk **op de houding van de beroepskracht of vrijwilliger**. Een model staat of valt met deze opstelling. Respondenten benadrukten dat ze begeleid willen worden door iemand die inlevingsvermogen toont, inzicht heeft in de armoedeproblematiek, vertrekt van een krachtgerichte houding, op maat werkt en veiligheid en vrijheid garandeert. Meer dan bij praktische bemerkingen of randvoorwaarden, stonden de groepen stil bij de **relatie** tussen begeleider en 'hulpvrager'.

Enkele belangrijke aandachtspunten die aangehaald werden en opvolging vragen, betreffen de omgang en betekenis van zogenaamde 'slechte' netwerken, de situatie van 'nieuwe armen', de concurrentiegevoelens aan de 'onderkant' van de samenleving, de digitale kloof en de vrees om een uitkering te verliezen:

- **'Slechte' netwerken:** er werd aangegeven dat er in onderzoek meer aandacht moet zijn voor netwerken die contraproductief werken. Vaak gaat men ervan uit dat een breed netwerk quasi-automatisch leidt tot meer sociale steun, maar netwerken kunnen de individuele groei ook belemmeren (cf. sociale druk, negatieve invloed, ...). Het blijft een vraag of en zo ja hoe die netwerken desalniettemin versterkend ingezet kunnen worden.
- **'Nieuwe' armen:** deelnemers die later in hun leven in de armoede zijn terechtgekomen, gaven aan dat ze zich niet thuis voelen tussen mensen in generatie-armoede maar ook uit de boot vallen in hun vroegere vriendenkring. Enerzijds hebben ze het gevoel dat de hulpverlening niet afgestemd is op hun situatie (cf. hulpverleners weten niet hoe om te gaan met mensen in armoede die een hogere opleiding hebben genoten en autonoom zijn) en anderzijds hebben ze weinig raakvlakken met andere mensen in armoede. Ze vroegen aandacht voor deze 'nieuwe sociale kwestie' en de impact van deze nieuwe doelgroep op de hulpverlening en gebruikte methoden.

- **Concurrentiegevoelens** tussen mensen in armoede onderling: er leven allerlei spanningen tussen mensen in armoede die hun situatie met elkaar vergelijken en bovendien vrezen voor hun rechten in een samenleving die steeds diverser wordt.
- **Digitale kloof:** deelnemers zonder internetaansluiting gaven aan dat ze zich sterk uitgesloten voelen omdat de meeste communicatie vandaag online verloopt. Sociale media vormen bijvoorbeeld een belangrijke bron van netwerken. Bovendien worden er ook heel wat websites of applicaties ontwikkeld die helpen om het eigen sociale netwerk online te versterken. De groep die hier de meeste nood aan heeft, kan zich echter vaak geen internetaansluiting veroorloven.
- Verschillende deelnemers durven geen beroep te doen op hun sociale netwerk of dat netwerk zelf niet bij te staan, uit angst dat **hun uitkering verminderd** of teruggevorderd wordt. Het is niet voor alle deelnemers helemaal duidelijk in welke mate je iemand bijvoorbeeld in huis kan opnemen zonder gevolgen. Ook in het zoeken naar vrijwilligerswerk speelt dit een rol. Deelnemers die een uitkering krijgen vinden het niet altijd even makkelijk om te bepalen waar ze hoeveel vrijwilligerswerk kunnen verrichten, zonder dat ze hun uitkering verliezen. Nochtans zorgt dit vrijwilligerswerk voor sociale contacten.

Modellen voor netwerkversterking bij mensen in armoede hebben voor- en nadelen, maar ondanks de zwaktes en gevaren ervaren de deelnemers die als zinvol. Daarbij blijft voor hen de **keuzevrijheid** in netwerkversterkingsprocessen essentieel. De betrokkene dient de vrijheid te hebben om dergelijk processen **op te starten of stop te zetten**.

7 Ronde 4: synthese en vooruitblik

De doelstelling van de vierde ronde van het Delphi-onderzoek was een synthese door dezelfde inhoudelijke stuurgroep die ook al input leverde in de eerste ronde (zie tabel 18). Expert met vertegenwoordigende of beleidsmatige deskundigheid gaven feedback op de input van de ervarings- en praktijkdeskundigen, trokken gezamenlijk conclusies, formuleerden algemene beleidsaanbevelingen en gaven gerichte feedback ter opvolging van dit onderzoek.

In dit hoofdstuk bespreken we eerst de feedback van de experten op de neerslag van de sterkte-zwakteanalyse van de ervarings- en praktijkdeskundigen. Daarna gaan we in op de bespreking van de suggesties voor disseminatie en verder onderzoek.

7.1 Feedback op de SWOT-analyse

De leden van de inhoudelijke stuurgroep reageren in eerste instantie op de resultaten van Delphi-ronden twee en drie (zie hoofdstuk 6) en de onderwerpen die hen na de toelichting op de stuurgroep of het lezen van het rapport zijn bijgebleven. Algemene aandachtspunten en reflecties die ze meegeven betreffen enerzijds het belang van het professionele en het persoonlijke netwerk en anderzijds de problematiek structurele uitsluiting, gentrificatie en de aandacht voor sociale cohesie. Specifieke opmerkingen betreffen het buddywerkmodel. We integreerden ze in de algemene opmerkingen.

7.1.1 Gevaar op instrumentalisatie

De stuurgroep benadrukt de zinvolheid van dit onderzoek en de meerwaarde van de bijdrage van ervaringsdeskundigen. Als mensen in armoede aangeven dat er meer moet worden ingezet op persoonlijke netwerkversterking, moet daarnaar geluisterd worden. Het onderscheid tussen netwerkversterking als middel of netwerkversterking als doel moet evenwel goed bewaakt worden volgens de stuurgroep. Netwerkversterking mag niet 'geïnstrumentaliseerd' worden en ingezet worden om louter functionele doeleinden na te streven. **Structurele kwesties mogen bijvoorbeeld niet overgelaten worden aan het persoonlijke netwerk.** Armoede en sociale uitsluiting zijn structurele problemen die niet opgelost worden door het louter vergroten van het eigen netwerk. De erkenning van deze sociale realiteit en sociale uitsluiting waarmee mensen in armoede geconfronteerd worden, is volgens verschillende stuurgroepleden een zeer belangrijke randvoorwaarde. Los van netwerkversterking en de eigen vaardigheden om een netwerk al dan niet te onderhouden, worden sommige groepen sociaal afgewezen. Netwerkversterking kan met andere woorden niet slagen als deze groepen structureel uitgesloten blijven van de maatschappij.

Ik vind het belangrijk dit te expliciteren omdat we in de praktijk zien dat er enerzijds wordt ingezet op netwerkversterking maar dat anderzijds bestaande mogelijkheden om te netwerken en deze netwerken te versterken worden afgebouwd. (...) Het lijkt alsof het 'persoonlijke' geïnstitutionaliseerd/georganiseerd wordt, alsof het professioneel perspectief het wint van het sociale. Zie ook het vrijwilligerswerk: mensen in armoede moeten hun vrijwilligerswerk aangeven en laten goedkeuren, maar tegelijk worden ze verplicht om een soort gemeenschapsdienst te vervullen om zich te integreren... In hun ogen wordt hen iets waardevols/persoonlijk/zelf gekozen afgepakt dat hen in een andere vorm met een andere finaliteit wordt opgedrongen. Ze worden als het ware eerst uit allerlei netwerken uitgesloten (school, werk, gezin en familie, buurt, ...), worden daar zelf verantwoordelijk voor gesteld en moeten dan netwerkvaardigheden ontwikkelen om zich in 'gecontroleerde' netwerken te integreren. Deze uitsluiting moet bovenal aan de basis worden aangepakt (Deelnemer inhoudelijke stuurgroep, ronde 4).

Daarnaast beklemtoont de stuurgroep dat ook de kwestie van 'nieuwe armoede' en de onderlinge concurrentie tussen kwetsbare groepen niet beperkt blijft tot een probleem van sociale netwerken. Deze sociale kwesties wijzen op dieperliggende structurele problemen en de impact van die problemen op sociale relaties. Netwerken of **netwerkversterking** zijn een **deeloplossing**, maar volstaan niet in de strijd tegen armoede.

7.1.2 Impact van recente migratiegeschiedenis

De inhoudelijke stuurgroep vraagt bijzondere aandacht voor het perspectief van mensen in armoede met een **recente migratiegeschiedenis**. Hoewel dit perspectief aan bod komt wanneer het gaat over de onderlinge concurrentie tussen mensen in armoede of het gehanteerde taalgebruik in vormingen, zijn de modellen niet getoetst bij een aantal specifieke groepen. Er wordt dan gedacht aan Roma met armoede-ervaring voor wie netwerkversterking vermoedelijk een andere en meer specifieke aanpak vraagt. In grootstedelijke contexten waar armoede vaak een 'kleur' heeft, is bijzondere aandacht voor deze kwetsbare groepen nodig. Dit moet veeleer gezien worden als een aandachtspunt om 'op maat' te kunnen werken (zie supra en zie ook verder), dan dat het een pleidooi is voor een (stigmatiserende) categoriale benadering of aanpak.

7.1.3 Het professionele en het persoonlijke netwerk

De stuurgroepleden (h)erkennen de knelpunten die de ervaringsdeskundigen ten aanzien van professionele netwerkversterkingsinitiatieven en het brede hulpverleningsaanbod benoemen. Ze sluiten zich aan bij het oordeel van de ervarings- en praktijkdeskundigen en benadrukken dat het persoonlijke netwerk de professionele hulpverlening absoluut niet kan of mag vervangen. **Zowel het professionele als het persoonlijke netwerk zijn van belang**; ze beogen vaak verschillende doeleinden.

De stuurgroep geeft een aantal argumenten:

1. Professionele hulpverlening kan het **recht op sociale bijstand** garanderen. Het professionele middenveld blijft noodzakelijk als terugvaloptie, als een verzekering tegen onderbescherming.
2. Als de professionele hulpverlening minder goed werkt, is het juist essentieel om deze te **versterken in plaats van af te bouwen**.
3. De deelnemers met armoede-ervaring gaven reeds aan andere verwachtingen te hebben van het professionele netwerk dan van het persoonlijke netwerk. De inhoudelijke stuurgroep vult aan dat men van vrijwilligers of de naaste omgeving **niet dezelfde vaardigheden** mag verwachten als van professionele hulpverleners. Hoewel er steeds ingezet moet worden op vorming en coaching, moet er van vrijwilligers (bv. buddy's) niet verwacht worden dat ze zich alle mogelijke professionele competenties eigen maken (bv. omgaan met ethische vragen, beroepsgeheim enz.). Dat betekent dat zich op vlak van vaardigheden een heterogene groep vrijwilligers kan aandienen.
4. Het is de **combinatie van beroepskrachten en vrijwilligers** in de omgeving die vaak tot mooie resultaten leidt. Zo wordt het project 'Koffie & formulieren' van Samenlevingsopbouw, de Centra voor Algemeen Welzijnswerk (CAW) en in sommige gemeenten ook de plaatselijke Openbare Centra voor Maatschappelijk welzijn (OCMW) als good practice aangehaald. In dit project, dat vaak wordt opgezet in plaatselijke buurtcentra, wordt een ontmoetingsruimte gecreëerd waar mensen ook terecht kunnen voor hulp bij (administratieve) formulieren. Zowel vrijwilligers als beroepskrachten zijn aanwezig om kwetsbare groepen te helpen met een brief, een aanvraag of een factuur. Als de vrijwilligers geen raad weten met bepaalde vragen, springen de professionele beroepskrachten in.

In een vorige Delphi-ronde gaven deelnemers aan dat professionele netwerken ook potentieel duurzaam zijn en dat een groep mensen altijd nood zal hebben aan dit netwerk. De meest kwetsbare groepen ontwikkelen niet altijd de nodige competenties om een eigen netwerk te onderhouden. Vanuit de inhoudelijke stuurgroep wordt aangevuld dat er verschillende factoren kunnen spelen waardoor mensen in armoede **nood** zullen blijven hebben aan de **professionele hulpverlening**. Niet alleen de competenties spelen een rol, maar evenzeer andere elementen zoals de aanwezigheid van een minder sterk netwerk.

De mate waarin het professionele netwerk dan wel het persoonlijke netwerk wordt ingezet of versterkt, is volgens de stuurgroep een **kwestie van maatwerk**. Naargelang de hulpvraag en de betrokkenen kan het professionele, het persoonlijke of beide aspecten (expliciet) worden ingeschakeld of gestimuleerd. Een bedenking van de stuurgroep over lotgenotennetwerken sluit hierbij aan: in vele gevallen versterkt het contact met lotgenoten de persoon in armoede, maar sommige mensen zullen contacten met mensen uit een ander milieu verkiezen. Het voordeel van lotgenoten is dat ze elkaar begrijpen, maar niet-lotgenoten kunnen de blik van mensen helpen verruimen.

Op maat werken met kwetsbare groepen is volgens de inhoudelijke stuurgroep daarenboven niet louter de taak van sociale of culturele organisaties. Ook binnen het tewerkstellingsdomein doen zich

gelijkaardige discussies voor en probeert men te zoeken naar een goede balans tussen een (inclusief) structureel- en doelgroepenbeleid. Vanuit het idee dat *'one size doesn't fit all'* heeft het weinig zin om algemene uitspraken te doen over welke vorm van netwerken of welke werkmodellen het beste werken. De conclusie daarom is zich telkens af te vragen *'what works for whom?'*. Dat sluit aan bij de onderzoeksintentie zoals in de inleiding en hoofdstuk 2 verwoord.

Er wordt verder in de stuurgroep aangegeven dat netwerkversterking de grootste slaagkansen heeft als er wordt gewerkt op het ritme en de maat van het individu. Netwerkversterking moet ten slotte gebeuren op vraag van de mensen in armoede zelf, er mag zeker geen sprake zijn van gedwongen persoonlijke netwerkversterking.

7.1.4 Gentrificatie en sociale cohesie

Gentrificatie werd door enkele deelnemers met armoede-ervaring aangegeven als een mogelijke bedreiging voor hun eigen sociale netwerk. Doordat mensen met een hoger inkomen verhuizen naar hun wijk en de wijk als het ware 'opgewaarderd' wordt, worden ook de prijzen in plaatselijke cafés duurder of worden plaatselijke horecazaken volledig vervangen door 'hippere', dure zaken. Het gevolg van deze processen van gentrificatie is niet alleen dat kwetsbare bewoners mogelijk worden verdrongen naar andere kansarme wijken, maar ook dat mensen in armoede die in de wijk blijven wonen het zich bijvoorbeeld niet meer kunnen veroorloven om naar een lokale drink- of eetgelegenheid te gaan, waar ze dat voorheen wel deden. Zo verliezen ze ook sociale contacten en kan hun sociaal netwerk verder afzwakken.

De inhoudelijke stuurgroep onderlijnt dat er vanuit het beleid specifiek aandacht moet zijn voor deze kwetsbare groepen en processen van verdringing bij het opwaarderen van een wijk. Er moet voor gezorgd worden dat de **huidige inwoners er in eerste instantie kunnen blijven wonen**, en dat ze zich daarnaast ook thuis kunnen blijven voelen in hun omgeving. Aandacht moet er niet enkel zijn voor het betaalbaar houden van de woning op zich, maar ook voor de impact van gentrificatie op hun sociale netwerk en welbevinden.

Afgezien van deze gevaren, benadrukt de stuurgroep dat de **opwaardering van wijken ook kansen biedt**. Niet alleen de infrastructuur in de wijk verbetert vaak door het aantrekken van meer kapitaalkrachtige bewoners, maar ook de sociale netwerken van mensen in armoede kunnen hierdoor verbeterd worden. Een **sociale mix** in de wijken kan leiden tot een meer heterogeen netwerk en verbinding tussen verschillende sociaaleconomische groepen.

Er wordt tegelijk aangegeven dat er heel wat **voorwaarden** verbonden zijn aan dergelijke sociale mix en dat deze niet vanzelfsprekend is. Er zijn volgens de stuurgroep voldoende voorbeelden van wijken met veel sociaaleconomische en etnisch-culturele diversiteit, waar weinig verbinding is tussen de verschillende groepen. Om een sociale mix te doen werken, zijn er bijvoorbeeld goede **ontmoetingsplaatsen** en -momenten nodig waar iedereen terecht kan, en waarbij de bewoners samen

kunnen werken aan een **gemeenschappelijk doel**. De ontmoeting tussen de verschillende groepen kan op verschillende manieren gestimuleerd worden, denk maar aan het verenigingsleven, de sport, de plaatselijke scholen, enzoverder.

De opwaardering van wijken is met andere woorden niet noodzakelijk een bedreiging. Het vraagt evenwel een inspanning en moet iedereen ten goede komen.

Hier eindigde de input van de verschillende deskundigen omtrent de sterktes, zwaktes, kansen, bedreigingen en randvoorwaarden van persoonlijke netwerkversterking. We trekken de algemene conclusies in het volgende hoofdstuk. In de volgende paragraaf bespreken we eerst nog hoe de stuurgroep de verdere opvolging van dit onderzoek ziet.

7.2 Feedback over opvolging onderzoek

De stuurgroep gaf feedback op de verschillende pistes op vlak van valorisatie van dit onderzoek. We ontvingen feedback over hoe men onderzoeksbevindingen kan verspreiden naar het werkveld, netwerkversterkingsinitiatieven kan versterken en een bredere ingang kan laten vinden. Daarnaast bespraken de leden verschillende kansen voor verder onderzoek.

7.2.1 Verspreiding resultaten

De onderzoekers legden drie mogelijke verspreidingskanalen voor:

1. Valorisatie via een onlineplatform

Om verschillende organisaties in Vlaanderen en Brussel te bereiken, kan er een onlineplatform gecreëerd worden waar mensen terecht kunnen om de werkmodellen en (toegankelijke, beknopte) conclusies van dit onderzoek enerzijds te raadplegen, en anderzijds om aan 'zelfstudie' te doen. Het overzicht van 'good practices' kan mensen inspireren om keuzes te maken voor een bepaald werkmodel, en kan mensen doorverwijzen naar organisaties die ervaring hebben met een bepaalde manier van werken. Er kan eventueel gewerkt worden met verschillende modules:

- Werkmodellen met bijhorende SWOT-analyse
- Overzicht van praktijkvoorbeelden en good practices
- Doe-het-zelf-kit met casussen en reflectiekaarten

Dit zou geen nieuw platform mogen zijn, maar in samenwerking dienen te gebeuren met externe partners zoals bv. het Steunpunt Mens en Samenleving (SAM) via kennisplein.be of EXPOO.

2. Valorisatie via vorming

Een andere mogelijkheid is het verspreiden van de resultaten en inzichten via vorming. In deze vormingen kan dezelfde inhoud aan bod komen als hierboven beschreven (online platform). De vorming kan eventueel ook als train-de-trainer worden opgezet.

3. Valorisatie via een 'lerend netwerk'

Verder kan er een 'lerend netwerk' opgericht worden waarbij organisaties opgevolgd worden. Via intervisie of supervisie kan er expertise worden gedeeld, op maat van welbepaald context en betrokken doelgroep. Lokale besturen kunnen worden aangesproken als partner.

De stuurgroep onderkent het belang van de verspreiding van de onderzoeksbevindingen naar sociale organisaties. Een zelfstudiepakket of toolbox over de ervaringen en reflecties van mensen in armoede over de verschillende netwerkversterkende werkmodellen is een meerwaarde om praktijkwerkers te inspireren, maar het belang van een klassieke vorming mag ook niet onderschat worden.

Nu zien praktijkwerkers zich (soms) genoodzaakt om inspiratie op te doen in het buitenland, terwijl ook in eigen land voldoende zinvolle netwerkversterkingsinitiatieven zijn. Deze initiatieven moeten meer en beter kenbaar gemaakt worden in het werkveld. Het volstaat evenwel niet om bijvoorbeeld een toolbox of een zelfstudiepakket ter beschikking te stellen. Om de input te vertalen naar de praktijk, is er ondersteuning en begeleiding nodig. Het belang van vorming, op maat van de verschillende sectoren, wordt benadrukt.

Verschillende aandachtspunten bij het ontwikkelen van een onlineplatform of vorming worden benadrukt. Bovenstaande suggesties zijn erg partnerspecifiek, maar vele organisaties zijn reeds overbevraagd. Vooral aandacht voor de werkdruk in kleinere organisaties is noodzakelijk. Indien verwacht wordt dat het werkveld met de input aan de slag gaat, moeten er middelen worden voorzien. Verder kan een vorming best in overleg met ervaringsdeskundigen opgesteld worden.

Een stuurgroep lid geeft aan dat het inhoudelijk eigenaarschap bij de onderzoekers⁶ zou moeten blijven liggen. De onderzoekers geven aan dat de suggesties voor verdere opvolging los staan van de mogelijke opdrachtnemer, en dat om de inhoudelijke kennis te vertalen naar de praktijk, betrokkenheid van verschillende praktijkactoren hoe dan ook essentieel is.

Voor de verspreiding van de toolbox beamen de leden van de stuurgroep om nog breder te kijken naar mogelijke partners. Vermeld worden Demos vzw, de OCMW's, VVSG, EXPOO, lokale vrijwilligerspunten en het Steunpunt Mens en Samenleving (SAM) via kennisplein.be.

---

⁶ Dit onderzoek is uitgevoerd in opdracht van de Vlaamse overheid, departement Welzijn, Volksgezondheid en Gezin (afdeling Welzijn & Samenleving). Het eigenaarschap van het onderzoeksrapport ligt bij deze opdrachtgever.

7.2.2 Mogelijkheden voor verder onderzoek

De onderzoekers legden drie mogelijke pistes voor verder onderzoek voor:

1. Ontwikkelingsgericht onderzoek (principes van 'design research')

Een eerste mogelijkheid is om in samenwerking met actoren op het terrein de (al dan niet digitale) 'Doe-het-zelf-tool' (zie 7.2.1) te ontwikkelen voor organisaties. In dergelijk onderzoeksopzet wordt een instrument niet louter gebaseerd op de resultaten van beschrijvend onderzoek, maar wordt het proces van implementatie van de vormingstool in de praktijk begeleid door onderzoek. 'Design research' erkent de eigenheid van praktijkgerichte implementatie van onderzoeksresultaten, en zet in op co-creatieve samenwerking met partners in de praktijk. Door het volgen van specifieke cases per werkmodel en het voorleggen van mogelijke handvaten ter instructie van professionals kunnen er bijvoorbeeld 'do's' en 'don't's' geformuleerd worden bij elk werkmodel. Ook 'trial and error' methoden behoren dan tot de mogelijkheden.

2. Evaluatieonderzoek

Een andere piste voor verder onderzoek is evaluatieonderzoek. Dit onderzoek gaat de impact na van persoonlijke netwerkversterkingsinitiatieven in concrete situaties. Als case kan een persoon of een netwerkversterkende activiteit gekozen worden. Er kan bijvoorbeeld nagegaan worden wat een bepaald werkmodel of initiatief heeft teweeggebracht in het persoonlijke netwerk van de betrokkene. Concreet kan er een vragenlijst ontwikkeld worden waarmee mensen in armoede zelf netwerkversterkende initiatieven betrouwbaar en geldig kunnen evalueren. Dergelijk assessment ontbreekt momenteel.

De stuurgroep vindt zich vooral in de tweede mogelijkheid, maar zou het assessment ook richten naar praktijkwerkers. Het is zinvol om een vragenlijst te ontwikkelen waarbij de impact van een model gemeten wordt vanuit de twee perspectieven. Op deze manier kunnen er nog meer aanbevelingen gedaan worden om bestaande praktijken te versterken. Dit onderzoek roept wel methodologische vragen op: 'Hoe ga je impact meten?' 'Welke parameters gebruik je daarvoor?'. Een verbetering van sociaal kapitaal is als effect zeer moeilijk te meten. Toch kan een instrument ter evaluatie van netwerkversterkende praktijken wellicht wel het proces van netwerkversterking helpen evalueren met behulp van parameters die 'evidence based' uit onderhavig onderzoek naar voren kwamen. Daarbij is het van belang om de verschillende werkmodellen enkel op hun eigen waarde, en niet ten opzichte van elkaar te vergelijken. Conclusies mogen enkel getrokken worden binnen een model, niet over de verschillende modellen heen. Het is met andere woorden een vorm van zelfevaluatie die de organisatie aanknopingspunten geeft om (nog) sterker op netwerkversterking in te zetten.

8 Conclusies en aanbevelingen

Onze centrale onderzoeksvraag luidde “wat zijn kritische succesfactoren en randvoorwaarden om de persoonlijke netwerken van mensen in armoede duurzaam te versterken”? We toetsten deze vraag na een literatuurstudie iteratief af in verschillende rondes bij een inhoudelijke stuurgroep en verschillende focusgroepen met ervarings- en praktijkdeskundigen. In de verschillende fasen gingen we na of de groepen zich vonden in elkaars input met als doel tot getoetste en collectief gedragen werkmodellen en randvoorwaarden te komen (zie Delphi-design, 2.2). Zoals reeds verwoord in hoofdstuk 6.3 was het echter niet de bedoeling om de verschillende modellen en methoden te vergelijken met elkaar in termen van ‘beter’ of ‘slechter’, noch om elk werkmodel te evalueren. Er werden geen conclusies getrokken over de effectiviteit of impact van een werkmodel op zich.

In dit hoofdstuk geven we een samenvattend overzicht van de belangrijkste onderzoeksbevindingen en aanbevelingen.

8.1 Werkmodellen voor persoonlijke netwerkversterking

Op basis van literatuurstudie onderscheidde we zeven werkmodellen voor persoonlijke netwerkversterking. Met ‘**persoonlijke competentieversterking**’ werd verwezen naar cursussen en vormingen die - al dan niet digitaal - worden opgezet opdat mensen in armoede hun vaardigheden kunnen aanscherpen om zelf een netwerk te versterken. Het werkmodel ‘**persoonlijke vriend**’ omvatte methoden waarbij een vrijwillige sleutelfiguur ingeschakeld wordt om een persoon in armoede te ondersteunen (buddywerkingen). Onder ‘**persoonlijk netwerk**’ verstonden we methoden die een, door de betrokkene zelf gekozen, netwerk betrekken in de interventie. Vaak bestaat dit netwerk uit het natuurlijke netwerk, zoals vrienden en familie. ‘**Lotgenotennetwerken**’ zijn netwerken van mensen met een gedeelde of vergelijkbare levenservaring. Met het werkmodel ‘**contextgericht werken**’ verwezen we naar methoden die vanuit de professionele hulp- en dienstverlening worden opgezet. Hier wordt er niet enkel gewerkt met de betrokken persoon maar ook met zijn of haar omgeving. In ‘**vrijwilligerswerkingen via organisatie**’ wordt er via het decretaal ingebouwd vrijwilligerswerk al dan niet direct aan netwerkversterking gedaan. Netwerkversterking gebeurt ten slotte ook via ‘**regio-gerichte organisaties**’. Hieronder plaatsten we werkingen die inzetten op sociale cohesie en netwerken binnen een specifieke regio of wijk, vaak ‘community building’ of buurtwerk genoemd.

De verschillende werkmodellen omvatten elk een aantal methoden en werkvormen die een aantal **gemeenschappelijke parameters** delen (zie schema 4.3):

- Ze zijn individueel (bv. persoonlijke vriend) of groepsgericht (bv. buurtactiviteiten)
- Ze zetten een specifiek aantal personen in (bv. één sleutelfiguur bij persoonlijke vriend of meerdere vrijwilligers in buurtcentra)
- Ze vereisen al dan niet een persoonlijke relatie vooraf
- De rol die de (eventuele) vrijwilliger inneemt
- De rol die de (eventuele) beroepskracht inneemt

Het onderscheid tussen de verschillende werkmodellen en daarbij horende methoden en projecten was conceptueel. In de praktijk zijn zowel de verschillende werkmodellen als bijhorende methoden vaak **verweven** of worden ze **complementair** ingezet.

We legden de verschillende werkmodellen aan de inhoudelijke stuurgroep en focusgroep met mensen in armoede voor en gingen na welke ze mee wilden nemen in het verdere onderzoek om meer vanuit de diepte te bespreken. Beide groepen wensten **geen filtering** te maken in het overzicht. Elk werkmodel werd als zinvol ervaren aangezien een gevarieerd aanbod ook een gevarieerde doelgroep bereikt (*'what works for whom'*). Dit werd als de eerste **randvoorwaarde** voor persoonlijke netwerkversterking benoemd: een werkmodel is persoonlijk als de betrokkene dat zelf zo ervaart, en naargelang de behoeften, noden en verwachtingen werkt het ene model beter voor iemand dan het andere. Elk model op zich kan dan ook duurzame effecten teweegbrengen.

Ervarings- en praktijkdeskundigen vulden vervolgens, meer vanuit de diepte, bij alle werkmodellen sterktes en kansen, zwaktes en bedreigingen en randvoorwaarden voor duurzame netwerkversterking aan. We vatten deze samen in onderstaande tabel.

Tabel 17: samenvattend overzicht SWOT-analyse

	Persoonlijke competentieversterking	Persoonlijke vriend 'buddy'	Persoonlijk netwerk	Lotgenotennetwerk	Contextgericht werk	Vrijwilligerswerking	Community building
Sterktes en kansen	<ul style="list-style-type: none"> - Veilige context - Werken aan vaardigheden - Contact met andere deelnemers - Inzicht en feedback 	<ul style="list-style-type: none"> - Een buddy is vaak op de hoogte van volledige situatie - Een buddy kan nagaan waar men recht op heeft - Een buddy die niet in armoede leeft, kan je horizon verruimen. - De buddy krijgt inzicht in de leefwereld van mensen in armoede. - Beschikbaarheid van de buddy buiten de kantooruren. - Buddy kan nieuwkomer helpen Nederlands leren 	<ul style="list-style-type: none"> - Netwerk krijgt zicht op wat er zich afspeelt - Versterkt netwerken op een wijze die niet afhankelijk is van een bepaalde organisatie of een bepaald beroep - Moderator in de groepsbijeenkomsten kan helpen nuanceren - Familiale relaties kunnen hersteld worden 	<ul style="list-style-type: none"> - Hart luchten bij mensen die dezelfde problemen en noden ervaren - Bewust van de eigen situatie - Maakt mensen in armoede weerbaarder - Gelegenheid om dingen te doen - Bruggen bouwen naar andere groepen - Heterogene groepen worden bewust van het delen van dezelfde problemen - Zelforganisaties bieden psychosociale steun 	<ul style="list-style-type: none"> - Problemen die onderling niet besproken worden, kunnen op tafel worden gelegd door de hulpverlener - Naasten (bv. ouders) kunnen worden aangesproken op hun verantwoordelijkheid - Draagkracht van de betrokkenen wordt vergroot 	<ul style="list-style-type: none"> - Contact met anderen - Door interactie met andere deelnemers of vrijwilligers kunnen anderstalige nieuwkomers actief werken aan hun Nederlands - Vrijwilligerswerk geeft mensen in armoede het gevoel dat ze iets betekenen voor de maatschappij - Vrijwilligers zijn onafhankelijk - Kans tot tewerkstelling 	<ul style="list-style-type: none"> - Buurtactiviteiten met randanimatie voor kinderen - Dicht bij huis - Kans om de burens te leren kennen en te verbinden - Rommelmarkten versterken sociale cohesie - Buurtefeesten kunnen inzetten op verdraagzaamheid en non-discriminatie - De school kan inzetten op activiteiten zodat ouders kunnen netwerken - Maken cultuurverschillen op een positieve manier zichtbaar
Zwaktes en bedreigingen	<ul style="list-style-type: none"> - Mogelijk stigmatiserend en confronterend - Opvolging/nazorg vaak beperkt - Beperkt in de tijd - Niet op maat - Beperkt of onvoldoende draagvlak in context - Cursussen vaak relatief duur 	<ul style="list-style-type: none"> - Niet elke buddy kan zich inleven in armoede - De buddy kan afhaken - Vaak voor een beperkte periode - Gearrangeerd karakter - Wachlijsten - Gevaar op 'bemoeienissen' - Te sterke nadruk op vorming en coaching 	<ul style="list-style-type: none"> - Kan leiden tot schaamte - Angst om veroordeeld te worden - Veel voorbereiding nodig - Rondtafelgesprek kan erg formeel zijn - Voelt soms aan als 'bedelen' om een netwerk - Als je iemand uit je persoonlijk netwerk wil helpen, loop je het risico om je uitkering te verliezen - Onzekerheid bij de hulpverlener om het traject te durven 'loslaten' - Risico verantwoordelijkheid overdragen op het netwerk - Netwerk soms overbevestigd 	<ul style="list-style-type: none"> - Relaties kunnen snel verwateren - De drempel is groot voor de meest kwetsbaren - Ook voor nieuwe armen is aansluiting een grote stap omdat je dan openlijk moet toegeven dat je in armoede leeft - Contact met enkel mensen die dezelfde ervaring delen kan ook 'vernauwend' zijn - Interne uitsluiting binnen de groepen - Zelfverenigingen worden niet altijd erkend en gesubsidieerd 	<ul style="list-style-type: none"> - Thuisbegeleiding kan als bedreigend worden ervaren omdat men zich schaamt voor de leefsituatie en woonkwaliteit - Vraagt veel tijd 	<ul style="list-style-type: none"> - De bijdrage van mensen in armoede die vrijwilligerswerk verrichten wordt niet altijd erkend - De activiteiten van organisaties hangen samen met de werkweek. Er zijn weinig activiteiten in het weekend, op feestdagen en in de vakantie - Vrijwilligers komen en gaan - Mensen hebben het gevoel dat ze hun uitkering zullen verliezen als ze vrijwilligerswerk verrichten 	<ul style="list-style-type: none"> - Occasionele activiteiten niet ervaren als duurzaam - Er zijn weinig initiatieven in Brussel - Buurtactiviteiten toch vaak te duur - Mogelijk oordeel horen over armoede-situatie - In bepaalde buurten voelt men zich uitgesloten - Buurthuizen worden gesloten en gecentraliseerd - Gentrificatie beïnvloedt de sociale netwerken van mensen in armoede
Randvoorwaarden	<ul style="list-style-type: none"> - Inbreng van de deelnemers waarden - Begeleiders die durven afblokken - Focus op oefeningen - Goede omkadering - Opvolging en nazorg - Deelnemers informeren en ondersteunen qua mobiliteit en opvang voor de kinderen - Draagvlak van de dichte sociale omgeving 	<ul style="list-style-type: none"> - Krachtgerichte houding - Presentie - Gelijke balans tussen geven en nemen - Zelf kiezen wie buddy wordt - Coaching van het duo - Het duo moet zich langs beide kanten kwetsbaar kunnen opstellen - Basiskennis van de armoedeproblematiek - Geen bemoeienis - Langdurig traject 	<ul style="list-style-type: none"> - Regie ligt bij de betrokkene - Betrokkene kiest zelf wie hij of zij wil betrekken - Betrokkene kiest zelf of hij al dan niet centraal wil staan - Vertrouwen en veiligheid - Voorafgaandelijke grondige analyse van het netwerk mét de betrokkene 	<ul style="list-style-type: none"> - Gelijkwaardigheid - Respect - Coaching - Subsidiering 	<ul style="list-style-type: none"> - Krachtgerichte en professionele basishouding - Delen van informatie tussen hulpverleners zodat de betrokkenen niet altijd hun verhaal opnieuw moeten doen - Afstemming van de professionele hulpverlening 	<ul style="list-style-type: none"> - Voor goede 'match' zorgen: de juiste vrijwilliger op de juiste plaats - Goede ondersteuning en coaching van vrijwilligers - Erkenning bijdrage vrijwilligers - Onkosten vergoeden 	

8.2 Kritische succesfactoren

In het algemeen werden conclusies getrokken over de bekendheid van netwerkversterkingsinitiatieven, het belang van een structureel armoedebeleid, over het doel van netwerkversterking en het domein waarop deze nodig is (welk perspectief?) en de concrete verwachtingen van mensen in armoede ten aanzien van deze initiatieven (hoe versterken?). Daarnaast concludeerden de focusgroepen dat er verschillende maatschappelijke dynamieken zijn die druk zetten op sociale relaties en bedreigingen met zich meebrengen waarmee rekening moet worden gehouden in netwerkversterkingsprocessen.

8.2.1 Toegankelijkheid en bekendheid van initiatieven

Een eerste kritische succesfactor voor de inzet van netwerkversterkende modellen is de bekendheid en vertrouwdheid met deze modellen. Als we willen dat netwerkversterkingsinitiatieven succesvol zijn, moeten die initiatieven in eerste instantie bekend zijn bij zowel praktijk- als ervaringsdeskundigen. Zowel uit de literatuurstudie als de focusgroepen bleek dat dit niet altijd het geval is. Bovendien zijn niet alle modellen, methoden en praktijken overal beschikbaar. Verschillende projecten zijn regio-gebonden waardoor netwerkversterkende initiatieven niet overal in gelijke mate toegankelijk zijn.

8.2.2 Netwerkversterkend werken vanuit een structureel armoedebeleid

Verschillende deelnemers met armoede-ervaring gaven aan dat hun persoonlijke netwerk niet afgezwakt of uiteengevallen zou zijn als ze niet geconfronteerd werden met armoede. Contacten verwateren doordat deelnemers de middelen niet hebben om bijvoorbeeld familieleden of vrienden te bezoeken (vervoerskosten), om iets te gaan drinken met vrienden of om een internetaansluiting te betalen.

Netwerkversterking OK, maar structurele oplossingen rond armoede [zijn] cruciaal: oa. inkomens verhogen (Deelnemer inhoudelijke stuurgroep, ronde 4).

De inhoudelijke stuurgroep benadrukte het **structurele armoedeprobleem** als oorzaak van verzwakte netwerken. Hoewel het belang en de zinvolheid van netwerkversterking niet werd ondergewaardeerd, onderschreven de verschillende groepen het belang van **structurele maatregelen** om de positie van mensen in armoede ook op sociaal vlak te versterken. We zagen in het begrippenkader (zie hoofdstuk 3) tevens dat het concept sociaal kapitaal niet gebruikt mag worden om de armoedeproblematiek te depolitiseren. De veronderstelling dat individuen uit de armoede kunnen geraken door contact met kansrijke groepen, houdt geen rekening met maatschappelijke belemmeringen (Cleaver, 2005).

Een belangrijke randvoorwaarde voor het duurzaam versterken van persoonlijke netwerken, is volgens de verschillende focusgroepen in eerste plaats de **erkenning en bestrijding van dit structureel probleem**. Armoede heeft een impact op het sociaal kapitaal van mensen in armoede, en zij noch hun persoonlijke netwerk kunnen dit probleem op eigen kracht overwinnen. Aangezien armoede een “netwerk van sociale uitsluitingen [is] dat zich uitstrekt over meerdere gebieden van het individuele en collectieve bestaan” (Vranken & De Boyser, 2005, p. 31), kan netwerkversterking volgens de groepen enkel duurzaam zijn als tegelijkertijd meervoudige deprivatie wordt bestreden. Netwerken kan je niet voldoende versterken zonder de oorzaak van de verzwakking ervan aan te pakken.

Erkenning van het structurele probleem wil ook zeggen dat de impact van armoede op het **welbevinden** van mensen in armoede niet onderschat mag worden. Wanneer mensen nauwelijks rondkomen en geconfronteerd worden met een meervoudige problematiek, vormt het versterken van het netwerk niet altijd een prioriteit. Respondenten gaven aan dat de strijd met armoede zodanig veel energie kan vragen, dat men zich emotioneel niet altijd in staat voelt om er meer bij te nemen. Het ‘moeten’ versterken van het persoonlijke netwerk zorgt in dat geval voor extra druk eerder dan het sociale steun biedt. Toch benadrukten ze dat netwerkversterking essentieel is en dat er ook meer initiatieven mogen bestaan, maar dan op vraag van mensen in armoede, vertrekkend vanuit hun tempo en inspeland op hun noden. Er mag nooit sprake zijn van ‘gedwongen’ netwerkversterking. Netwerkversterking gebeurt op vraag en maat van de betrokkene.

8.2.3 Vanuit welk perspectief en hoe wordt op netwerkversterking ingezet?

Persoonlijk waar mogelijk, professioneel waar nodig

Vanuit de kwetsbaarheid van mensen in armoede en de vaststelling dat niet iedereen emotioneel of cognitief in staat is om een eigen persoonlijk netwerk op te bouwen, benadrukten de verschillende focusgroepen het belang van professionele, formele netwerken zoals de hulpverlening. De zogenaamde vermaatschappelijking van zorg mag er niet voor zorgen dat sociale hulp- en dienstverlening wordt afgebouwd. De bekommernis bestaat dat door in te zetten op persoonlijke netwerkversterking de zorg volledig zal worden overgedragen aan het individu en zijn of haar netwerk.

Sociale bijstand dient echter te worden gegarandeerd vanuit het professionele middenveld. Dit middenveld blijft noodzakelijk als een verzekering tegen **onderbescherming**, maar ook als een belangrijk middel tot ontmoeting en sociale cohesie. Er kan beroep gedaan worden op het persoonlijke netwerk van mensen in armoede als dit kan en wenselijk is voor de betrokkene, maar professionele initiatieven moeten evenzeer versterkt worden voor die situaties waarin ze noodzakelijk zijn.

Formeel, informeel, direct of indirect? Een en-en-verhaal

Vanuit het belang dat gegeven werd aan de professionele hulpverlening werden er tevens vraagtekens geplaatst bij de stelling dat professionele netwerken niet of minder duurzaam zijn. De relatie met een hulpverlener werd door enkele deelnemers in de focusgroepen als duurzaam omschreven. Voor de meest kwetsbaren is dit volgens enkelen misschien ook de enige sterke relatie. Hoewel in de literatuur een onderscheid wordt gemaakt tussen een 'sociale relatie' en een 'sociaal vangnet' (Hendrik, 2001), zagen we dat vanuit de beleving van enkele deelnemers iemand uit het sociale vangnet, zoals een hulpverlener, erg betekenisvol kan zijn.

Het onderstaande citaat uit 'Trajecten van hoopverlening' illustreert dat naast informele netwerken ook meer **professionele contacten versterkend** kunnen zijn.

"Voor mij zijn zij nu geen hulpverleners (of buurtwerkers, of whatever) meer. Voor mij zijn het vrienden, ook al mag ik dat niet zeggen zeker. Ik heb een onvoorwaardelijke band met verschillende mensen van 't Lampeke. Ik weet waar ik naartoe kan als er iets ergs zou gebeuren met mij of mijn gezin. Het is mijn netwerk" (Sylvie Vandueren in Trajecten van hoopverlening, 2016, p. 30).

Het is geen of-of-verhaal, de meeste deelnemers in de focusgroepen wilden zowel een sterk persoonlijk als een sterk formeel netwerk. Beide netwerken zijn een belangrijke bron van sociaal kapitaal (Catell, 2001; Hogan et al., 2002). Naast de hulpverlening, kaarten de deelnemers ook het belang van werk en activering aan. Arbeid en onderwijs zijn hefboomen en kunnen persoonlijke netwerken op een indirecte manier versterken. Het reguliere beleid inzake onderwijs, werk en activering speelt hier dus ook een rol. Netwerkversterking mag niet louter de opdracht zijn van welzijnsorganisaties.

Desondanks gaven de meeste deelnemers **de voorkeur aan persoonlijke netwerkversterking die los staat van arbeidsmarktparticipatie**. Verschillenden onder hen verloren immers het netwerk dat ze opbouwden op of via het werk eens ze niet meer werkzaam waren. Enkelen gaven bovendien aan dat ze het gevoel hebben dat er vanuit verschillende instanties reeds veel nadruk wordt gelegd op functionele activering, terwijl zij eerder steun willen halen uit 'sterke' banden met het natuurlijke netwerk (o.a. vrienden en familie). Lin (in Thys, De Raedemaecker & Vranken, 2004) maakt hierbij een onderscheid tussen 'instrumenteel' en 'expressief' sociaal kapitaal. Naargelang de noden die mensen hebben, zullen ze andere bronnen aanboren. Zwakke banden worden doorgaans aangesproken voor meer instrumentele acties terwijl men meer expressieve verwachtingen heeft bij de sterke banden, bijvoorbeeld wanneer men een luisterend oor zoekt. Verschillende typen sociale netwerken bieden dus verschillende vormen van sociale steun (Heaney & Israel, 2008).

Netwerkversterking kan verder zowel direct als indirect gebeuren en beide manieren kunnen duurzaam zijn. Sommige deelnemers verkozen indirecte netwerkversterking omdat ze zich niet gemakkelijk voelden bij initiatieven die het versterken van netwerken als hoofddoel nemen. We denken daarbij aan de deelnemer die aangaf dat men bij al te expliciete netwerkversterking bijna om een netwerk lijkt te bedelen.

Vanuit een krachtgerichte en professionele basishouding

Werken met vrijwilligers genoot niet noodzakelijk meer voorkeur dan werken met beroepskrachten. De deelnemers benadrukten dat zowel **beroepskrachten als vrijwilligers belangrijk zijn** omdat ze beiden andere taken vervullen. Deelnemers met armoede-ervaring hebben ook andere verwachtingen van hen. Daar waar een beroepskracht eerder aangesproken wordt op inhoudelijke expertise, worden vrijwilligers meer gewaardeerd omwille van de beschikbaarheid na de werkuren. Ook een gelijkwaardige relatie is makkelijker op te bouwen met een vrijwilliger, hij of zij kan zich kwetsbaarder opstellen dan een beroepskracht. Een beroepskracht daarentegen is dan weer sterker gebonden aan een organisatie waardoor het contact meer gegarandeerd is. Kortom, zowel in begeleiding door beroepskrachten als vrijwilligers zien deelnemers voor- en nadelen.

Ongeacht het statuut van de begeleider, werken netwerkversterkingsinitiatieven volgens de respondenten het best als deze een **krachtgerichte en professionele basishouding** heeft. Ook de methode op zich moet vertrekken vanuit de reeds aanwezige krachten van mensen in armoede. Zo werd er bijvoorbeeld aangegeven dat cursussen om de eigen sociale vaardigheden te ontwikkelen zinvol zijn, maar dat men liever een cursus volgt vanuit een kwaliteit dan vanuit een tekort.

Een professionele houding houdt volgens de deelnemers in dat de beroepskracht of vrijwilliger voeling heeft met (de leefwereld van) mensen in armoede en een basiskennis heeft van de armoedeproblematiek. Hij of zij stelt zich niet neerbuigend of paternalistisch op en 'moeit' zich niet met de keuzes die mensen in armoede maken vanuit eigen referentiekader. De deelnemers hechten daarnaast veel belang aan een **gelijkwaardige relatie** tussen de begeleider en henzelf. Ook de beroepskracht of vrijwilliger mag zich kwetsbaar opstellen (vooral in buddywerkingen) en luisteren naar wat de persoon in armoede kan betekenen voor hem of haar. De verwachtingen die mensen in armoede hebben van krachtgerichte begeleiding en hoe deze in te lossen in de praktijk, zijn uitgebreid onderzocht en omschreven door Bind-Kracht (zie o.a. Driessens & Van Regenmortel, 2006; Vansevenant, Driessens & Van Regenmortel, 2008).

Praktijkwerkers en de inhoudelijke stuurgroep, maar ook enkele deelnemers met armoede-ervaring, gaven niettemin aan dat men **niet dezelfde houding** mag verwachten van vrijwilligers als van beroepskrachten. Vrijwilligers worden doorgaans wel gecoacht, maar hebben niet noodzakelijk een basisopleiding genoten. Hen overspoelen met informatie, vorming en competentielijsten maakt vrijwilligerswerk minder vrijblijvend.

Zowel de **kwaliteit van de relatie** met de beroepskracht of vrijwilliger als **het vertrouwen in de methode** is dus essentieel in netwerkversterkingsprocessen.

Op maat

Maatwerk werd tevens als een noodzakelijke randvoorwaarde besproken. Dit houdt in dat er rekening wordt gehouden met de **kwetsbaarheid** van het individu. Nog veel te vaak ervaren deelnemers dat deze kwetsbaarheid onderschat wordt, bijvoorbeeld wanneer onkosten niet snel vergoed of onvoldoende voorgeschoten worden. Daarnaast vinden ze niet altijd een oplossing voor kinderopvang wanneer ze willen deelnemen aan netwerkversterkende activiteiten op locatie. Bepaalde deelnemers hebben het gevoel dat je paradoxaal genoeg al een netwerk moet hebben (bv. om kinderen op te vangen) vooraleer je beroep kan doen op deze initiatieven. Netwerkversterking gebeurt verder op maat als **het tempo** van de betrokkene gevolgd wordt. Het gaat zo snel of traag als hij of zij dat zelf wil. Mensen moeten daarnaast voldoende **veiligheid en vrijheid** ervaren.

Deelnemers in armoede gaven bovendien aan dat ze enerzijds hun netwerk niet altijd durven helpen (bv. iemand opvangen) en anderzijds zelf geen beroep durven doen op dat netwerk omdat ze bang zijn hun uitkering daardoor te verliezen. Volgens hen kan hun uitkering ook gereduceerd of teruggevorderd worden door vrijwilligerswerk. De concrete regels hieromtrent zijn niet altijd duidelijk. Informatie is niet altijd voorhanden op maat van de betrokkenen. **Toegankelijke informatie op maat** hierover is dus broodnodig.

Het belang van maatwerk werd ook aangestipt omdat maatschappelijke evoluties ervoor zorgen dat afgelijnde methoden niet (meer) werken. In een dynamische samenleving moet er voortdurend ingespeeld worden op nieuwe maatschappelijke uitdagingen. Door economische en demografische evoluties is er een **groeïende diversiteit** onderaan de maatschappelijke ladder (bv. nieuwe armen, etnisch-culturele minderheden in armoede, mensen zonder wettig verblijf enz.). Maatwerk houdt tevens in dat bestaande initiatieven aangepast worden aan de noden en behoeften van deze groepen.

Op basis van een netwerkanalyse

Volgens de respondenten wordt er zowel in theorie als praktijk te weinig rekening gehouden met de **invloed van minder goed functionerende netwerken** in een armoedecontext. Uit onderzoek is inderdaad gebleken dat niet alle sociale relaties steun bieden en sommige netwerken zelfs contraproductief zijn (De Boyser & Levecque, 2007; Hendrix, 2001). Dit leidt ook tot onzekerheid bij de hulpverleners. Mensen met praktijkervaring gaven aan dat ze bepaalde methoden om het netwerk te betrekken soms niet durven toepassen omdat ze niet goed kunnen inschatten wat dit zal teweegbrengen. Andere praktijkdeskundigen vonden desalniettemin dat ook netwerken die in eerste instantie als negatief worden ervaren een kans mogen krijgen. In de praktijk zagen ze al verschillende keren dat ook die banden versterkt kunnen worden op een positieve manier.

Dat er rekening gehouden moet worden met de **kwaliteit van het netwerk** dat versterkt wordt, wordt door de verschillende actoren evenwel bevestigd als belangrijke randvoorwaarde. Naast de kracht van een goed gesprek, kan er best een 'netwerkanalyse' gebeuren volgens hen. Een netwerkanalyse staat voor het in kaart brengen van de relaties en structuur van het sociale netwerk en van de sociale steun. In de praktijk zijn er verschillende methoden en werkvormen voorhanden om het netwerk uitgebreid in kaart te brengen. Beeldvormende instrumenten zijn de groslijst, het genogram, het ecogram en de netwerkkring van Lensink (voor meer uitleg over deze instrumenten zie bv. Kruijswijk et al., 2014).

8.2.4 Maatschappelijke uitdagingen

De mate waarin netwerkversterking al dan niet werkt is ook afhankelijk van de maatschappelijke context. In de verschillende focusgroepen werden enkele macro-sociologische evoluties besproken die volgens de respondenten invloed hebben op hun sociale netwerk of de sociale cohesie in de wijk. Deze evoluties zijn niet noodzakelijk negatief maar brengen wel verschillende externe bedreigingen mee die in rekening moeten worden gebracht.

Digitale kloof

Zo is er volgens de deelnemers aandacht nodig voor de **digitale kloof** die een impact heeft op de sociale relaties van mensen in armoede. Deelnemers gaven aan dat deze kloof zich uit op twee manieren. Enerzijds hebben ze niet allemaal de financiële middelen om een internetaansluiting te betalen waardoor ze zich uitgesloten voelen van het hele sociale mediagebeuren. Steeds meer communiceren mensen online en leren mensen elkaar via sociale media kennen, een belangrijke vorm van sociaal kapitaal waar mensen in armoede niet zomaar beroep op kunnen doen. Anderzijds worden ook sommige netwerkversterkende activiteiten online bekend gemaakt of zelfs online aangeboden (bv. e-cursussen) en hebben zij hier geen toegang toe. Het project 'Aangen@me kennismaking' (Haesendonckx et al., 2010) van Recht-Op in samenwerking met Samenlevingsopbouw Antwerpen Stad speelde hier bijvoorbeeld mooi op in (zie 4.3.2). In dit project gingen duo's samen aan de slag om te leren werken met de computer. Op deze manier wilden ze de digitale kloof verkleinen terwijl ze tegelijkertijd via een buddymethode inzetten op netwerkversterking.

Nieuwe armoede

'**Nieuwe armen**' gaven verder aan dat bestaande methoden nog weinig afgestemd zijn op hun behoeften. Ze ervaren een dubbele kloof. Enerzijds voelen ze zich niet helemaal thuis tussen generatie-armen maar anderzijds ook niet in hun oude vriendenkring. Financieel voldoen ze niet aan de maatstaven van de laatste groep en cultureel voelen ze zich soms weinig verbonden met de eerste. Hooggeschoolde deelnemers gaven aan dat ze weinig mensen in armoede kennen met gelijkaardige interesses. Deze respondenten vinden het bovendien moeilijk om naar buiten te komen als nieuwe

arme en sluiten zich daarom minder gemakkelijk aan bij organisaties die zich specifiek richten naar mensen in armoede. Een belangrijke partner ziet een van de deelnemers wel in de diensten maatschappelijk werk van de mutualiteiten.

Gekleurde armoede

Belgen met een migratieachtergrond hebben een verhoogd risico om in de armoede terecht te komen. Het armoederisico op basis van inkomen bij Belgen geboren buiten een EU28-land bedraagt 44,7%⁷, kijken we specifiek naar mensen met een niet-EU28-nationaliteit, stijgt het risico zelfs tot 61,2%. Bij mensen uit een EU28-land (buiten België) bedraagt het risicopercentage 19% op basis van geboorteland en 24,9% op basis van nationaliteit. Dit ligt ver boven het Belgische gemiddelde van ongeveer 11% (van der Burg & Coene, 2015).

Werken aan persoonlijke netwerkversterking voor deze groepen vraagt toch een soms andere en specifieke aanpak. Armoede heeft vaak wel degelijk 'een kleur' (Deelnemer inhoudelijke stuurgroep, ronde 4).

Deelnemers met een migratieachtergrond wezen op verschillende drempels waarmee zij specifiek geconfronteerd worden. Zo kaartten ze het **taalgebruik** aan dat sommige professionals en vrijwilligers in cursussen, vormingen en activiteiten hanteren. Soms wordt er gebruikgemaakt van spreekwoorden of dialect, deze worden niet altijd begrepen door mensen met een recente migratiegeschiedenis die de taal nog niet helemaal machtig zijn. Dit leidt tevens tot een **gevoel van sociale uitsluiting**.

Omdat deze deelnemers soms nood hebben om samen te komen met mensen die dezelfde achtergrond delen, nemen ze ook deel aan activiteiten van zelforganisaties van etnisch-culturele minderheden – al dan niet gericht op mensen in armoede. Binnen deze organisaties worden ze geconfronteerd met minder drempels (taalgebruik, cultuurverschillen enz.) en kunnen ze tevens een sterk netwerk van lotgenoten opbouwen. Ze kaartten echter aan dat de **financiering** van deze organisaties **te beperkt is** waardoor de activiteiten voor etnisch-culturele minderheden in armoede te duur zijn.

Onderzoek vanuit KU Leuven (Vermeersch, Sels en Vandenbroucke, 2012) wees uit dat er een mismatch bestaat tussen de verwachtingen ten aanzien van deze zelforganisaties en de mate waarin ze aan deze verwachtingen kunnen voldoen. Een van de knelpunten is het gebrek aan voldoende financiële draagkracht voor het werk dat ze verrichten en verwacht worden te verrichten. Etnisch-culturele federaties zijn sterk subsidieafhankelijk, onder andere omdat ze vaak werken met kwetsbare groepen en minder inkomsten halen uit lidgelden of vrije bijdragen. De bevoegde minister maakte

---

⁷ Gebaseerd op de EU-SILC 2014.

daarom in 2017 **extra middelen vrij** voor de tien erkende federaties van etnisch-culturele verenigingen in Vlaanderen en Brussel (Dejaegher, 2017; FOV, 2017).

Spanningen en concurrentie ‘onderaan de maatschappelijke ladder’

De deelnemers met migratieachtergrond gaven tevens aan dat ze zich soms uitgesloten voelen van netwerkversterkende groepsactiviteiten zoals buurtfeesten. Ook ‘autochtone’ deelnemers en praktijkwerkers bevestigden dat deze groep minderheden soms als een bedreiging gezien wordt. Volgens de ervarings- en praktijkdeskundigen heeft dit vooral te maken met **concurrentiegevoelens** onderaan de maatschappelijke ladder en het gevoel dat steun (al dan niet financieel) aan minderheden – vooral vluchtelingen – ten koste gaat van de ‘eigen’ noden en financiële tegemoetkomingen. Het cliëntenbestand van welzijnsvoorzieningen, zoals het CAW en OCMW, wordt meer verscheiden op vlak van etnisch-culturele achtergrond (Van Robaey & Driessens, 2011). Ook vormingsinstelling Motief vzw (2012) ondervond in haar vormingen dat het voor moslims en niet-moslims in armoede niet altijd eenvoudig is om een gezamenlijke strijd tegen armoede aan te gaan. In het onderzoek ‘Buren zoals we ze (niet) kennen’ gingen de medewerkers aan de hand van interviews met armoede-organisaties en focusgroepen met mensen in armoede na hoe deze veronderstelde concurrentie speelt in de praktijk.

Het denken in termen van concurrentie doet zich niet enkel voor tussen de verschillende etnisch-culturele groepen. Ook tussen verschillende zogenaamde autochtone mensen in armoede en bepaalde subgroepen (jong en oud, nieuwe armen en generatie-armen) doen zich conflicten voor. Het Netwerk tegen Armoede (2016) organiseerde in 2016 een intervisie over deze onderlinge concurrentie om verenigingen tips aan te reiken om met deze gevoelens om te gaan. Volgens ervaringsdeskundigen is deze strijd echter nog niet gestreden en moet er meer ingezet worden op de **onderlinge sociale cohesie** en solidariteit. Belangrijke middelen daarbij volgens hen is het verschaffen van de juiste informatie over sociale herverdeling en het investeren in gezamenlijke activiteiten vanuit verbodenheid en een gedragen doel.

Gentrificatie en sociale cohesie

Spanningen doen zich eveneens voor op **wijkniveau**. De opwaardering van bepaalde kansarme wijken en daarmee gepaarde gentrificatieprocessen, werden door enkele deelnemers ervaren als een bedreiging. Enerzijds worden mensen in armoede verdrongen uit de wijk (o.a. door stijgende huurprijzen) en anderzijds wordt ook het sociale leven duurder (bv. horecaconsumptie) waardoor ontmoeting moeilijker betaalbaar wordt. Hoewel opwaardering van wijken ook kansen biedt volgens de inhoudelijke stuurgroep, vroeg ze uitdrukkelijk rekening te houden met deze verdringingsprocessen en de impact daarvan op de sociale cohesie. Vaak trekt men ‘kapitaalkrachtigere’ bewoners aan om een ‘sociale mix’ te bekomen, maar deze mix zonder meer werkt niet volgens de deelnemers. We zien deze bevinding ook in ander onderzoek bevestigd (Blokland & van Eijk, 2010). Zij concluderen ‘...*how hard it is to mix communities, even among people who claim to be open to such mixture and moved to*

an area because the diversity attracted them. Although they are living together, they still move in networks divided by class, ethnicity and level of education’ (p. 328).

Bij de vraag naar voorwaarden voor die sociale mix aan de leden van de stuurgroep, benoemden ze **ontmoetingsplaatsen** als voorbeeld. In een superdiverse wijk moet er ingezet worden op buurtactiviteiten vanuit een gemeenschappelijk doel. Deze ontmoeting kan via verschillende instituties (bv. onderwijs) en organisaties (bv. verenigingen) gestimuleerd worden. Interdisciplinair onderzoek van onderzoeksconsortium DieGem (Diversiteit en Gemeenschapsvorming) legt zich toe op deze spanningsvelden in een superdiverse samenleving. In een recente publicatie (Schuermans, Jans, Vandenabeele, Oosterlynck & Holemans, 2017) reiken de onderzoekers tevens handvaten aan om solidariteit in deze superdiversiteit te versterken. Een van de conclusies is dat de overheid moet investeren in publieke ontmoetingsinfrastructuur.

8.3 Disseminatie en vervolgonderzoek

De leden van de inhoudelijke stuurgroep onderkenden het belang om de onderzoeksbevindingen te verspreiden en zagen mogelijkheden voor verder onderzoek.

8.3.1 Vorming

De inhoudelijke stuurgroep zag de meeste kansen in een vorming voor praktijkwerkers. Deze vorming kan eventueel aanvullend zijn op een zelfstudiepakket of toolbox over de bevindingen in dit rapport. Netwerkversterkende activiteiten in eigen land kunnen daarbij meer belicht worden. Een belangrijke voorwaarde is evenwel dat er voldoende middelen worden vrijgemaakt aangezien deze vormingen erg partnerspecifiek zijn en zodoende maatwerk vereisen.

8.3.2 Verder onderzoek

Een impactonderzoek van netwerkversterkende activiteiten gericht op de organisatoren en deelnemers kwam naar voren als beste mogelijkheid. De inhoudelijke stuurgroep vond zich in het idee om een bevragsingsinstrument (bv. vragenlijst) te ontwikkelen waarbij de impact van een model gemeten wordt volgens de twee perspectieven (mensen in armoede en praktijkwerkers). Dit instrument zagen ze als een goed middel om de beleving van netwerkversterking in de diepte na te gaan en om op basis van die resultaten de werkingen aan te passen. Het is echter wel van belang om de verschillende modellen niet ten opzichte van elkaar te vergelijken, maar enkel op hun eigen waarde.

*“De reis door het leven, is niet mogelijk zonder
vrienden (mensen) die met je meegaan!”
En ook de hulpverleners die je tegenkomt op deze reis,
maken daar deel van uit.’*
Jessy De Cort, alleenstaande mama
(in Trajecten van Hoopverlening, 2016)

Literatuurlijst

- Bartelink, C., & Verheijden, E. (2015). Wat werkt bij het versterken van het sociale netwerk van gezinnen? Retrieved from http://www.nji.nl/nl/Download-NJi/Wat-werkt-publicatie/Watwerkt_Sociaalnetwerkversterken.pdf
- Belgisch Staatsblad. (2009). Het nieuwe Decreet van 24 april 2009 betreffende het georganiseerde vrijwilligerswerk in het beleidsdomein Welzijn, Gezondheid en Gezin. Retrieved from <http://www.vrijwilligerswetgeving.be/uploads/19/nieuwdecreet.pdf>
- Beyers, M. (2013). *Eigen Kracht-conferenties, burgers aan zet*. Antwerpen-Apeldoorn: Garant.
- Blokland, T., & van Eijk, G. (2010). Do People Who Like Diversity Practice Diversity in Neighbourhood Life? Neighbourhood Use and the Social Networks of 'Diversity-Seekers' in a Mixed Neighbourhood in the Netherlands. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 36 (2), 313-332.
- Broekaert, E., de Fever, F. & Hellinckx, W. (1996). *Orthopedagogische werkvelden in kaart: Vlaanderen*. Leuven: Garant.
- Brörmann, N. (2010). *Methodebeschrijving ABCD*. Databank Effectieve sociale interventies. Retrieved from http://demos.be/sites/default/files/methodebeschrijving_abcd_mov-53317-0.2.pdf
- Bryman, A. (2012). *Social Research Methods* (Fourth edition ed.). New York: Oxford University Press.
- Buurtwerk 't Lampeke, vzw. (2016). *Trajecten van hoopverlening*. Magazine bij de documentaire 'Trajecten van hoopverlening'. Leuven. Retrieved from <http://www.hoopverlening.be/docs/hoopverlening.pdf>
- Cattell, V. (2001). Poor people, poor places, and poor health: the mediating role of social networks and social capital. *Social Science & MEDICINE*, 1501-1516.
- Cleaver, F. (2005). The inequality of Social Capital and the Reproduction of Chronic Poverty. *World Development*, 893-906.
- Cockx, F. (2010). *De functie(s) van het sociaal-cultureel werk. Resultaten van een visieontwikkelingstraject met, door en voor het sociaal-cultureel volwassenenwerk in Vlaanderen*. Retrieved from <http://www.socius.be/wp-content/uploads/2016/01/Functies2010.pdf>
- Collart, F., Deneffe, L., Floré, M., Demuynck, G., & Tibo, J. (2011). Netwerking en verbindend werken in CANO. Retrieved from <http://canovlaanderen.be/>
- Dammekens, H., De Ly, C., Franssens, M., Pleysier, S., Put, J., Roets, G., & Schiettecat, T. (2011). *Het columbusproject. Onderzoek naar de doelstellingen en de methodiek*. Retrieved from <https://www.law.kuleuven.be/isr/columbusproject-1>
- De Boyser, K., & Levecque, K. (2007). Armoede en sociale gezondheid: een verhaal van povere netwerken? In J. Vranken, K. De Boyser, D. Dierckx, & G. Compaert (Eds.), *Armoede en sociale uitsluiting. Jaarboek 2007* (pp. 167-178). Leuven: Acco.

- De Clercq, B., & Maes, L. (2012). Sociaal kapitaal voor een betere gezondheid bij Vlaamse adolescenten. In D. Dierckx, S. Oosterlynck, J. Coene, & A. Van Haarlem (Eds.), *Armoede en Sociale Uitsluiting. Jaarboek 2012* (pp. 149-164). Leuven: Acco.
- De Pauw, M., Hackethal, I., Haesendonckx, C., Mees, K., Van Leuven, E., Verlaet, J., & Zwaenepoel, H. (2013). *30 jaar Samen Sleutelen aan de Stad*. Retrieved from <https://www.slideshare.net/SamenlevingsopbouwAntwerpenStad/30-jaar-samen-sleutelen-aan-de-stad-door-samenlevingsopbouw-antwerpen-stad-vzw>
- Dejaegher, P. (2017). *Gatz verhoogt diversiteit in sociaal-cultureel landschap*. Retrieved from <https://svengatz.prezly.com/gatz-verhoogt-diversiteit-in-sociaal-cultureel-landschap>
- Demeyer, B., & Van Regenmortel, T. (2008). *'Iets heel bijzonders'. Een verkennende studie naar de effecten van Persoonlijke Toekomstplanning bij personen met een handicap en steungroepleden*. Retrieved from https://www.vaph.be/sites/default/files/documents/iets-heel-bijzonders-een-verkennende-studie-naar-de-effecten-van-persoonlijke-toekomstplanning-bij/onderzoek_2008-09-xx_effecten-van-ptp.pdf
- Dennis, C.-L. (2003). Peer Support within a health care context: a concept analysis. *International journal of nursing studies*, 321-332.
- Dijkstra, S., Creemers, H.E., Asscher, J.J. & Stams, G.J.J.M. (2016) *De inzet van familienetwerkberaden in de preventieve jeugdbescherming. Eindrapport*. Amsterdam: Universiteit van Amsterdam, Forensische Orthopedagogiek.
- Driessens, K. & Van Regenmortel, T. (2006). *Bind-kracht in armoede. Leefwereld en hulpverlening. Boek 1*. Leuven: Uitgeverij LannooCampus.
- Dubois, H. (2017). Reducing poverty and improving fairness by ensuring that people receive the social benefits to which they are entitled: evidence from the EU. In *Armoede en ineffectiviteit van rechten. Non-take-up van rechten* (pp. 85-100). Brugge: die Keure - Steunpunt tot bestrijding van armoede, bestaansonzekerheid en sociale uitsluiting.
- Duo-methodiek. (2016). Duo werkt. Retrieved from <https://sites.google.com/site/duowerkt/home>
- Eeman, L. & Van Regenmortel, T. (2012). *Domo: Door ondersteuning mee opvoeden. Theoretische onderbouwing*. Leuven: HIVA-KU Leuven – Domo vzw.
- Engelen, M & Nys, K. &. (2014). *Draaiboek Thuiscompagnie. Versterkende en verbindende gezinszorg in kwetsbare gezinnen*. Retrieved from <http://onderwijs.limburg.be/tcproducten#35181>
- Expoo. (2012). Grondplan ontmoetingsruimte. Retrieved from http://www.expoo.be/sites/default/files/atoms/files/grondplan_ontmoetingsplaatsen.pdf
- Expoo. (2013). Grondplan ervaringsgericht opvoedingsondersteunend groepswork Retrieved from http://www.expoo.be/sites/default/files/atoms/files/grondplan_ervaringsgericht_opvoedingsondersteunend_groepswork_0.pdf
- Fierens, L. & Van Puyenbroeck, J. (2016). Netwerkversterkend werken in de jeugdhulp: Wat vinden begeleiders en gezinnen? *Sociaal.Net*, 1 (1), 1-1. Retrieved from <https://sociaal.net/analyse-xl/jeugdhulp/>

- FOV. (2017). *Minister Gatz maakt extra middelen vrij voor etnisch-culturele federaties*. Retrieved from http://www.fov.be/spip/IMG/pdf/spip.php?article2327&debut_articles_rubrique=1680
- Granovetter, M. (1973). The Strength of Weak Ties. *American Journal of Sociology*, 1360-1380.
- Haesendonckx, C. & Milh, V. (2016). *Begeleiden van vrijwilligers in maatschappelijk kwetsbare posities. Een interactieve PDF*. Antwerpen: Samenlevingsopbouw Antwerpen en Atlas, integratie & inburgering Antwerpen. Retrieved from https://expoo.be/sites/default/files/atoms/files/BegeleidenVrijwilligers_jan16.pdf
- Haesendonckx, C., Wuyts, A., Deckers, H., & Libbrecht, N. (2010). *In Goed Gezelschap: gearrangeerde ontmoetingen tussen mensen die in armoede leven en mensen die niet in armoede leven*. Retrieved from http://demos.be/sites/default/files/in_goed_gezelschap_web.pdf
- Heaney, C. A., & Israel, B. A. (2008). Social Networks and Social Support. In K. Glanz, B. K. Rimer, & Viswanath (Eds.), *Health Behavior and Health Education. Theory, Research and Practice* San Francisco: Jossey-Bass A Wiley Imprint.
- Heijs, N. (2015). *Community Support. Databank Effectieve sociale interventies*. Retrieved from <https://www.movisie.nl/databank-effectieve-sociale-interventies>
- Hendrix, H. (2001). *Bouwen aan netwerken. Leer- en werkboek voor het bevorderen van sociale steun in de hulpverlening*. Soest: Uitgeverij H. Nelissen B.V.
- Hoek, M. (2015). Denk in buffers: een handreiking aan ouderbegeleiders. In Hoek, M. & Miley, H. (red). (2015). *Ouderschapsgroei en bufferprocessen*. Amsterdam: uitgeverij SWP
- Hogan, B. E., Linden, W., & Najarian, B. (2002). Social support interventions: Do they work? *Clinical psychology review*, 22(3), 381-440.
- Hortulanus, R., Machielse, A., & Meeuwesen, L. (2003). *Sociaal isolement. Een studie over sociale contacten en sociaal isolement in Nederland*. 's-Gravenhage: Elsevier Overheid.
- Hustinckx, L., Handy, F., & Cnaan, R. A. (2010). Volunteering. In R. Taylor (Ed.), *Third sector research* (pp. 73-89). New York: Springer.
- Kabouniaris, S. (2013). *Methodebeschrijving Wijk en Psychiatrie. Databank Effectieve sociale interventies*. Retrieved from <https://www.movisie.nl/databank-effectieve-sociale-interventies>
- Kieft, M. (2011). *De Delphi-methode nader bekeken*. Nijmegen: Samenspraak spelsimulaties. Retrieved from <http://www.samenspraakadvies.nl/publicaties/Handout%20delphi%20onderzoek.pdf>
- Kruijswijk, W., van der Veer, M., Brink, C., Calis, W., van de Maat, J. W., & Redeker, I. (2014). *Aan de slag met sociale netwerken. De 44 meest bekende methoden verzameld*. Retrieved from [https://www.movisie.nl/sites/default/files/alfresco_files/Aan-de-slag-met-sociale-netwerken \[MOV-2237000-1.1\].pdf](https://www.movisie.nl/sites/default/files/alfresco_files/Aan-de-slag-met-sociale-netwerken%20MOV-2237000-1.1.pdf)
- Luiten, A. (2009). *Benaderingsstrategieën. Responsverhogende maatregelen bij sociale statistieken*. Den Haag: Centraal Bureau voor de Statistiek. Retrieved from <https://www.cbs.nl/nr/rdonlyres/8e7c1e1e-f6c8-4956-b993-3d58de622b13/0/200905x37pub.pdf>

- Malfroid, G., Lens, T., & Jamine, S. (2016). Spring Mee! Een project van Vormingplus regio Antwerpen. Retrieved from https://assets.antwerpen.be/srv/assets/api/download/1a0b53c0-3c6f-4337-8ba2-3ec451d8dd50/20160531_presentatie_springmee.pdf
- McLeroy, K. R., Gottlieb, N. H., & Heaney, C. A. (2001). Social health. *Health promotion in the workplace*. Albany, NY: Delmar.
- Melis, B., & Driessens, K. (2015). *Werkt het 'netwerk'? Mogelijkheden en drempels voor het netwerkversterkend werken in de jeugdhulp*. Antwerpen: Karel de Grote-Hogeschool.
- Minkler, M., & Wallerstein, N. (2012). Improving Health through Community Organization and Community Building: Perspectives from Health Education and Social Work. In M. Minkler (Ed.), *Community organizing and community building for health and welfare. Third Edition* (pp. 37-58). London: Rutger University Press.
- Moerings, J. (2011). *Natuurlijk, een netwerkcoach! Databank Effectieve Sociale Interventies* Retrieved from <https://www.movisie.nl/databank-effectieve-sociale-interventies>
- Morgan, D. (1999). *The Focus Group Guidebook*. California: SagePublications.
- Motief vzw. (2012). *Buren zoals we ze (niet) kennen. Moslims en niet-moslims onderaan de ladder*. Antwerpen: Motief vzw.
- Netwerk tegen Armoede. (2016). *Intervisie over concurrentie aan de onderkant van de samenleving op 17 november bij Pigment in Brussel*. Retrieved from <http://www.netwerktegenarmoede.be/weekmail/acties-en-activiteiten/intervisie-over-concurrentie-aan-onderkant-van-de-samenleving-op-17-november-bij-pigment-in-brussel>.
- Newton, J., Horner, R., Lebaron, N., & Sappington, G. (1994). A conceptual model for improving the social life of individuals with mental retardation and other community members. *Mental retardation*(393-402).
- Nys, K. (2012). *Evaluatie van de aanpak van "Thuiscompagnie" bij gezinnen in armoede met minderjarige kinderen*. Retrieved from <http://www.kekidatabank.be/docs/Onderzoek/onderzoeksrapport-thuiscompagnie-web>
- O'Brien, C. L., & O'Brien, J. (2000). The Origins of Person-Centered Planning. A Community of Practice Perspective. Retrieved from <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.502.8388&rep=rep1&type=pdf>
- Orwig, M.L. (2011). The new kind of hospital volunteer: Ethics within a not-for-profit organization. *Business Communication Quarterly*, 74(2), 313 – 329.
- Pareit, L. (2015). *Zorgnetwerken, een draaiboek. Theorie en try-outs om je draai te vinden!* Retrieved from <https://www.kennisplein.be/Pages/Een%20draaiboek%20Zorgnetwerken,%20theorie%20en%20try-outs%20om%20je%20draai%20te%20vinden!.aspx>
- Phillipson, C., Allan, G., & Morgan, D. (2004). *Social networks and social exclusion. Sociological and policy perspectives*. Hants: Ashgate Publishing Limited.
- Putnam, R. (1995). Bowling alone, America's declining social capital. *Journal of democracy*, 65-78.
- Putnam, R. (2000). *Bowling alone, the collapse and revival of civic America*. New York: Simon & Schuster.

- Roels, J. (2013). *Draaiboek buurtvervlochtening*. Retrieved from <https://www.kennisplein.be/Pages/Project-Buurtvervlochtening--Tordale.aspx?ID=530&VersionNo=2560>
- Scheffers, M. (2010). *Sterk met een vitaal netwerk. Empowerment en de sociaal netwerkmethodiek*. Bussum: Uitgeverij Coutinho.
- Schuermans, N., Jans, M., Vandenabeele, J., Oosterlynck, S. & Holemans, D. (2017). *Solidariteit in superdiversiteit. Samen leren, werken, wonen en participeren in de vrije tijd*. Leuven: Uitgeverij Acco.
- Skoglund, A.G. (2006). Do not forget about your volunteers: A qualitative analysis of factors influencing volunteer turnover. *Health & Social Work*, 31(3), 217 – 220.
- Spiesschaert, F. (2005). *Ervaringsdeskundige in armoede en sociale uitsluiting*. Leuven: Acco.
- van Bork, G.J., Struik, H., Verkruijsse, P.J. & Vis, G.J. (2002). *Letterkundig lexicon voor de neerlandistiek*. Retrieved from http://www.dbnl.org/tekst/borkoo1letto1_01/.
- van de Maat, J. W. (2010). *Zin in vriendschap. Databank Effectieve Sociale interventies*. Retrieved from <https://www.movisie.nl/databank-effectieve-sociale-interventies>
- van de Maat, J. W. (2011). *Methodebeschrijving Vrienden maken... kun je leren. Databank Effectieve Sociale Interventies*. Retrieved from <https://www.movisie.nl/databank-effectieve-sociale-interventies>
- van der Burg, M. & Coene, J. (2015). Armoede en sociale uitsluiting ontcijferd. In Dierckx, D., Coene, J., Raeymaeckers, P. & van der Burg, M. (red.). *Armoede en sociale uitsluiting. Jaarboek 2015*. Leuven: Uitgeverij Acco.
- Van der Tier, M., & Potting, M. (2016). Voor iedereen een buddy. Zorg voor een goede match tussen hulpvrager en vrijwilliger. Retrieved from <http://sociaal.net/analyse-xl/voor-iedereen-een-buddy/>
- van Harten, T. (z.d). Presentatie 'Als het misgaat... bel ik jou'. Retrieved from http://www.huiselijkgeweld.nl/doc/agenda/t_van_harten_als_het_mis_gaat_bel_ik_jou_171108.pdf
- Van Male, J. (2011). Methoden en technieken in kwalitatief onderzoek. *Tijdschrift voor Kwalitatief Onderzoek*, 16 (2), p. 6-13. Retrieved from https://www.tijdschriftkwalon.nl/scripts/shared/artikel_pdf.php?id=KW-16-2-6
- Van Robaeyns, B. & Driessens, K. (2011). Naar een divers-sensitieve en empowerende hulpverlening. In Dierckx, D., Vranken, J., Coene, J. & Van Haarlem, A. (red.). *Armoede en sociale uitsluiting. Jaarboek 2011* (pp. 345-362). Leuven: Acco
- Van Robaeyns, B., & Lyssens-Danneboom, V. (2016). *Duo-werkingen in Vlaanderen. Eerste tussentijds onderzoeksverslag*. Retrieved from Expertisecentrum Krachtgericht Sociaal Werk: https://www.kdg.be/sites/default/files/tussentijds_onderzoeksrapport_duowerkingenvlaanderen_og112016.pdf:
- Vansevenant, K., Driessens, K. & Van Regenmortel, T. (2008). *Bind-Kracht in armoede. Krachtgerichte hulpverlening in dialoog (boek 2)*. Leuven: LannooCampus.

- Veerman, J.W. & van Yperen, T.A. (2008). Wat is praktijkgestuurd effectonderzoek? In van Yperen, T.A. & Veerman, J.W. (red.). (2008). *Zicht op effectiviteit. Handboek voor praktijkgestuurd effectonderzoek in de jeugdhulp*. Delft: Eburon.
- Vermeersch, L., Sels, J. & Vandenbroucke, A. (2012). *Vol van verwachting? Studie naar de (mis)match tussen de verwachtingen ten aanzien van de etnisch-culturele federaties en hun mogelijkheden om daar aan te voldoen*. Leuven: HIVA – KU Leuven.
- Vos, E., & Verhaegen, I. (2016). Bruggenbouwer. Retrieved from <https://link.odisee.be/node/5>
- Vranken, J. (2009). 2010: het Europese Jaar van de Bestrijding van Armoede en Sociale Uitsluiting? Of van Armoede en Sociale Uitsluiting? In Vranken, J., Campaert, G., Dierckx, D. & Van Haarlem, A. (red.). *Armoede en Sociale Uitsluiting. Jaarboek 2009*. Leuven: Uitgeverij Acco.
- Vranken, J. & De Boyser, K. (2005). Inleiding. Het Jaarboek in perspectief. In: Vranken, J., De Boyser, K. & Dierckx, D. *Armoede en sociale uitsluiting: jaarboek 2005*. Leuven: Uitgeverij Acco.
- Vranken, J. & Dierckx, D. (2011). Over kleurschakeringen en tinten van armoede en sociale uitsluitingen. In Dierckx, D., Vranken, J., Coene, J. & Van Haarlem, A. (red.). *Armoede en sociale uitsluiting. Jaarboek 2011* (pp. 37-52). Leuven: Uitgeverij Acco.
- Vranken, J., Campaert, G., Dierckx, D., & Van Haarlem, A. (2009). *Armoede en sociale uitsluiting: jaarboek 2009*. Leuven: Uitgeverij Acco.
- Wielemans, W. (1993). *Voorbij het individu: mensbeelden in de wetenschappen*. Leuven: Garant
- Willemse, M. (2011). *Methodebeschrijving TijdVoorElkaar. Databank Sociale Interventies*. Retrieved from <https://www.movisie.nl/databank-effectieve-sociale-interventies>

Bijlage: deelnemerslijst focusgroepen

Ronde 1 en 4

Tabel 18: Samenstelling inhoudelijke stuurgroep

Naam	Organisatie
Rudi Kennes	Vlaams Agentschap voor Personen met een Handicap (VAPH)
Virna Saenen	Agentschap Jongerenwelzijn
Eva Castro	Trefpunt Zelfhulp, KU Leuven
Shirley Ovaere	Vereniging van Vlaamse Steden en Gemeenten (VVSG)
Anissa Al Bdiouni	Minderhedenforum
Marc Haesendonckx	Departement Werk en Sociale Economie
Theo Vaes	ArmenTeKort
Laurens Van Dorpe	Raadgever minister Liesbeth Homans
Eva Wuyts	ArmenTeKort
Erik Peleman	Lus vzw
Katia De Vos	Departement Cultuur, Jeugd en Media
Veerle Stroobants	Steunpunt tot bestrijding van armoede
Steven Rommel	Samenlevingsopbouw Vlaanderen
Hanne Stevens	Netwerk Tegen Armoede
Wouter Horemans	Departement Welzijn, Volksgezondheid en Gezin

Ronde 2 en 3

Tabel 19: Samenstelling focusgroep ronde 2 en 3 (ervaringsdeskundigen)

Focusgroep 1: Antwerpen				Focusgroep 2: Brussel			
Fictieve naam	G	Leeftijd	Ronde	Fictieve naam	G	Leeftijd	Ronde
Linda	V	55	II & III	Christel	V	60	II & III
Binta	V	29	II & III	Guido	M	54	II & III
Kelly	V	42	II & III	Simonne	V	71	II & III
Bart	M	49	II	Jan	M	69	II & III
Adeola	V	36	II & III	Marianne	V	51	II & III
Saloua	V	43	II & III	Bea	V	46	II & III
Nicole	V	56	II & III	Kevin	M	31	II & III
Alisia	V	50	II	Karim	M	35	II
Mieke	V	63	II & III	Chantal	V	57	II & III

Tabel 20: Samenstelling focusgroep ronde 3 (praktijkdeskundigen)

Focusgroep 1: Antwerpen		Focusgroep 2: Brussel	
Naam	Functie	Naam	Functie
Mieke Verhulst	De Katrol	Mirjam Beyers	EKC
Katrien Sabbe	De Katrol	Nathalie De Meersman	OCMW
Tessa Verschure	CAW Antwerpen	Tina Smout	Integratie en inburgering
Erik Peleman	Lus vzw	Karel Henderickx	Domo
Wouter Horemans	Departement WVG	Nancy Keuren	Stad Hasselt
Lieve Van Gulck	Domo		

Tabel 21: Deelnemers diepte-interviews

Diepte-interviews				
Fictieve naam	G	Leeftijd	Woonplaats	Extra informatie
Heidi	V	53	Aalst	'Nieuwe' arme
Griet	V	55	Beerse	Plattelands armoede
Dina	V	27	Turnhout	Jonge, alleenstaande mama van 2 kinderen
Inge	V	55	Antwerpen	Fysieke beperking
Kimberley	V	18	Antwerpen	Licht mentale beperking

